

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพ
การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

คณะผู้วิจัย	สังกัด
1. นางพยุร นุ่นสุข	โรงเรียนกัลยาณีศรีธรรมราช
2. พระมหาประเสริฐ ธีรสุนทร	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
3. นายห้อง วัฒนสมัย	วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
4. นางสาววรรณศิริ นุ่นสุข	สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช

โครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจาก
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
ชุดโครงการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัย เรื่อง “โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช” นี้ ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ผู้วิจัยจึงขอขอบพระคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยเป็นอย่างยิ่งที่ได้กรุณาสับสนุนการวิจัย จนทำให้โครงการวิจัยในครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีทุกประการ

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้รับความอนุเคราะห์จากบุคคลและหน่วยงานเป็นจำนวนมาก อาทิ พระราชธรรมสุธี เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร, รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม นักมานุษยวิทยาของมหาวิทยาลัยศิลปากร, ผู้ช่วยศาสตราจารย์สินชัย กระบวนแสง นักโบราณคดีของมหาวิทยาลัยศิลปากร, รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา นุ่นสุข นักประวัติศาสตร์และโบราณคดีของสถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช, คณะกรรมการและเจ้าหน้าที่ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร, เจ้าหน้าที่ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, เจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากร สมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวนครศรีธรรมราช ตลอดจนบุคคลและหน่วยงานในชุมชนอีกเป็นจำนวนมาก จึงขอขอบพระคุณบุคคลและหน่วยงานทั้งหมดมา ณ โอกาสนี้

อาจารย์พยุร นุ่นสุข
หัวหน้าโครงการวิจัย

EXECUTIVE SUMMARY

1. ชื่อโครงการ (ภาษาไทย) : โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช
(ภาษาอังกฤษ) : The Project to Develop Standard Systems for Management of Ecotourism at Wat Phramahadhat Woramaha Viharn, Muang Nakhon Si Thammarat District, Nakhon Si Thammarat Province
2. ชื่อหัวหน้าโครงการ : นางพยุร นุ่นสุข
โรงเรียนกัลยาณีศรีธรรมราช
อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช 80000
หมายเลขโทรศัพท์ (075) 356137
01 - 6072430
3. ระยะเวลาดำเนินการ : 6 เดือน
4. งบประมาณที่เสนอ : 41,300 บาท
5. ความเป็นมาของโครงการ :

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นวัดสำคัญของภาคใต้ ตั้งอยู่ในบริเวณเมืองโบราณนครศรีธรรมราช อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช นอกจากวัดแห่งนี้จะเป็นสถานที่สำคัญทางศาสนา อันประกอบไปด้วยโบราณสถานและโบราณวัตถุเป็นจำนวนมาก และเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของท้องถิ่นแล้ว วัดแห่งนี้ยังมีความสำคัญในฐานะของแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดนครศรีธรรมราชและของภาคใต้ของประเทศไทยด้วย

ปัญหาที่สำคัญของการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร คือ การขาดการสื่อความหมายทั้งในด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์สังคม และวัฒนธรรมให้แก่นักท่องเที่ยว รวมถึงการจัดระเบียบภายในพื้นที่ของวัด ซึ่งมีผู้เกี่ยวข้องอยู่เป็นจำนวนมาก

จึงจำเป็นต้องมีงานวิจัย เพื่อทบทวนถึงสภาพปัญหาการจัดการท่องเที่ยวของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในระยะเวลาที่ผ่านมา พร้อมทั้งการทบทวนสถานภาพองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการสื่อความหมาย และให้ความรู้ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยว ตลอดจนการหาแนวทางการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารอีกด้วย

6. คำถามในการวิจัย :

การวิจัยตามโครงการนี้ มีคำถามที่สำคัญสำหรับการวิจัย คือ จะทำอะไร จึงจะเกิดการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อให้เกิดความรู้และการสื่อความหมาย ตลอดจนการจัดระเบียบภายในวัด โดยให้ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วม และได้รับประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง

7. วัตถุประสงค์ในการวิจัย :

7.1 เพื่อรวบรวมสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อนำไปใช้ในการสื่อความหมายให้กับนักท่องเที่ยว

7.2 เพื่อทบทวนสภาพปัญหาการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดที่ผ่านมา พร้อมกับหามาตรการในการแก้ปัญหาร่วมกันระหว่างชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

7.3 เพื่อให้ได้ข้อมูลในการวางแผนพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

8. พื้นที่ในการศึกษาวิจัย :

พื้นที่สำหรับการศึกษาวิจัยตามโครงการนี้ คือ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

9. การดำเนินงาน :

9.1 รวบรวมสถานภาพองค์ความรู้และงานศึกษาเกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในประเด็นต่าง ๆ ในระยะที่ผ่านมา

9.2 จัดเวทีร่วมกับชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อทบทวนสภาพปัญหาการจัดการท่องเที่ยวในระยะที่ผ่านมา

9.3 จัดเวทีร่วมกับชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อแสวงหาแนวทางในการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

10. ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย :

10.1 คาดว่าจะได้สถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารที่เป็นระบบ และสามารถนำไปวางแผนจัดทำสื่อเพื่อนักท่องเที่ยว และจัดโครงการอบรมมัคคุเทศก์ได้

10.2 คาดว่าจะได้รายงานสภาพปัญหาเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในระยะเวลาที่ผ่านมา

10.3 คาดว่าจะได้แนวทางในการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

10.4 คาดว่าจะได้แผนการทำงานของโครงการในระยะต่อไป

ชื่อโครงการ	(ภาษาไทย)	โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช
	(ภาษาอังกฤษ)	The Project to Develop Standard Systems for Management of Ecotourism at Wat Phramahadhat Woramaha Viharn, Muang Nakhon Si Thammarat District, Nakhon Si Thammarat Province
หัวหน้าโครงการ		พยุร นุ่นสุข ศศ.ม. (ไทยคดีศึกษา) โรงเรียนกัลยาณีศรีธรรมราช อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช 80000
ผู้ร่วมวิจัย		พระมหาประเสริฐ ชีรสูกุ ห้อง วัฒนสมัย วรรณสิรี นุ่นสุข
การรับทุน		ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย ประจำปี 2544 – 2545 จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

บทคัดย่อ

โครงการวิจัย เรื่อง “โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช” นี้ ได้ปรากฏขึ้นเนื่องจากได้ตระหนักว่า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นศาสนสถานที่สำคัญมาอย่างยาวนาน นอกจากจะเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมตามระบบความเชื่อของท้องถิ่นแล้ว ยังมีความสำคัญในฐานะของแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดนครศรีธรรมราชและภาคใต้ของประเทศไทยด้วย แต่อย่างไรก็ดีการจัดการท่องเที่ยวภายในศาสนสถานแห่งนี้ยังมีปัญหาหลายประการ จึงดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อทบทวนสภาพปัญหาการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และเพื่อจัดหาข้อมูลสำหรับการวางแผนพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร โดยคาดหวังว่าผลการศึกษาวิจัยนี้จะ เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่จะเป็นประโยชน์สำหรับการอนุรักษ์และพัฒนาศาสนสถานแห่งนี้ได้ตามหลัก

วิชา โดยการศึกษาวิจัยนี้ได้ประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีวิจัยหลายวิธีประกอบกัน คือ วิธีการวิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical Research) วิธีการวิจัยภาคสนาม (Field Research) และวิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR - Participatory Action Research) ในการรวบรวมข้อมูลได้มีการประยุกต์ใช้วิธีการต่าง ๆ หลายวิธีประกอบกันเช่นกัน เช่น วิธีการสำรวจทางโบราณคดี (Archaeological Survey) วิธีการจัดเวทีร่วมกับชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ วิธีการสัมภาษณ์ วิธีการประชุมเชิงปฏิบัติการ วิธีการสัมมนาทางวิชาการ และวิธีการสังเกต เป็นต้น ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลก็ได้ประยุกต์ใช้วิธีการที่หลากหลายเช่นเดียวกัน เพื่อให้มีความเหมาะสมกับข้อมูลประเภทต่าง ๆ หลายประเภท เช่น ข้อมูลเอกสาร ข้อมูลทางโบราณคดี และข้อมูลชุมชนปราชูะ เป็นต้น และการเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการเสนอด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ผลของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้ค้นพบองค์ความรู้ที่สำคัญสามประการ คือ ประการแรก ค้นพบความรู้เกี่ยวกับสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ประการที่สอง ค้นพบความรู้เกี่ยวกับสภาพปัญหาของการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในระยะเวลาที่ผ่านมา และมาตรการในการแก้ปัญหาร่วมกันระหว่างชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และประการที่สาม ค้นพบความรู้เกี่ยวกับข้อมูลในการวางแผนพัฒนาระบบมาตรฐานการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร โดยองค์ความรู้เหล่านี้ ได้นำไปสู่ข้อตกลงร่วมกันของชุมชนในการจัดทำแผนงานหลักสำหรับการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ซึ่งเป็นแผนงานหลักสำหรับการดำเนินงานในระยะต่อไปของโครงการนี้รวม 10 แผนงาน คือ

- 1) แผนงานจัดทำหนังสือและสื่อเผยแพร่องค์ความรู้
- 2) แผนงานจัดทำป้ายสาสนสถานภายในเขตพุทธาวาส
- 3) แผนงานปรับปรุงระบบบริการขั้นพื้นฐาน
- 4) แผนงานปรับปรุงสภาพแวดล้อมเขตพุทธาวาส
- 5) แผนงานปรับปรุงสภาพแวดล้อมเขตสังฆาวาส
- 6) แผนงานจัดที่พักสำหรับมัคคุเทศก์
- 7) แผนงานปรับปรุงพิพิธภัณฑ์สถาน
- 8) แผนงานอบรมมัคคุเทศก์
- 9) แผนงานปรับปรุงระบบบริหาร
- 10) แผนงานปรับปรุงและควบคุมมาตรฐานสินค้าและร้านค้า

Project	The Project to Develop Standard Systems for Management of Ecotourism at Wat Phramahadhat Woramaha Viharn, Muang Nakhon Si Thammarat District, Nakhon Si Thammarat Province
Director	Phayoon Noonsuk M.A. (Thai Studies) Kalayani Si Thammarat School Muang, Nakhon Si Thammarat, 80000 Thailand
Researchers	Phra Maha Prasert Dhirasubho Hong Wadhana – Samai Wannasiree Noonsuk
Funding	From the Thailand Research Fund (TRF)
Year	2001 – 2002

ABSTRACT

This research project titled “The Project to Develop Standard Systems for Management of Ecotourism at Wat Phramahadhat Woramaha Viharn, Muang Nakhon Si Thammarat District, Nakhon Si Thammarat Province” was conducted with the knowledge that Wat Phramahadhat Woramaha Viharn, the great temple of the South of Thailand, is very important for the region. This sacred place is the central place for Buddhists, pilgrims and tourists. However, there are many problems with tourism management at the temple.

This study, which aims to collect the knowledge of the temple and to review the situation of tourism management problems at the temple, will lead to a community agreement on a master plan to develop standard systems for management of ecotourism at Wat Phramahadhat Woramaha Viharn.

The study utilized historical research, field research and participatory action research, which collects data in many ways, and through descriptive analysis, classifies and interprets the data according to age and category.

The results of the research are grouped into three main topics. First, knowledge of Wat Phramahadhat Woramaha Viharn and “the Great Stupa” at the site. Second, tourism management problems at the site. Third, the data for preservation and restoration of the site. All three encourage community cooperation through the master plan for standard systems management of ecotourism at Wat Phramahadhat Woramaha Viharn. This master plan includes ten sub-plans of operation. These are as follows :

- 1) The plan to create books and other media to disseminate knowledge of the site.
- 2) The plan to create labels and descriptions of the monuments and shrines at the site.
- 3) The plan to improve basic services for tourists at the site.
- 4) The plan to preserve and restore the environment of the monument area (Buddha Area, or Buddha Vasa).
- 5) The plan to improve the environment around the monk’s area (Sangha Area, or Sangha Vasa).
- 6) The plan to improve the tourist guides pavilion at the site.
- 7) The plan to improve the exhibitions in the museums at the site.
- 8) The plan to train tourist guides at the site.
- 9) The plan to improve the administration system of the site.
- 10) The plan to improve and control the standard of goods and shops at the site.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ.....	(1)
EXECUTIVE SUMMARY.....	(2)
บทคัดย่อภาษาไทย.....	(5)
ABSTRACT.....	(7)
สารบัญ.....	(9)
สารบัญแผนที่.....	(13)
สารบัญแผนผัง.....	(14)
สารบัญภาพ.....	(15)
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาที่วิจัย.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	5
กรอบคำถามหลักในการวิจัย.....	5
นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	6
ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย.....	9
งบประมาณที่ใช้ในการวิจัย.....	10
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย.....	10
2 ทบทวนเอกสารงานวิจัยและงานพัฒนาที่ผ่านมา.....	11
เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร.....	11
เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยววัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร.....	25
สรุปความคิดเห็นของผู้วิจัย.....	30
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	37
ขอบเขตของการวิจัย.....	37
พื้นที่ในการวิจัย.....	37

กลุ่มคนเป้าหมาย นักวิจัย และคณะผู้ร่วมวิจัย.....	37
นักวิจัยและคณะผู้ร่วมวิจัย.....	38
กลุ่มคนที่ร่วมดำเนินการ.....	38
คณะวิทยากรหรือผู้มีส่วนร่วมในการเสริมความรู้หรือประสบการณ์.....	38
ผู้สนับสนุนหรือองค์กรสนับสนุน.....	39
แหล่งข้อมูลและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	39
ประเภทของข้อมูล.....	39
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	40
การวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล.....	41
4 ผลการวิจัย.....	42
การเกิดผลขึ้นตามวัตถุประสงค์หรือความรู้ใหม่ที่ได้รับ.....	42
การเกิดความรู้สำหรับการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพ.....	42
ความรู้เกี่ยวกับสถานภาพองค์ความรู้.....	42
ความรู้เกี่ยวกับสภาพปัญหา.....	44
ความรู้เกี่ยวกับข้อมูลในการวางแผนพัฒนา.....	45
การตรวจสอบข้อมูล.....	45
ความรู้เกี่ยวกับสถานภาพองค์ความรู้.....	45
ความรู้เกี่ยวกับสภาพปัญหา.....	46
ความรู้เกี่ยวกับข้อมูลในการวางแผนพัฒนา.....	46
การเกิดจิตสำนึกและปฏิบัติการทางสังคม.....	47
จิตสำนึกใหม่และความเคลื่อนไหว.....	47
ประเด็นความเคลื่อนไหว.....	47
การสร้างสรรค้งานในระยะยาว.....	48
การเกิดผลกระทบที่ไม่พึงประสงค์.....	49
การเกิดกระบวนการจัดการใหม่หรือเกิดกลไกการจัดการที่เข้มแข็งขึ้น.....	49
พัฒนาการของกระบวนการจัดการของชุมชน.....	49
รูปแบบ โครงสร้าง และกลไกในการจัดการเพื่อแก้ปัญหา.....	51
บุคคลหรือกลุ่มคนที่เข้าผู้การพัฒนาระบบการจัดการหรืออยู่ในกลไกการจัดการ.....	52

กลุ่มผู้จัดการ โครงการ.....	52
กลุ่มผู้รับผิดชอบแผนงานหลัก.....	52
กลุ่มผู้พัฒนางานตามแผนงาน.....	52
กลุ่มผู้รับการศึกษาอบรมเพิ่มเติม.....	52
แผนงานหรือทิศทางในการจัดการเพื่อแก้ปัญหา ข้อตกลง และระเบียบปฏิบัติ.....	52
การเกิดการเรียนรู้ของคณะผู้วิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้อง.....	54
ประสบการณ์ที่ได้รับเพิ่มเติม.....	54
สิ่งใหม่ที่ทำให้คณะทำงานและผู้เกี่ยวข้องอ่อนแอลง.....	54
ข้อเสนอต่อการปรับเปลี่ยนการทำงานวิจัยในลักษณะเดียวกัน.....	54
5 สรุปลผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	56
สรุปลผลการวิจัย.....	56
สรุปวัตถุประสงค์และขอบเขตการศึกษา.....	56
สรุปกิจกรรมและวิธีการเก็บข้อมูล.....	56
สรุปผลและองค์ประกอบหลักลตามผลการวิจัย.....	57
สรุปบทเรียนที่สำคัญ.....	59
สรุปวิธีการหาตัวชี้วัดความสำเร็จ.....	59
อภิปรายผล.....	59
งานวิจัยกับสังคม.....	59
การศึกษาวิจัยกับแนวความคิดและทฤษฎี.....	60
สรุปภาพรวมของประเด็นวิจัย แนวความคิด และทฤษฎี.....	63
ข้อจำกัดในการทำวิจัย.....	63
การเรียนรู้และศักยภาพที่เพิ่มขึ้นจากการวิจัย.....	63
ข้อเท็จจริง (ความหมายและความสำคัญ) ที่พบจากการวิจัย.....	64
ความจำเป็นในการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	64
ความครอบคลุมของผลการวิจัย.....	64
แนวทางการปรับปรุงการแสวงหาความรู้ผ่านการวิจัย.....	65
ปัญหาที่จะเป็นอุปสรรคต่อความสำเร็จในการวิจัยและพัฒนา.....	65
ข้อเสนอแนะ.....	65
การแก้ปัญหา.....	66

การนำผลการวิจัยไปสู่การปฏิบัติ.....	66
การใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนา.....	66
บรรณานุกรม.....	67
ภาคผนวก.....	69
แผนที่ประกอบ.....	70
แผนผังประกอบ.....	76
ภาพประกอบ.....	80
ประวัตินักวิจัย.....	107

สารบัญแผนที่

หมายเลข	หน้า
1 ประเทศไทย แสดงอาณาเขตของภาคและของจังหวัด.....	71
2 แสดงจังหวัดในภาคใต้ของประเทศไทย.....	72
3 แสดงที่ตั้งและอาณาเขตการปกครองจังหวัดนครศรีธรรมราช.....	73
4 แสดงเมืองนครศรีธรรมราชของ ม.ล.เดอ ลาจองกิแอ พ.ศ. 2455.....	74
5 แสดงชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชรวมถึงวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร.....	75

สารบัญแนมฝั่ง

หมายเลข	หน้า
1 แสดงวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและพื้นที่ใกล้เคียง.....	77
2 แสดง โบราณสถานในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร.....	78

สารบัญภาพ

หมายเลข	หน้า
1 องค์พระบรมธาตุเจดีย์ ด้านซ้ายคือพระวิหารหลวง วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	81
2 กำแพงแก้วรององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ตอนบนของกำแพง มีใบเสมาเรียงรายอยู่ รอบกำแพงประดับด้วยเครื่องสูง คือ ฉัตรและบังสุรย์ปักอยู่ มีกระดิ่งและใบโพธิ์ห้อยรอบกำแพง วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	82
3 เจดีย์รอบ ๆ องค์พระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	83
4 เจดีย์รอบ ๆ องค์พระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	84
5 ภาพแกะสลักที่บานประตูในวิหารม้า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	85
6 พระประธานปางมารวิชัยแบบอุ้มทอง และพระพุทธรูปยืนในวิหารเขียน วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	86
7 ภาพปูนปั้นในวิหารม้า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	87
8 ภาพปูนปั้นในวิหารพระม้า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	88
9 พระพุทธไสยาสน์ในวิหารโพธิ์ลังกา วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	89
10 วิหารโพธิ์ลังกา วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	90
11 พระแสดในวิหารพระแสด วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	91
12 พระธนกุมารหน้าวิหารธรรมศาลา วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	92

13	พระเจดีย์สวรรค์ในวิหารธรรมศาลา วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	93
14	พระวิหารหลวง วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	94
15	ประตูหน้าของพระวิหารหลวง วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	95
16	พระศรีสากยมุนีศรีธรรมราช อันเป็นพระประธานในพระวิหารหลวง วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	96
17	หน้าบันด้านหลังของพระวิหารหลวง วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	97
18	วิหารโพธิ์พระเดิม วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	98
19	พระพุทธรูปจำลอง วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	99
20	ศาลาศรีพุทธิสาร วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	100
21	พระศรีมหาโพธิ์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	101
22	ประตูเขาวราช วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	102
23	การปรับปรุงพื้นที่ลานโล่งภายในบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร.....	103
24	การปรับปรุงสภาพแวดล้อม วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร บริเวณลานด้านหน้าพระวิหารหลวง.....	104
25	การปรับปรุงทางเดินภายในบริเวณเจดีย์ราช วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	105
26	การปรับปรุงพื้นที่หน้าวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และ ทางเท้าริมถนนราชดำเนิน.....	106

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาที่วิจัย

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ภายในเขตกำแพงเมืองของเมืองโบราณ นครศรีธรรมราช ปัจจุบันมีถนนราชดำเนินตัดผ่านหน้าวัด วัดนี้ตั้งอยู่ในเขตตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช และอยู่ภายในเขตเทศบาลนครนครศรีธรรมราช ในปัจจุบันนี้วัดแห่งนี้มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีเนื้อที่ทั้งสิ้น 25 ไร่ 2 งาน โดยอาณาเขตทางด้านทิศเหนือจดโรงเรียน วัดพระมหาธาตุ กว้าง 3 เส้น ด้านทิศใต้ จดถนนพระลาน กว้าง 3 เส้น ด้านทิศตะวันออก จดถนนราชดำเนิน ยาว 8 เส้น 10 วา และด้านทิศตะวันตก จดถนนพระบรมธาตุ ยาว 8 เส้น 10 วา¹

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นศาสนสถานที่มีชื่อเสียงในพุทธศาสนาที่มีประวัติความเป็นมายาวเคียงคู่กันมากับประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช จึงได้ปรากฏชื่อของศาสนสถานแห่งนี้แตกต่างออกไปจากชื่อที่กล่าวนี้อีกหลายชื่อ อาทิ วัดพระธาตุ วัดพระมหาธาตุ และวัดพระบรมธาตุ เป็นต้น วัดนี้เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิด “วรมหาวิหาร”² รวมทั้งยังเป็นวัดที่มีโบราณสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญทางพุทธศาสนาประดิษฐานอยู่เป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุนี้ นอกจาก ศาสนสถานแห่งนี้จะเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีทั้งในเมืองนครศรีธรรมราชและหัวเมืองปักษ์ใต้แล้ว ยังเป็นที่รู้จักกันดีทั่วทุกภาคของประเทศไทยและในต่างประเทศด้วย เพราะมีโบราณวัตถุและโบราณสถานที่สำคัญของประเทศไทยและของโลกประดิษฐานอยู่ที่วัดนี้เป็นจำนวนมาก แต่เหนือสิ่งอื่นใดทั้งหมด คงจะเป็นพระมหาสถูป (The Great Stupa) ที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช”³ เพราะพระมหาสถูปองค์นี้ นอกจากจะมีประวัติความเป็นมาสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับพระพุทธประวัติและประวัติศาสตร์พุทธศาสนาของประเทศต่าง ๆ หลายประเทศแล้ว ยังเป็นพระมหาสถูปที่เป็นที่บรรจุหรือประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์ อันเป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชนทั้งมวลด้วย⁴

¹ ปรีชา นุ่นสุข, “วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร”, ใน รัศมีชัยมุนีอนุสรณ์ : ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระรัตนธัชมุนี (คุณฐาภรณ์เถร) (นครศรีธรรมราช : วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร, 2523), หน้า 34.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 33 - 34.

³ เรื่องเดียวกัน

⁴ ปรีชา นุ่นสุข, รายงานการวิจัย เรื่อง ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในคาบสมุทรมหาคไต้ของประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการวิจัยการศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ, 2544), หน้า 353 - 371.

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ในบริเวณก่อนมาทางด้านทิศใต้ของตัวเมืองโบราณนครศรีธรรมราช โดยเอกสารโบราณประเภทตำนานประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะ “ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช” และ “ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช” มักจะเรียกบริเวณที่ตั้งของศาสนสถานแห่งนี้ว่า “หาดแก้ว” หรือ “หาดทรายแก้ว” หรือ “เกาะแก้ว” ซึ่งมีลักษณะเป็น “หาดทรายทะเลรอบ” ที่มีขนาดกว้างใหญ่ ตรงกลางมีลักษณะเป็นโลกหรือเป็นเนินที่ลาดสูงขึ้นไป⁵ ซึ่งในปัจจุบันนี้ก็ยังคงปรากฏร่องรอยดังกล่าวอย่างชัดเจน โดยร่องรอยดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่าศาสนสถานแห่งนี้และเมืองโบราณนครศรีธรรมราชได้ตั้งอยู่บน “สันทรายเก่านครศรีธรรมราช” ซึ่งเป็นเนินทรายที่เกิดจากอิทธิพลของลมและทะเล โดยสันทรายนี้ทอดตัวเป็นแนวยาวในแนวทิศเหนือ – ทิศใต้นานไปกับชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ซึ่งตั้งอยู่ห่างออกไปทางทิศตะวันออกเพียงเล็กน้อย สันทรายแห่งนี้ทอดตัวเป็นแนวยาวลงมาตั้งแต่เขตอำเภอสิชลทางด้านทิศเหนือผ่านตัวเมืองโบราณนครศรีธรรมราช แล้วไปสิ้นสุดลงในเขตอำเภอเชียรใหญ่ทางด้านทิศใต้ สันทรายดังกล่าวนี้เป็นแหล่งที่สำคัญสำหรับการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน การตั้งชุมชน และการพัฒนาวัฒนธรรมสาขาต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์⁶

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่เพิ่งจะค้นพบใหม่ในขณะนี้ได้แสดงให้เห็นว่านับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ (มีอายุประมาณ 5,000 – 4,000 ปีมาแล้ว) เป็นต้นมา ได้ปรากฏร่องรอยของชุมชนโบราณหลายแห่งขึ้นบนสันทรายเก่าแห่งนี้ในบริเวณรอบอบบริเวณที่ตั้งของเมืองโบราณนครศรีธรรมราชและวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในปัจจุบันนี้ โดยเฉพาะชุมชนโบราณหลายแห่งในบริเวณชุมชนโบราณบ้านท่าเรือ ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของเมืองโบราณนครศรีธรรมราชและวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร⁷

ชุมชนโบราณบนสันทรายเก่าในบริเวณอ่าวปากพนังหรืออ่าวนครศรีธรรมราชเหล่านี้ได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องมาโดยลำดับ จนกระทั่งนับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ (มีอายุประมาณ พ.ศ. 443 – 1,000) เป็นต้นมา ได้ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่สะท้อนให้เห็นถึงการติดต่อในทางการค้ากับต่างแดนชัดเจนขึ้น รวมทั้งนับตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 5 เป็นต้นมา ได้เริ่มปรากฏเอกสารของต่างชาติที่กล่าวหาถึงชุมชนโบราณเหล่านี้ โดยชุมชนโบราณเหล่านี้ปรากฏขึ้นใน

⁵ David K. Wyatt, *The Crystal Sands : The Chronicles of Nagara Sri Dharmmaraja* (Ithaca : Southeast Asia Program, Cornell University, 1975), pp. 188 – 243.

⁶ ปรีชา นุ่นสุข, “ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช : พัฒนาการของรัฐบนคาบสมุทรไทยในพุทธศตวรรษที่ 11 – 19” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 76 – 77.

⁷ เรื่องเดียวกัน.

ฐานะของเมืองท่าที่สำคัญแห่งหนึ่งในระบบเครือข่ายทางการค้าของการค้านานาชาติที่เชื่อมระหว่าง ตะวันออกกับตะวันตกเข้าด้วยกัน ซึ่งเมืองสำคัญที่ได้รับการกล่าวถึงในเอกสารดังกล่าว คือ เมืองท่า “ตามพริงค์” (Tambralinga) ซึ่งมีเมืองโบราณนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลาง⁸ การติดต่อสัมพันธ์ กับต่างแดนของชุมชนโบราณเหล่านี้ในระยะนี้ นอกจากจะนำมาซึ่งความรุ่งโรจน์ขึ้นในทางการค้า ของชุมชนโบราณเหล่านี้แล้ว ยังนำมาซึ่งการติดต่อแลกเปลี่ยนทางศิลปวัฒนธรรมสาขาอื่น ๆ อีก หลายสาขากับดินแดนต่าง ๆ ที่อยู่ในระบบเครือข่ายทางการค้าของการค้านานาชาติดังกล่าวด้วย ส่งผลให้อารยธรรมอินเดียหลายสาขาหลั่งไหลเข้าสู่เมืองท่าตามพริงค์และเมืองท่าใหญ่น้อยที่อยู่ รายรอบเมืองท่าตามพริงค์ด้วย โดยเฉพาะอารยธรรมทางด้านศาสนา ซึ่งได้ปรากฏหลักฐานทาง โบราณคดีที่แสดงให้เห็นว่า ในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 9 - 10 ศาสนาที่สำคัญของอินเดียสอง ศาสนา คือ ศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ได้เริ่มปรากฏอิทธิพลขึ้นในเมืองท่าเหล่านี้ แล้วได้ หยั่งรากลงอย่างมั่นคงบนคาบสมุทรแห่งนี้ในระยะต่อมา⁹

ล่วงมาถึงราวพุทธศตวรรษที่ 11 ชุมชนโบราณในบริเวณเมืองท่าตามพริงค์ได้ย่างเข้าสู่ สมัยประวัติศาสตร์ โดยได้เริ่มปรากฏศิลาจารึกขึ้นในบริเวณนี้จำนวนหลายหลัก พร้อมกันกับการ ผูกกันเข้าเป็นรัฐชื่อว่ารัฐตามพริงค์ โดยมีเมืองโบราณนครศรีธรรมราชเป็นราชธานีแห่งรัฐ ใน ระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 11 - 16 รัฐแห่งนี้มีศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายเป็นศาสนาหลักแห่ง รัฐ จัดระบบการปกครองในรูปของระบบมณฑล (Mandala) อันศักดิ์สิทธิ์ตามจักรวาลวิทยาของ ลัทธิไศวนิกาย มีมณฑลแห่งราชธานีเป็นศูนย์กลางของรัฐ รายรอบด้วยมณฑลอื่น ๆ ที่กระจาย กันอยู่ทั่วทั้งคาบสมุทร ในราชธานีนั้น มีเทวาลัยที่เป็นศูนย์กลางแห่งรัฐตั้งอยู่ คือ เทวาลัยที่วัดพระ เดิม (ร้าง) ซึ่งปัจจุบันนี้ตั้งอยู่ภายในบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และมีการสร้างทับด้วย มณฑปพระพุทธบาทจำลอง ห่างมาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราชประมาณ 100 เมตร เทวาลัยแห่งนี้เป็นเทวาลัยที่ศักดิ์ที่สุดแห่งรัฐและเป็นที่ประทับ ของพระศิวะแห่งรัฐตามพริงค์แห่งนี้¹⁰

ในระหว่างที่ศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายกำลังรุ่งโรจน์อยู่ในรัฐแห่งนี้ พุทธศาสนาก็ ยังคงมีบทบาทอยู่ภายในรัฐและภายในมณฑลแห่งราชธานีแห่งนี้ จึงได้ปรากฏพระพุทธรูปภาค ปรกศิลาในศิลปะแบบทวารวดีที่มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 13 - 15 ขึ้นในบริเวณใกล้เคียงกัน กับเทวาลัยวัดพระเดิม (ร้าง) ที่กล่าวมา ปัจจุบันประดิษฐานไว้ในวิหารโพธิ์ลังกาของวัดพระ

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 77 - 80.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49 - 64.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 155 - 325.

มหาธาตุวรมหาวิหาร¹¹ และปรากฏการสร้างสถูปในศิลปะแบบศรีวิชัยขึ้นในบริเวณใกล้เคียงกันด้วย ดังที่ยังคงปรากฏสถูปทรงศรีวิชัยที่มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 14 – 15 องค์หนึ่งในบริเวณถนนทางด้านทิศตะวันออกของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ตรงบริเวณประตูทางเข้าของระเบียงของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร¹²

ครั้นในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 17-19 รัฐตามพรลิงค์ได้ปรากฏชื่อใหม่อีกชื่อหนึ่งคือ รัฐศรีธรรมราชหรือรัฐนครศรีธรรมราช พร้อมกับการปรากฏขึ้นของอิทธิพลของพุทธศาสนา ลัทธิหินยานจากศรีลังกาที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “ลัทธิลังกาวงศ์” หรือ “นิกายลังกาวงศ์” โดยรัฐนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางแห่งหนึ่งของนิกายนี้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และศูนย์กลางดังกล่าวยังคงเป็นที่เมืองโบราณนครศรีธรรมราช ซึ่งยังคงเป็นศูนย์กลางแห่งรัฐสืบต่อมาจากระยะก่อนหน้านี้นี้ แม้ว่าในระยะนี้รัฐนครศรีธรรมราชจะเกิดการเปลี่ยนแปลงศาสนาหลักแห่งรัฐ จากศาสนาพราหมณ์มาเป็นพุทธศาสนา แต่ศูนย์กลางแห่งความศักดิ์สิทธิ์แห่งรัฐก็ยังคงตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันกับบริเวณเทวาลัยวัดพระเดิม (ร้าง) ซึ่งเป็นศูนย์กลางแห่งความศักดิ์สิทธิ์แห่งรัฐมาก่อน จึงมีการสถาปนาพระมหาสถูปที่เรียกว่า “พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช” ขึ้นเป็นศูนย์กลางแห่งความศักดิ์สิทธิ์แห่งรัฐขึ้นในบริเวณดังกล่าวนี้ ซึ่งในปัจจุบันนี้เป็นบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารนั่นเอง โดยในระยะนี้รัฐแห่งนี้ได้จัดระบบการปกครองเมืองบริวารที่ตั้งอยู่รายรอบเมืองโบราณนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นราชธานีหรือเป็นศูนย์กลางในรูปของ “เมืองสิบสองนักษัตร” โดยเมืองบริวารเหล่านั้นตั้งอยู่ทั่วทั้งคาบสมุทรมลายู¹³

ด้วยเหตุที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นศูนย์กลางแห่งความศักดิ์สิทธิ์แห่งรัฐอย่างต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลาาวนานดังกล่าวนี้นี้ ได้ส่งผลให้ศาสนสถานแห่งนี้เป็นศูนย์กลางของชุมชนและสังคมอันกว้างใหญ่ไพศาล ไม่แต่เพียงเฉพาะชุมชนในบริเวณเมืองโบราณนครศรีธรรมราชเพียงเท่านั้น แต่ได้หมายรวมถึงชุมชนทั้งมวลบนคาบสมุทรมลายูแห่งนี้ และในดินแดนใกล้เคียงด้วย อีกทั้งยังปรากฏว่าศาสนสถานแห่งนี้เป็นศูนย์กลางแห่งศิลปวัฒนธรรมสาขาต่าง ๆ อีกหลายสาขา แม้ว่าในระยะหลังลงมา คือ ในระยะที่อำนาจทางการเมืองการปกครองของรัฐนครศรีธรรมราชจะตกอยู่ภายใต้อำนาจของส่วนกลางตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมาก็ตาม แต่ศาสนสถานแห่งนี้ก็ยังคงดำรงความสำคัญในการเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาบนคาบสมุทรมลายูสืบต่อมา

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 336 – 342.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 357 – 359.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 406 – 455.

ในปัจจุบันนี้ นอกจากวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจะดำรงความเป็นศูนย์กลางที่ยิ่งใหญ่ที่สุดและสำคัญที่สุดของพุทธศาสนาบนคาบสมุทรแห่งนี้แล้ว ศาสนสถานแห่งนี้ยังเป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช อันเป็นศูนย์รวมแห่งการจาริกแสวงบุญของพุทธศาสนิกชนทั่วโลก และเป็นศูนย์รวมแห่งโบราณสถานและโบราณวัตถุที่ประมาค่ามิได้อย่างมากมายมหาศาลที่บรรพชนได้สร้างสมสืบทอดกันมาอย่างยาวนานอีกด้วย ศาสนสถานแห่งนี้ จึงเป็นสถานที่ที่สำคัญที่สุดในการประกอบพิธีกรรมเพื่อการจาริกแสวงบุญของพุทธศาสนิกชน ในขณะเดียวกันก็เป็นสถานที่ที่สำคัญที่สุดในฐานะของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชาวไทยและชาวต่างชาติ¹⁴

ในฐานะของแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งนั้น ในปัจจุบันนี้วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารยังคงประสบปัญหาในการจัดการท่องเที่ยวภายในศาสนสถานแห่งนี้หลายประการ คือ การขาดการสื่อความหมายทั้งในด้านประวัติศาสตร์ ด้านโบราณคดี ด้านสังคม และด้านวัฒนธรรม ให้แก่นักท่องเที่ยว รวมทั้งการจัดระเบียบภายในพื้นที่ของวัด ซึ่งมีผู้เกี่ยวข้องอยู่เป็นจำนวนมากด้วยเหตุนี้ จึงเห็นเป็นการสมควรและจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องดำเนินการวิจัย เรื่อง “โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมืองจังหวัดนครศรีธรรมราช” ในครั้งนี้ เพื่อทบทวนถึงสภาพปัญหาการจัดการท่องเที่ยวของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารที่ผ่านมา พร้อมทั้งการทบทวนสถานภาพองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการสื่อความหมายและให้ความรู้ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยว ตลอดจนการหาแนวทางในการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดแห่งนี้อีกด้วย

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษารวบรวมสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อนำไปใช้ในการสื่อความหมายให้กับนักท่องเที่ยว

2.2 เพื่อทบทวนสภาพปัญหาการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ในระยะที่ผ่านมา พร้อมกับหามาตรการในการแก้ปัญหาร่วมกันระหว่างชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

2.3 เพื่อศึกษารวบรวมข้อมูลในการวางแผนพัฒนาระบบมาตรฐานการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

¹⁴ Collin Piprell, "Southern Charm," Sawasdee 29 (December 2000) : 26 – 29.

3. กรอบคำถามหลักในการวิจัย

การวิจัย เรื่อง “โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช” มีกรอบคำถามหลักในการวิจัยที่สำคัญดังนี้ คือ จะทำอย่างไรจึงจะมีการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อให้เกิดความรู้และการสื่อความหมาย ตลอดจนการจัดระเบียบภายในวัด โดยให้ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วม และได้รับประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง

4. กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นศูนย์รวมแห่งพัฒนาการทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครองของท้องถิ่นและประเทศชาติอย่างต่อเนื่องมาด้วยระยะเวลาอันยาวนานในอดีต แม้ว่าในปัจจุบันสภาพการณ์ดังกล่าวจะเปลี่ยนแปลงไป แต่ศาสนสถานแห่งนี้ก็ยังคงมีศักยภาพอย่างพอเพียงที่จะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันประมาณค่า มิได้ที่จะใช้เป็นแหล่งเรียนรู้และการท่องเที่ยวของท้องถิ่นและของชาติ โดยการพัฒนา ระบบ มาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขึ้นรองรับการฟื้นฟูบทบาทดังกล่าวของศาสนสถานแห่งนี้ เพื่อผลประโยชน์ของชุมชน ท้องถิ่น และสังคมโดยส่วนรวมสืบไป โดยการจัดการ ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยท้องถิ่นดังกล่าว นั้น ตั้งอยู่บนพื้นฐานของกรอบแนวคิดดังนี้ คือ

- 1) ชุมชนเป็นเจ้าของและผู้จัดการ
- 2) มีการคืนกำไรไปสู่การรักษาสภาพแวดล้อม
- 3) ชุมชนเป็นผู้ดูแลรักษาสภาพแวดล้อม เพื่อการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดี
- 4) เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชน ทั้งโดยทางตรงและโดยทางอ้อม

5. นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

5.1 ท้องถิ่น หมายถึง พื้นที่ทางกายภาพหรือสภาพแวดล้อมแบบหนึ่งที่มีคนหลายกลุ่มอาศัยอยู่ร่วมกัน มีการจัดสรรและการใช้ทรัพยากรบางอย่างร่วมกัน รวมทั้งการมีความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น การแต่งงาน การเป็นเครือญาติ และการเป็นกลุ่มความร่วมมือในการผลิต เป็นต้น ตลอดจนการมีประเพณีหรือพิธีกรรมร่วมกันในพื้นที่นั้น ส่วนขอบเขตของความเป็นท้องถิ่นหรือพื้นที่ของความสัมพันธ์นั้น จะเป็นที่รับรู้ร่วมกันของคนภายในท้องถิ่นเดียวกัน

กระบวนการในการศึกษา “อัตลักษณ์ของท้องถิ่น” เป็นกระบวนการในการศึกษาว่า ท้องถิ่นนั้นเป็นอย่างไร โดยจำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาข้อมูลจากภายในว่า ชาวบ้านบอกว่าเขาเป็นใคร มาจากไหน มีประวัติความเป็นมาและมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร มีการใช้และการจัดการทรัพยากรร่วมกันอย่างไร มีประเพณีหรือพิธีกรรมและภูมิปัญญาที่เป็นศักยภาพและองค์ความรู้ของท้องถิ่นอย่างไรบ้าง เป็นต้น สิ่งเหล่านี้คือความรู้ท้องถิ่นที่สามารถจะนำมาใช้ในการวางแผนพัฒนา และการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือเชิงอนุรักษ์โดยชุมชนได้ และที่สำคัญคือ กระบวนการศึกษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่สามารถกระทำได้ผ่านการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม เป็นการช่วยกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดสำนึกร่วมและความภาคภูมิใจในตนเอง

การศึกษาประวัติศาสตร์สังคมหรือการศึกษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นกับการสร้างสำนึกร่วมมีความสำคัญมาก เพราะว่า “สำนึกร่วม” เป็นการที่ชาวบ้านหรือคนกลุ่มหนึ่งเชื่อและมีความรู้สึกร่วมกันว่าเขาเป็นคนกลุ่มเดียวกัน มีความสัมพันธ์และมีการใช้ทรัพยากรร่วมกัน มีความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และประวัติศาสตร์หรือความเป็นมาร่วมกัน เป็นต้น ส่วน “กระบวนการมีส่วนร่วม” นั้นเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้าถึงกิจกรรมการพัฒนา กระบวนการเรียนรู้ และการเสริมสร้างศักยภาพในการจัดการทรัพยากร การตัดสินใจ และการควบคุมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อชีวิตของตนเอง ระดับของการมีส่วนร่วมของผู้คนในท้องถิ่น จึงมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับประเด็นที่เกี่ยวกับสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ และบทบาทระหว่างเพศภายในชุมชนของตน

ในการจัดกิจกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดขึ้นภายในชุมชน ชาวบ้านทั้งหมดจะไม่สามารถเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นหรือเข้าร่วมในการตัดสินใจได้ทั้งหมด กลุ่มคนที่ได้รับมอบอำนาจในรูปแบบกรรมการชุมชนจึงมักจะเป็นผู้ตัดสินใจแทน ดังนั้น การมีส่วนร่วมจึงมีสองระดับด้วยกัน คือ ระดับแรก ได้แก่ กลุ่มที่มีส่วนร่วมโดยตรง อันประกอบด้วยกลุ่มกรรมการที่รับผิดชอบการจัดการทรัพยากรและการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ และระดับที่สอง ได้แก่ กลุ่มที่มีส่วนร่วมทางอ้อม อันประกอบด้วยชาวบ้านทั่วไปในชุมชน การมีส่วนร่วมทางอ้อมของชาวบ้านวงกว้างของชุมชน คือ การที่ชาวบ้านสามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องได้อย่างเป็นอิสระ¹⁵

5.2 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยท้องถิ่น (Community – Based Ecotourism) หมายถึง การบริหารจัดการในการท่องเที่ยว โดยชุมชนเป็นเจ้าของและเป็นผู้จัดการ มีการคืนกำไรไปสู่การรักษา

¹⁵สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ประเด็นร่วมในงานวิจัยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544), หน้า 1-3.

สภาพแวดล้อม ชุมชนเป็นผู้ดูแลรักษาสภาพแวดล้อม เพื่อการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดี และเกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชนทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม อาทิ การมีส่วนร่วมโดยทางอ้อม ได้แก่ การที่ชาวบ้านสามารถนำสินค้า อาหาร และผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ มาบริการให้กับนักท่องเที่ยวได้โดยปราศจากคนกลาง ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมเหล่านี้จะเป็นไปภายใต้ “กติกา ซึ่งเป็นที่ยอมรับร่วมกันของคนในชุมชน” โดยกลุ่มที่เป็นกรรมการชุมชน ซึ่งมีส่วนในการตัดสินใจโดยตรง ต้องสามารถกระจายรายได้และความเป็นธรรมในการจัดสรรผลประโยชน์และการใช้ทรัพยากรให้กับชาวบ้านทุกกลุ่ม โดยให้ชาวบ้านทุกกลุ่มได้รับอย่างเท่าเทียมกัน ตลอดจนมีความโปร่งใส โดยที่ชาวบ้านสามารถที่จะตรวจสอบได้ ดังนั้น การกระจายการมีส่วนร่วมโดยทางอ้อมได้มาก จึงเป็นดัชนีที่สำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชนด้วย¹⁶

5.3 โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานที่เกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือ โบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย¹⁷

5.4 โบราณวัตถุ หมายถึง สังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็สิ่งประดิษฐ์ หรือ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือ ซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์ หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี¹⁸

5.5 เจดีย์ (Chaitya) หรือเจดีย์ หมายถึง สถานที่เพื่อการเคารพที่เนื่องในพุทธศาสนา โดยสถานที่ดังกล่าวนี้ อาจจะเป็นอาคาร สถูป แทนบุชา และต้นพระศรีมหาโพธิ์ เป็นต้น¹⁹

5.6 สถูป (Stupa) เป็นศัพท์ภาษาสันสกฤต ตรงกับภาษาบาลีว่า อุปะ (Tupa) หมายถึงสถาปัตยกรรมอย่างหนึ่งที่เนื่องในพุทธศาสนา เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงเป็นสถาปัตยกรรมที่มีความศักดิ์สิทธิ์ และเป็นสถานที่สำหรับการเคารพ โดยศัพท์คำนี้ หมายถึงมูลดินเป็นกอง ซึ่งน่าจะเกิดจากการเผาศพแล้วรวบรวมเข้าถ้ำเป็นกองไว้ แล้วเอาดินเอาหินมาทับไว้

¹⁶ เรื่องเดียวกัน.

¹⁷ “พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2535,” ราชกิจจานุเบกษา 109 (5 เมษายน 2535) : 4.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹⁹ ปริชา นุ่นสุข, รายงานการวิจัย เรื่อง ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทย, หน้า 4.

เป็นเนินสูง เป็นเครื่องหมายให้เห็นชัด²⁰ในพุทธศาสนามีการสร้างสถูปสำหรับการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและอังคารของพระพุทธองค์ เป็นสถาปัตยกรรมที่มีวิวัฒนาการสืบเนื่องกัน ลงมาอย่างยาวนาน จึงมีรูปแบบของสถูปที่พัฒนาออกไปอย่างหลากหลายมาก และมีวิวัฒนาการ สืบเนื่องมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

5.7 การอนุรักษ์โบราณวัตถุสถาน หมายถึง การเกิดความสำนึกในคุณค่าของโบราณวัตถุสถาน และช่วยกันบำรุงรักษาด้วยการดูแล ตำรวจ และรวบรวมหรือรักษาโบราณวัตถุสถานที่มิ คุณค่ามิให้ถูกทำลายเสียหายหรือเสื่อมโทรมด้วยสภาพการณ์หรือวิธีการที่ไม่เหมาะสม รวมทั้งการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้คนในท้องถิ่นเข้าใจเรื่องการอนุรักษ์ โดยการประสานกับหน่วยงานที่ รับผิดชอบในท้องถิ่น²¹

6. ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยตามโครงการนี้เป็นโครงการต่อเนื่อง โดยรายงานการวิจัยฉบับนี้เป็นรายงานการวิจัยสำหรับการวิจัยในระยะแรกของปีแรก ซึ่งใช้ระยะเวลาในการวิจัย 6 เดือน โดยเริ่มการวิจัยในวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ.2544 และสิ้นสุดการวิจัย ณ วันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2545 โดยมีแผนการดำเนินงานในระยะแรกดังนี้ คือ

กิจกรรม / ขั้นตอนการดำเนินงาน	ปีที่ 1					
	เดือน					
	1	2	3	4	5	6
1. ขั้นเตรียมการและศึกษาเอกสาร	X					
2. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล		X	X	X		
3. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล				X	X	
4. ขั้นจัดทำรายงานวิจัย					X	X
5. ขั้นประเมินผล						X

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

²¹ พุชร นุ่นสุข, "การเห็นคุณค่าในการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานของเยาวชนอายุ 15 – 17 ปี ในอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช" (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษามหาวิทยาลัยทักษิณ, 2543), หน้า 13.

8. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

8.1 คาดว่าจะสามารถรวบรวมสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารได้อย่างเป็นระบบ และสามารถจะนำไปใช้ในการวางแผนการจัดทำสื่อเพื่อนักท่องเที่ยว และจัดโครงการอบรมมัคคุเทศก์ได้

8.2 คาดว่าจะสามารถจัดทำรายงานสภาพปัญหาเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในระยะที่ผ่านมาได้

8.3 คาดว่าจะทราบแนวทางในการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

8.4 คาดว่าจะสามารถวางแผนการทำงานในระยะต่อไปได้

บทที่ 2

บททวนเอกสารงานวิจัยและงานพัฒนาที่ผ่านมา

การวิจัยเรื่อง “โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช” ผู้วิจัยได้นำเสนอเอกสาร งานวิจัยและงานพัฒนาที่เกี่ยวข้องตามลำดับ ดังนี้

1. เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช
2. เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยววัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

1. เอกสารที่เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

เมื่อปี พ.ศ. 2520 วิเชียร ณ นคร, สมพุทธ ธุระเจน, ชวน เพชรแก้ว, ฉัตรชัย สุระกาญจน์ และปรีชา นุ่นสุข¹ ได้เขียนหนังสือเรื่อง “นครศรีธรรมราช” โดยแสดงรายละเอียดด้านภูมิศาสตร์ โดยกล่าวถึงขนาดและที่ตั้ง ลักษณะภูมิประเทศ แม่น้ำลำคลอง เขตการปกครอง ลักษณะภูมิอากาศ ลักษณะชั้นดิน ลักษณะชั้นหิน แหล่งน้ำและการชลประทาน เชื้อชาติ ศาสนา และประชากร การประกอบอาชีพ การคมนาคมและการสื่อสาร กิจการธนาคาร และยังคงกล่าวถึงด้านประวัติศาสตร์ คือ สถานที่ตั้ง สมัยตั้งเมือง สมัยศรีวิชัย สมัยศรีวิชัยเสื่อมอำนาจ สมัยสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงธนบุรี สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น สมัยปฏิรูปการปกครอง สมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา และยังคงกล่าวถึงภาษา วรรณกรรม และการศึกษา และยังคงกล่าวถึงด้านประเพณี ซึ่งมีประเพณีให้ทาน ไฟ ประเพณีกวนมธุปายาสายากู ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีแรกนาขวัญ ประเพณีตักบาตรรูปเทียน ประเพณีสารทเดือนสิบ ประเพณีลากพระ ประเพณีกั้นหมากพระปฐม ประเพณีสวดด้าน ประเพณีสวดมาลัย พิธีโล่แม่เมค ธรรมเนียมการออกปาก ประเพณีการทำนาหว่า ประเพณีการทำขวัญข้าว ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด ประเพณีการบวช ประเพณีการแต่งงาน ประเพณีการทำศพ และได้กล่าวถึงด้านศิลปกรรมและหัตถกรรม ว่าด้วยเรื่องศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม เครื่องดนตรี ผ้ายกนคร เครื่องใช้ย่านนิเภา การแกะรูปหนังตะลุง การ

¹ วิเชียร ณ นคร และคนอื่น ๆ , นครศรีธรรมราช (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2521), หน้า 3 - 599.

แหงหยวก กระบอกขนมจีน กระดิ่ง หม้อบ้านนอกไร่ หมาตักน้ำ เหล็กไฟคอบ และกล่าวในด้าน การละเล่นและกีฬา ประกอบด้วย หนังสือดง มโนห์รา ลีเกปา กาหลอ เพลงคำตัก เพลงนา เพลงบอก เพลงร้องเรือ ชนวิว สะบ้า กระโดดสาก และกล่าวถึงประวัติบุคคลสำคัญ ซึ่งประกอบด้วยพระเจ้าศรี ธรรมมาโศกราช พระเจ้าจันทรมาน พังพการ พระเจ้าขัตติยราชนิคม เจ้าพระยานคร (พัฒน์) เจ้าพระยานคร (น้อย) พลเอกเจ้าพระยาบดินทร์เดชาอนุชิต พล.ต.ต.ขุนพันธรักษ์ราชเดช พระรัตนธัชมุนี (ม่วง) ขุนอาเทศคดี (กลอน) ทรุโอบ ปักปิ่นเพชร พ่อท่านคล้าย พระครูเทพมุนีศรีสุวรรณอุปถัมภ์ มาภิบาล พระรัตนธัชมุนี (แบน) ภิกษุอินท์ พระยาตรัง พระครูวินัยธร นายเรือ นานิน หมื่นสนิท พระสมุห์หนู ชูปราชญ์ สุขปราชญ์ พระปลัดเลี่ยม อาสโย มโนห์รามดลัน ปานบอด เพลงบอกเนตร นายอ่ำ ศรีสัมพุทธ ศรีปราชญ์

สำหรับเรื่องเกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารนั้นหนังสือเรื่องนี้ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารไว้ว่า ความเป็นมาแต่เริ่มแรกของวัดนี้ไม่มีหลักฐานปรากฏอย่างแน่ชัด ในสมัยรัตนโกสินทร์ในสมัยรัชกาลที่ 6 คือ พ.ศ. 2458 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ อุปราชปักษ์ใต้ ได้ทรงอาราธนา พระสงฆ์จากวัดเพชรจริก ซึ่งอยู่ทางใต้ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมาดูแลรักษาวัด โดยประจำอยู่ที่วัดนี้ตามพระราชดำริของรัชกาลที่ 6 และพระราชทานนามวัดพระมหาธาตุว่า "วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร" เมื่อมีพระสงฆ์ประจำอยู่ ก็ทำให้มีการดูแลรักษาซ่อมแซมบูรณะวัดกันอย่างสม่ำเสมอและทั่วถึง และเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชและพระเถระผู้ใหญ่ของเมืองนครศรีธรรมราชบูรณะวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นคราว ๆ โดยแต่งตั้งพระเถระขึ้นรับภาระในการนี้ โดยแต่งตั้งพระครูเหมเจติยานุรักษ์ และพระครูเหมเจติยาภิบาล (ซึ่งแปลว่าพระครูผู้รักษาเจติยทอง) เป็นหัวหน้าพร้อมด้วยพระครูผู้ช่วยอีก 4 รูป และนับแต่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ได้ทรงอาราธนา พระสงฆ์จากวัดเพชรจริก ตำบลกาลามิชัย อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช มาเป็นเจ้าอาวาส ณ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เมื่อ พ.ศ. 2458 แล้ว ก็มีเจ้าอาวาสและพระสงฆ์ได้ประจำอยู่ที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารตลอดมาจนปัจจุบันนี้ และมีโรงเรียนสำหรับศิษย์วัดเรียนด้วย ทุกวันนี้ก็คือโรงเรียนวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร สังกัดกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ และยังได้กล่าวถึงโบราณสถานที่สำคัญของวัดดังนี้ คือ พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ของเมืองนครศรีธรรมราชที่รู้จักกันดี ซึ่งมักจะกล่าวกันว่าแต่เดิมนั้นรูปทรงของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชนั้นสร้างตามแบบสถาปัตยกรรมศรีวิชัย รูปแบบจึงคล้ายพระบรมธาตุไชยา ครั้นถึงศรีวิชัยตอนปลาย ประมาณ พ.ศ. 1700 พระพุทธศาสนานิกายหินยานเจริญมากในลังกา ดังนั้นไทยพม่า มอญ จึงส่งพระภิกษุไปศึกษาพระธรรมวินัยที่ลังกา ภิกษุเมืองนครศรีธรรมราชได้ไปลังกา โดยมีพระเจ้าจันทรมานนครศรีธรรมราชได้ทรงส่งไป เมื่อภิกษุกลับมานครศรีธรรมราช พ.ศ. 1770 ก็ชักชวน

พระภิกษุชาวลังกามาตั้งคณะสงฆ์ที่เมืองนครศรีธรรมราช เรียกว่า “พระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์” ภายใต้นี้พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชของเมืองนครศรีธรรมราชองค์เดิมกำลังชำรุดทรุดโทรมมาก ภิกษุลังกาจึงมาช่วยกันซ่อมแซมให้เป็นไปตามแบบสถาปัตยกรรมลังกา โดยมักจะกล่าวกันว่ามีการก่อสร้างแบบลังกาครอบสถูปเจดีย์องค์เดิม รวมทั้งมักจะกล่าวกันว่าสถูปเจดีย์องค์เดิมนั้นได้ค้นพบเมื่อคราวปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ในสมัยรัชกาลที่ 5 และเชื่อว่ามีหลักฐานยืนยันว่าชาวลังกาเคยมาอยู่เมืองนครศรีธรรมราชจริง ๆ หนังสือเรื่อง “นครศรีธรรมราช” ยังบรรยายลักษณะภายนอกของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชอีกด้วย นอกจากนี้หนังสือเรื่อง “นครศรีธรรมราช” ได้กล่าวถึงวิหารพระทรงม้า ซึ่งข้างในวิหารมีปูนปั้นเป็นภาพเกี่ยวกับเรื่องพระพุทธประวัติตอนพระพุทธองค์เสด็จออกบรพชาอยู่ที่ป่าผาง จึงเรียกกันโดยทั่วไปว่า “วิหารพระทรงม้า” ซึ่งอยู่ติดกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชทางด้านเหนือ เป็นวิหารที่มีหลังคาเดียวกับวิหารเขียน แต่มีผนังกันอยู่ จึงแยกออกเป็น 2 ส่วน คือ เป็นวิหารพระทรงม้าส่วนหนึ่งและเป็นวิหารเขียนอีกส่วนหนึ่ง โดยได้กล่าวถึงวิหารเขียนว่าที่ชื่อวิหารเขียนเพราะว่าแต่เดิมนั้นเสาและผนังของวิหารนี้มีลายเส้นอยู่เต็ม ชาวนครศรีธรรมราชจึงเรียกว่า “วิหารเขียน” ซึ่งก็คือวิหารที่มีภาพเขียนภาพวาดปรากฏอยู่ต่างจากวิหารอื่น ๆ ผู้สร้างวิหารเขียน คือ หลวงศรีวงศ์ ได้สร้างเมื่อ พ.ศ. 1919 ในระยะที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ภายในวิหารเขียน มีพระประธานปูนปั้นปางมารวิชัยแบบอุทอง หน้าพระประธานมีคู่พระพุทธรูปทรงเครื่องปางห้ามญาติ 2 องค์ ทำด้วยทองลูกบวบ พระพุทธรูปทั้งสององค์นี้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัก) สร้างเป็นอนุสรณ์เมื่อไปตีเมืองไทรบุรีชนะ เมื่อปี พ.ศ. 2480 กรมศิลปากรประกาศรับพิพิธภัณฑสถานของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นสาขาของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจำจังหวัดนครศรีธรรมราช ชื่อว่า “ศรีธรรมราช พิพิธภัณฑสถาน” ที่ตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารก็คือวิหารเขียนนั่นเอง วัดได้ใช้วิหารเขียนเก็บรักษาสีของขนาดเล็กที่ทำด้วยเงิน นาก สำริด เช่น พระพุทธรูป ดันไม้เงิน ดันไม้ทอง ถ้วยชาม เครื่องลายคราม สร้อย แหวน ต่างหู เข็มขัด กำไล และปิ่นปักผม เป็นต้น ชาวเมืองจึงมักไปชมโบราณวัตถุในวิหารเขียนกันอย่างคับคั่งทุกวัน จนในที่สุดต้องขยายพิพิธภัณฑสถานของวัดออกไปอยู่ที่วิหารโพธิ์ลังกา บุคคลสำคัญที่คิดสร้างพิพิธภัณฑสถานประจำวัดนี้ขึ้น คือ พระรัตนธัชมุนีศรีธรรมราช (รัตนธัษเธร-ม่วง เปรียญ) เจ้าคณะมณฑลในอดีต วิธีดำเนินการก็คือ ประกาศเชิญชวนชาวเมืองให้นำของเก่ามาถวายพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช แล้ววัดก็ตั้งกรรมการลงบัญชีรับไว้เป็นหลักฐาน จากนั้นก็วางออกแสดงในพิพิธภัณฑสถานของวัด สำหรับวิหารโพธิ์ลังกานั้น ที่ได้ชื่อเช่นนี้ก็เพราะว่าตรงกลางของวิหารมีฐานสำหรับปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ต้นใหญ่ต้นหนึ่ง เชื่อกันว่าพระศรีมหาโพธิ์ต้นนี้ได้พันธุ์มาจากลังกา จึงเรียกว่า “โพธิ์ลังกา” และเรียกชื่อวิหารตามชื่อของต้นพระศรีมหาโพธิ์จากลังกาว่า “วิหารโพธิ์

ลังกา” วิหารนี้อยู่ติดกับวิหารเขียน คือ อยู่ด้านเหนือของวิหารเขียนและบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช สร้างขึ้นในรูปแบบวิหารครอบปูชนียวัตถุปูชนียสถานทั่ว ๆ ไป คือ วิหารสี่เหลี่ยมจัตุรัสล้อมรอบพระศรีมหาโพธิ์ มีขนาดกว้างและยาวด้านละ 12 วาเศษ วิหารนี้ได้ขยายเป็นพิพิธภัณฑสถานของวัดสำหรับเก็บโบราณวัตถุจากวิหารเขียน จึงมีโบราณวัตถุจำนวนมากพอสมควร เช่น ศิลาจารึก เครื่องปั้นดินเผา พระพุทธรูป ถับแลมุก หีบศพเจ้าพระยานคร ส่วนภายในวิหารด้านตะวันตกเป็นที่ประดิษฐาน พระพุทธไสยาสน์องค์ใหญ่องค์หนึ่ง ขนาดยาว 6 วา พระอุระกว้าง 4 ศอก พระบาทกว้าง 1 ศอก 7 นิ้ว พระบาทยาว 3 ศอก 10 นิ้ว ศาสนสถานที่น่าสนใจเรื่อง “นครศรีธรรมราช” ได้กล่าวถึงในลำดับต่อมา คือ วิหารสามจอม เล่าสืบต่อกันมาว่าผู้สร้างวิหารนี้ เป็นผู้ชายที่ชื่อ “สามจอม” โดยสร้างพร้อมกันกับเจดีย์ใหญ่ ซึ่งเป็นสถูปเจดีย์บริวารองค์หนึ่ง ซึ่งอยู่ด้านหลังของวิหาร ดังนั้นจึงเรียกชื่อวิหารตามชื่อของผู้สร้างว่า “วิหารสามจอม” อยู่ทางทิศตะวันออกของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ตรงข้างประตูพระระเบียงก่อนเข้าสู่วิหารจะเป็นรูปปั้นพระธรณีกำลังบีบมวยผมที่ผนังด้านหน้าของวิหาร ภายในของวิหารเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้น เรียกกันว่า “พระเจ้าศรีธรรมโศกราช” ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นผู้สร้างพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ทรงมีเครื่องทรงอย่างกษัตริย์โบราณประดับชฎา ยอดสูงเป็นฝีมือช่างสมัยอยุธยา ดังนั้นบางครั้งจึงเรียกวินิจฉัยสามจอมนี้ว่า “วิหารพระเจ้าศรีธรรมโศกราช” ด้านหลังของวิหารเป็นซุ้มประตู 3 ช่อง บรรจุพระพุทธรูปปางมารวิชัยและเก็บอัฐิของเชื้อพระวงศ์และเจ้านายในเชื้อสายของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และตรงซุ้มประตูมีภาพปั้นพระพุทธรูประวัดิตอนทรงตัดเม้าเพื่อออกบรรพชา แต่เดิมวิหารนี้ใช้เป็นี่ทำงานของพนักงานรักษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ที่ประตูข้างพระระเบียงเป็นที่ทำการชั่วคราว เรียกว่า “สำนักงานจัดผลประโยชน์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร” ลำดับต่อมา คือ วิหารพระแอด เรียกกันตามชื่อของพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ภายในวิหารหลังนี้ คือ พระกัจจายนะหรือพระสังกัจจายน์ พระสุกตเถระ โดยคนทั่วไปเรียกกันว่า “พระแอด” วิหารนี้อยู่ต่อกับวิหารสามจอมไปทางด้านเหนือ แต่เดิมนั้นวิหารพระแอด อยู่ภายนอกเขตพระระเบียงใกล้กับวิหารธรรมศาลา ครั้นพระรัตนธัชมุนี (แบน) เป็นเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารก็ได้ดำเนินการบูรณะพระแอดและสร้างวิหารพระแอดขึ้นใหม่ สร้างเสร็จก็อัญเชิญพระแอดขึ้นไปประดิษฐานที่วิหารหลังใหม่มาจนถึงทุกวันนี้ ลำดับต่อไปคือวิหารทับเกษตร หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “พระระเบียงดินธาตุ” เป็นระเบียงหรือวิหารที่อยู่โดยรอบฐานองค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช คำว่า “ทับเกษตร” เป็นศัพท์ทางสถาปัตยกรรม หมายถึง ผิวน้ำบริเวณที่ใช้เป็นที่ตั้งพระพุทธรูปหรือระนาบบนฐานพระ หรือเรือนซึ่งเป็นขอบเขต ซึ่งได้แก่ ระเบียงคด วิหารคด ด้วยเหตุนี้วิหารทับเกษตรจึงได้ชื่อตามหน้าที่ก็คือ วิหารคด ซึ่งเป็นวิหารแสดงขอบเขตของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช วิหารทับเกษตรมีขนาด

ยาวเท่ากันทั้ง 4 ด้าน และกว้างเท่ากันทั้ง 4 ด้าน ในวิหารนี้มีพระพุทธรูปปูนปั้นและตำริดเรียงราย เป็นระเบียบเต็มไปหมดทั้ง 4 ด้าน พระพุทธรูปเหล่านี้ สร้างในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ทั้งสิ้น รอบ ๆ ฐานของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชทำเป็นซุ้ม มีข้างขึ้นออกมาจากฐานของ พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชราวกับว่าเป็นชื่อกานรับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซุ้มเหล่านี้มีโดยรอบ 22 ซุ้ม ในระหว่างซุ้มหัวข้างแต่ละซุ้ม มีซุ้มเรือนแก้วครอบพระพุทธรูปปูนปั้นปางประทานอภัยอยู่สลับกัน โดยรอบฐานพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช จำนวน 25 ซุ้ม สันนิษฐานว่าซุ้มเหล่านี้สร้างสมัยอยุธยา แต่ได้รับอิทธิพลทางศิลปะแบบลพบุรี บางซุ้มมีลักษณะคล้ายของสุโขทัย ลำดับต่อมา คือ วิหารคดหรือพระระเบียง หรือบางทีก็เรียกว่า “พระค้ำ” ที่เรียกว่าวิหารคดก็เพราะว่า วิหารนี้สร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ล้อมรอบบริเวณภายในขององค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช การที่สร้างให้หักเป็นมุมนี้เองชาวบ้านจึงเรียกว่า “วิหารคด” ส่วนที่เรียกกันว่าพระค้ำหรือพระระเบียงก็เพราะว่าเป็นระเบียงขององค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช จึงเรียกกันว่า พระระเบียง และที่เรียกว่า พระค้ำ ก็เพราะว่าในวิหารหรือระเบียงนี้ เต็มไปด้วยพระพุทธรูปปูนปั้นเรียงเป็นระเบียบ เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งเป็นแนวยาวต่อกันตลอดทุกด้านของระเบียง จำนวน 173 องค์ พระพุทธรูปเหล่านี้เป็นฝีมือช่างสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ การที่มีพระพุทธรูปอยู่รอบด้านของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชนี้เอง ชาวบ้านจึงเรียกกันว่า พระค้ำ วิหารนี้ได้ซ่อมแซมอยู่เสมอ เมื่อ พ.ศ. 2513 กองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร ได้ดำเนินการซ่อมแซมครั้งล่าสุด การซ่อมแซมในครั้งนั้นได้เปลี่ยนไม้เครื่องบนทุกตัว จึงดูสวยงามเป็นระเบียบมากขึ้น ผนังก่ออิฐซึ่งเคยคลงอกก็ตัดเสียใหม่ ทำฐานบัวเพิ่มขึ้น หัวเสาทำแบบใหม่ตามแบบเดิม อาสนะพระค้ำก็ทำให้หนาและกว้างขึ้น และพื้นล่างก็ปรับระดับให้สูงขึ้นด้วย ทุกด้านของวิหารนี้มีธรรมาสันตั้งอยู่ เช่นเดียวกับวิหารทับเกษตร ทั้งนี้ก็เพื่อใช้เป็นที่แสดงธรรมในวันพระวันโกน ก่อนแสดงธรรมมีชาวบ้านมาสวดหนังสือก่อนเป็นประจำ จนเกิดเป็นประเพณีขึ้นมาเรียกว่า “สวดค้ำ” ดังนั้นประเพณีสวดค้ำ จึงถือว่าเกิดขึ้นที่ระเบียงนี้ ลำดับต่อมา ได้แก่ วิหารธรรมศาลา ที่เรียกชื่ออย่างนี้ก็เพราะว่า ภายในวิหารนี้มีพระพุทธรูปปางมารวิชัยประดิษฐานอยู่ มีชื่อว่า “พระธรรมศาลา” เป็นพระพุทธรูปองค์ใหญ่ที่สุดในวิหารหลังนี้ เป็นพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูนลงรักปิดทอง เป็นศิลปะยุคเดียวกับพระพุทธรูปพระเจ้าศรีธรรมโศกราช ซึ่งประดิษฐานในวิหารสามจอม วิหารธรรมศาลาอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ที่ด้านหน้าวิหารมีพระพุทธรูปพระชนกุมาร ด้านหลังวิหารมีพระพุทธรูปเจ้าหญิงเหมษลาดา ผนังองค์นี้เองที่ตำนานได้กล่าวว่าเป็นผู้นำพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามาฝังไว้ ณ หาดทรายแก้ว อันเป็นที่ตั้งของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชทุกวันนี้ ภายในวิหารธรรมศาลาด้านหน้า มีสถูปเจดีย์องค์หนึ่งเรียกว่าพระเจดีย์สวรรค์ กล่าวกันว่าพระยาแก้วสร้างสถูปเจดีย์นี้ขึ้นมา เพื่อบรรจุอัฐิของพระยารามราชท้ายน้ำ ผู้

ครองเมืองนครศรีธรรมราชที่ตายกลางศึกโจรสลัด เมื่อ พ.ศ. 2181 นอกจากนี้ ภายในวิหารยังมีพระพุทธรูปปูนปั้นอีกหลายองค์ แต่เดิมวิหารธรรมศาลานี้ เคยใช้เป็นสาขาหอสมุดแห่งชาติจังหวัดนครศรีธรรมราชชั่วคราว ต่อมาได้ย้ายหอสมุดดังกล่าวไปที่วิหารทับเกษตร

ศาสนสถานสำคัญที่หนังสือเรื่อง “นครศรีธรรมราช” ได้กล่าวในลำดับต่อไป คือ พระวิหารหลวง ที่เรียกเช่นนี้ก็เพราะถือกันว่าเป็นของกลางที่พระพุทธรูปทุกหนทุกแห่ง มีสิทธิ์ใช้ร่วมกัน ในสมัยแรกพระสงฆ์ไม่ได้จำพรรษาที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร แต่จำพรรษาที่วัดอื่น ๆ ซึ่งอยู่รอบวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะต้องการให้วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นของส่วนกลางจริง ๆ ดังนั้นวิหารซึ่งมีมาแต่เดิมและใช้ประกอบพิธีสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชร่วมกันเรียกกันว่า “วิหารหลวง” ต่อมาได้มีการ ดัดแปลงวิหารหลวงเป็นอุโบสถในสมัยรัชกาลที่ 6 แต่ผู้คนก็ยังเรียกพระวิหารหลวงอยู่เช่นเดิม หากได้เรียกพระอุโบสถไม่ พระวิหารหลวงอยู่ทางด้านใต้ของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช อยู่นอกเขตพระระเบียงคค การก่อสร้างการวางเสาเข็มแบบที่นิยมกันในสมัยอยุธยา คือ ให้ปลายเสาเอนรวบเข้าหากัน ทำให้ดูสวยงามอ่อนช้อย หน้าบันด้านหน้าของพระวิหารหลวงแกะสลักไม้เป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ เป็นภาพแกะสลักที่มีความวิจิตรงดงามเป็นอย่างยิ่ง ส่วนหน้าบันด้านหลังแกะสลักเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ เพดานพระวิหารนั้นเขียนลายปิดทอง มีลายดาวกาเป็นแฉก พระพุทธรูปซึ่งเป็นพระประธานในวิหารนี้ชื่อว่า “พระศรีศากยมุนีศรีธรรมราช” เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ก่ออิฐถือปูนลงรักปิดทอง เป็นพระพุทธรูปที่สร้างสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น หน้าพระประธานมีพระพุทธรูปสาวกทางด้านขวาและซ้าย คือ พระสารีบุตรและพระโมคคัลลาน นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปประทับยืนอีกหลายองค์ หลังคาพระวิหารหลวงมีช่อฟ้าและใบระกาอย่างงอุโบสถโดยทั่วไป ตามปกติแล้วพระวิหารหลวงใช้เป็นสถานที่ประกอบสังฆกรรม ประกอบพระราชพิธี ประกอบพิธีสมโภชพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชประจำปี และใช้ประกอบพิธีทางศาสนาของเมืองนครศรีธรรมราชมาแต่ครั้งโบราณอีกด้วย วิหารหลวงนับเป็นวิหารที่งดงามมาก ฝีมือในการสร้างแสดงออกถึงความเจริญทางศิลปะและเชิงช่างเป็นอย่างดี ควรค่าแก่การอนุรักษ์เป็นอย่างยิ่ง ลำดับต่อไป คือ สถูปเจดีย์รอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ภายในบริเวณพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชถัดเข้าไปจากพระระเบียงวิหารคด มีสถูปเจดีย์ขนาดต่าง ๆ เรียงรายรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ดูราวกับว่าผู้สร้างมีเจตนาที่จะทำให้เป็นบริวารของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ปัจจุบันได้มีผู้นำอิฐของวงศ์ตระกูลไปบรรจุไว้ที่ฐานของสถูปเจดีย์เหล่านี้แทบทุกองค์ สถูปเจดีย์เหล่านี้เป็นศิลปะราวสมัยอยุธยาตอนปลายหรือรัตนโกสินทร์ตอนต้น และมีอยู่ทั้งสิ้น 185 องค์ ลำดับต่อไป คือ วิหารโพธิ์พระเดิม อยู่ทางตอนสุดของอาณาเขตของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารทางด้านทิศเหนือของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช เป็นวัดที่สร้างหลังวัดพระ

มหาธาตุวรมหาวิหาร ไม่นานนัก เรียกว่า “วัดพระเดิม” ภายในวัดนี้มีวิหารแบบเดียวกันกับวิหารโพธิ์ลังกา ภายในบริเวณพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชทุกประการ ทั้งพระพุทธรูปและต้นโพธิ์และเชื่อว่าเป็นต้นโพธิ์ที่น่าจะอัญเชิญมาจากลังกาสู่ประเทศไทย สมัยเดียวกับต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่วิหารโพธิ์ลังกา ปัจจุบันนี้วัดพระเดิมได้ยุบรวมเข้ากับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและได้สร้างกุฏิของพระภิกษุวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารไว้ในบริเวณที่เป็นวัดพระเดิมมาแต่โบราณ ลำดับต่อไป คือพระพุทธรูปท่าจำลองประดิษฐานในมณฑปบนเนินสูง อยู่ทางทิศเหนือของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชภายนอกวิหารคด พระพุทธรูปนี้เป็นแผ่นหินสลักพระพุทธรูปท่าจำลอง หินที่นำมาแกะพระพุทธรูป แต่เดิมเป็นของเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม) สร้างเมื่อวันที่ 1 มกราคม 2450 ผู้สร้างคือพระรัตนธัมมิ (รัตนธเถร-ม่วงเปรียญ) เมื่อครั้งที่ยังดำรงสมณศักดิ์ที่พระสิริธรรมมุนี โดยร่วมกับพระครูกาแก้ว (สี) และพระยาธรรมาธิบดี (ถนนอม บุญยกเหตุ) สมัยที่มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาตรังคภูมาภิบาล ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช ลำดับต่อไป คือ ศาลาศรีพุทธานุสรณ์ สร้างทางด้านทิศใต้ของพระวิหารหลวง ติดกับถนนหลังวัดพระมหาธาตุ เมื่อ พ.ศ. 2506 ผู้สร้าง คือ พระพุทธานุสรณ์ (สุค สุวทฒโน) ซึ่งเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ศาลาหลังนี้สร้างเพื่อใช้เป็นที่พักของพระสงฆ์ อาคันตุกะ และพุทธศาสนิกชนที่มาสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช สร้างเป็นอาคาร 2 ชั้น ขนาดกว้าง 11 เมตร ยาว 18 เมตร ต่อมาทางด้านหน้า 4 เมตร มีห้องพัก 30 ห้อง หลังคาเป็นแบบทรงไทย ลำดับต่อไป คือ พระศรีมหาโพธิ์ อยู่ในบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และเป็นต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่นำมาจากพุทธคยา ประเทศอินเดียอย่างแท้จริง โดยมีประวัติความเป็นมาว่า เมื่อ พ.ศ. 2483 รัฐบาลไทยได้ส่งคณะทูตพิเศษคณะหนึ่ง เดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศเครือจักรภพอังกฤษในเอเชีย ครั้นถึงประเทศอินเดียคณะทูตได้ขอพระบรมสารีริกธาตุจากรัฐบาลอินเดีย นำมาประดิษฐานไว้ ณ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน กรุงเทพมหานคร และได้ขอให้รัฐบาลอินเดียตองกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ที่พุทธคยา อันเป็นต้นที่พระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งตรัสรู้มารวม 5 กิ่ง นำมาปลูกที่วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน 2 กิ่ง วัดพระมหาธาตุพนม จังหวัดนครพนม 1 กิ่ง วัดพระมหาธาตุคอกยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ 1 กิ่ง และที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้ปลูกเมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2486 ผู้นำมาปลูกไว้ คือ สมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ติสสมหาเถร-ฮ้วน) วัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร ลำดับต่อไป คือ ประดู่เขยวราช ประดู่ที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ทางด้านหน้านั้นมีอยู่ 3 ประดู่ ประดู่กลางที่ตรงกับวิหารธรรมศาลา เรียกว่า ประดู่เขยวราช เหตุที่เรียกประดู่เขยวราชเพราะเมื่อ พ.ศ. 2452 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะนั้นดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จประพาสนครศรีธรรมราช และเสด็จวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารด้วย ในการเสด็จคราวนั้นได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างประดู่กลางของวัดพระ

มหาธาตุวรมหาวิหารเป็นซุ้มก่ออิฐถือปูน เป็นซุ้มประตูขนาดใหญ่ มีลายปูนปั้นประดับ จารึกปีที่สร้าง คือ ร.ศ. 128 มีซุ้มทิศด้วย ยอดของซุ้มประตูเป็นแบบพระมหามกุฏ และพระราชทานนามว่าประตูเขาวราช ต่อมาก็มีการสร้างซุ้มประตูที่เหลืออีก 2 ประตู ในสมัยต่อมา

นอกจากที่กล่าวมา หนังสือเรื่อง “นครศรีธรรมราช” ได้กล่าวถึง วัดเสมาเมือง วัดเขาขุนพนม วัดท่าโพธิ์วัดวิหาร หอพระพุทธสิหิงค์ พระเจดีย์ยักษ์ กรุพระเครื่องเมืองนคร สุานพระสยมโบสถ์พราหมณ์ หอพระอิศวร หอพระนารายณ์ มัสยิด ดำเนินพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช และกล่าวถึงด้านโบราณสถานโบราณวัตถุทางประวัติศาสตร์ ดังนี้ คือ เมืองพระเวียง ศิลาจารึกของเมืองนคร กำแพงเมือง สระล้างดาบศรีปราชญ์ ศาลาโกหก เก่งจีนวัดแจ้ง เก่งจีนวัดประตู แหล่งน้ำอภิเชกของเมืองนคร เงินตราในเมืองนคร รวมทั้งได้กล่าวถึงด้านสถานที่สำคัญและสถานที่ท่องเที่ยวของเมืองนครศรีธรรมราช ได้แก่ ศาลากลางจังหวัด กำแพงเมืองโบราณ อนุสาวรีย์วีระไทย หน่วยศิลปากรที่ 8 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สนามกีฬาชาติตระการโกศล โรงเรียนเบญจมราชูทิศ โรงเรียนกัลยาณีศรีธรรมราช วิทยาลัยเทคโนโลยี (เกษตร) วิทยาลัยอาชีวศึกษา วิทยาเขต 3 ค่ายศรีนครินทรา สนามหน้าเมือง น้ำตกพระเมโลก น้ำตกกะโรม น้ำตกโยง น้ำตกขุนทะเล น้ำตกกล้าหล่น น้ำตกไม้ปัก น้ำตกท่าหา น้ำตกสอยดาว น้ำตกท่าแพ น้ำตกวังลุง น้ำตกในเขียว หาดหินงาม หาดขนอม หาดกระบัว ถ้ำตลอด แหล่มตะลุมพุก เหล่านี้เป็นต้น

ต่อมาได้ปรากฏเรื่องราวของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในหนังสือ “รัตนธัมมือนุสรณ์” โดยมีบทความเรื่อง ดำเนินเมืองนครศรีธรรมราช และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ซึ่งจะเพิ่มรายละเอียดเกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมากขึ้น ไปอีก

ในปี พ.ศ. 2544 ปรีชา นุ่นสุข ได้วิจัยเรื่อง “ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทย”¹ ซึ่งมีส่วนที่กล่าวถึงรูปแบบทางศิลปะของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช โดยได้สันนิษฐานว่าจากรูปแบบทางศิลปะและหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในขณะนี้ แสดงให้เห็นว่า สถาปัตยกรรมนี้คงจะไม่ได้สร้างขึ้นครอบสถูปองค์เดิมอย่างที่กล่าวกันมา รวมทั้งได้กล่าวถึงดำเนินพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชด้วย ในส่วนของดำเนินพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ได้กล่าวไว้ดังนี้ คือ เริ่มด้วยการกล่าวถึงเมืองเมืองหนึ่งซึ่งมีชื่อว่าทันทบุรี เจ้าเมืองชื่อท้าวโกสีหาราช มเหสีชื่อนางมหาเทวี มีพระราชบุตรผู้ชื่อนางเหมซาลา ชายชื่อเจ้าทันทกุมาร

¹ ดู วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร, รัตนธัมมือนุสรณ์ : ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระรัตนธัมมณี (คนฐาภรณ์เถร) (นครศรีธรรมราช : วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร, 2523), หน้า (1) - 272.

² ปรีชา นุ่นสุข, รายงานการวิจัย เรื่อง ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการวิจัยการศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ, 2544), หน้า 1-520.

และยังมีเมืองอีกเมืองหนึ่งชื่อว่า ชนทบุรี ตั้งอยู่ทางฝ่ายทักษิณ เจ้าเมืองชื่อท้าวอังกุสราษ มหเสสีชื่อ
 จันทเทวี ท้าวอังกุสราษมารบเพื่อชิงพระทันตธาตุจากท้าวโกสีหราช ท้าวโกสีหราชขาดหัวข้างเสีย
 เมืองแก่ข้าศึก นางเหมชาลา กับเจ้าทนต์กุมารรับเอาพระทันตธาตุลงเรือสำเภามาไปลังกา เกิดลมร้าย
 เรือสำเภาดก ทั้งสองพี่น้องถูกซัดขึ้นที่หาดทรายแก้วทะเลรอบ เอาพระธาตุฝังไว้ที่หาดทราย แล้ว
 ซ่อนกายอยู่ในที่ลับ มีพระอรหันต์องค์หนึ่ง ชื่อพระมหาเถรพรหมเทพ มาโดยนภากาศ เห็นรัศมีพระ
 ธาตุโชติช่วงขึ้น จึงลงมานมัสการ สองพี่น้องได้เล่าความแก่พระมหาเถร พระมหาเถรทำนายว่าใน
 หาดทรายทะเลรอบนี้ภายหน้าจะมีพระบางองค์หนึ่ง ชื่อพญาศรีธรรมโศกราชจะมาตั้งเป็นเมืองใหญ่
 แล้วจะก่อพระมหาธาตุสูง 37 วา รวมทั้งตั้งสองพี่น้องว่าหากมีทุกข์ใด ๆ ให้รำลึกถึงท่าน แล้วกลับไป
 ไป สองพี่น้องพาพระธาตุไป กรันตั้งท่าเมืองตรงได้โดยสารสำเภามาไปถึงกลางทะเลเกิดอัศจรรย์
 สำเภามาไม่ได้ ชาวสำเภาเห็นว่าทั้งสองเดินทางมาถึงเกิดอัศจรรย์ จึงคิดจะนำทั้งสองพี่น้อง สองพี่
 น้องจึงรำลึกถึงพระมหาเถร พระมหาเถรนิมิตกายเป็นครุฑขนาดใหญ่มา แล้วได้บอกแก่ชาวสำเภา
 ว่าพญานาคพาบริวารมานมัสการพระธาตุ จึงเกิดอัศจรรย์ แล้วกลับไป นายสำเภาใช้ใบเคียวไป
 จนถึงลังกาทวีป เจ้าลังการับพระธาตุขึ้นไว้บนปราสาท แล้วให้สำเภาไปส่งสองพี่น้องตามที่
 ประรณาทที่ทนต์บุรี โดยทรงมีพระราชสารกำชับมิให้เจ้าเมืองทำร้ายสองพี่น้อง ไม่อย่างนั้นจะเกิด
 ศึกกับลังกา แล้วให้มหาพราหมณ์พาพระบรมธาตุทะนานหนึ่งมาฝังที่ทั้งสองพี่น้องเคยซ่อน
 พระทันตธาตุไว้ มหาพราหมณ์กับสองพี่น้องลงสำเภามาถึงหาดทรายแก้ว มหาพราหมณ์แบ่ง
 พระธาตุเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งใส่ผอบแก้วแล้วใส่แม่ขันทองขึ้นฝังที่รอยที่เจ้าสองพี่น้องฝัง
 พระธาตุแต่ก่อน ก่อเจดีย์สวมไว้ แล้วผูกภาพนตร์ไว้รักษา ส่วนพระธาตุอีกส่วนหนึ่งมหาพราหมณ์
 พาไปเมืองทนต์บุรี และมีเมืองเมืองหนึ่งชื่อเมืองหงษาวดี เป็นเมืองใหญ่ มีพระพุทธรูปและศาสน
 สถานในพุทธศาสนามากมาย เจ้าเมืองชื่อพระยาศรีธรรมมาโศกราช มีมเหสีชื่อสังขเทวี มีบุตรชาย
 สองคนคนหนึ่งชื่อท้าวเจตรราช อีกคนหนึ่งคือ เจ้าพงศกษัตริย์ อยู่มาเกิดไข้ชุลมหายักษ์มาทำ
 อันตรายคนตายเป็นจำนวนมาก พระยาจึงพาญาติวงศ์ลงสำเภาใช้ใบมาตั้งอยู่ริทะเล พรานไถ่เนื้อ
 มาริมทะเล คนหนึ่งชื่อ พรหมสุริยะ มาถึงหาดทรายทะเลรอบ พบแก้วดวงหนึ่ง นำไปถวายพระยา
 พระยาให้บาคุมาดูสถานที่เขียนแผนที่ แล้วจัดส่งคนและบาคุลงสำเภาพาแผนที่ไปถวายเจ้าเมือง
 ลังกา เจ้าเมืองลังกาทราบที่ไม่มีพระสงฆ์ในที่นั้น จึงให้นิมนต์พระพุทธานุมาเถรไป พระยาศรีธรรมมา
 โศกราชศรัทธาในการกุศล เกือบล้อมให้คนที่อยู่ดงป่าเข้ามาประชุมกัน แล้วปรึกษากันว่าจะตั้ง
 เมืองหาดทราย แล้วจะก่อพระเจดีย์และพระพุทธรูปไว้ เกิดไข้ชุลมคนล้มตายมาก พระยาย้ายไป
 กระหม่อมโคก ณ หาดทรายทะเลรอบนั้น เมื่อศักราชได้ 1098 ปี พระยาได้สร้างเมือง
 นครศรีธรรมราชมหานครที่หาดทรายทะเลรอบแล้วก่ออิฐปูนก่อพระธาตุ ครั้งนั้นพระสืงหังคล้อง
 ทะเลมาแต่เมืองลังกา มาถึงเกาะปีนัง แล้วฟันมาถึงหาดทรายแก้วที่จะก่อพระธาตุนั้น ครั้งนี้มีพระยา

ธรรมาโคกราชองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นเจ้าเมืองมัทมประเทศ มีมเหสีชื่อนางสันทมิตรา ให้นักเทศน์ถือ
 พระราชสารถึงพระยาศรีธรรมโคกราช ในพระราชสารนั้นว่า พระยาธรรมาโคกราชได้ก่อพระ
 มหาธาตุได้ 84,000 องค์ แต่ยังไม่ได้พระบรมธาตุไปบรรจุ ทราบว่าพระยาศรีธรรมาโคกราชก่อพระ
 มหาธาตุสูง 37 วา แล้วยกพระบรมธาตุขึ้นบรรจุพระบรมธาตุ แต่เมืองมัทมประเทศ พระธาตุ
 84,000 องค์ ยังหาพระบรมธาตุไปบรรจุไม่ได้ จะขอแบ่งพระธาตุไปบรรจุ พระยาให้นักเทศน์สอน
 สวดมนต์ให้พระตามที่นักเทศน์เรียนมาแก่บาอู แล้วป่าวประกาศทั่วเมือง มีผู้เฒ่าคนหนึ่งบอกว่า
 ขณะยังเล็กพ่อได้นำดอกไม้ไปถวายตรงนั้น พระยาจึงให้ขุดลงไปในที่นั้น จึงพบพระเจดีย์ มีภาพ
 ขนตรีรักษาอยู่ จะเอาขึ้นมาไม่ได้ พระยาจึงประกาศหาผู้สามารถแก้ภาพขนตรีได้ ในครั้งนั้นนายจัน
 ทิ บิดาเคยไปเรียนศิลปวิทยาที่เมืองโรมพิไสย เมื่อได้มาก็กลับมาโดยสักไว้ที่ขา อักษรนั้นนายจันทิ
 ได้เรียนไว้ นายจันทิจึงแก้ภาพขนตรี ร่อนไปถึงพระอินทร์ จึงให้พระวิศณุกรรมมายกพระธาตุ พระ
 ยาจึงแบ่งให้เมืองมัทมประเทศตามที่ขอมา พระวิศณุกรรมช่วยสร้างพระธาตุ บรรจุพระบรมธาตุ
 นั้นไว้ แล้วตั้งเมืองสิบสองนักษัตรขึ้นแก่เมืองนครศรีธรรมราช โดยได้กล่าวถึงแต่ละเมืองไว้อย่าง
 ละเอียด เมืองทั้งหมดนี้มาช่วยทำอุปัฏฐากก่อพระมหาธาตุ แต่ทำไม่เสร็จ เกิดไข้ห่าขึ้น พระยาลงสำเภา
 หนี ไปถึงกลางทะเลคนตายสิ้น เมืองร้างลง เมื่อศักราชได้ 1196 ปี มีพระยาองค์หนึ่งชื่อ พระยาศรี
 ไสยณรงค์ มาแต่ฝ่ายตะวันตก มเหสีชื่อนางจันทาทวี น้องชายชื่อเจ้าธรรมกระษัตริย์ ได้เป็นเจ้าเมือง
 นครศรีธรรมราช พระสืหิงค์มาประทับณพระธาตุ แล้วอยู่ 7 วันก็จากเมืองนครไปเชียงใหม่ พระยา
 ศรีไสยณรงค์ถึงแก่กรรม ท้าวธรรมกระษัตริย์ได้เป็นเจ้าเมืองนั้น เมื่อศักราชได้ 1198 ท้าวธรรม
 กระษัตริย์ถึงแก่กรรม มีพระยาองค์หนึ่งชื่อท้าวศรีธรรมาโคกราช เจ้าเมืองอินทปัตตบุรีย์ น้องชายชื่อ
 ท้าวจันทกานูและท้าวพงษ์สุรา พาไพร่พลหนีไข้ห่าคั้นคั้นมาราว 8-9 ปี มาถึงหาดทรายแก้ว พบ
 พรหมสุริยะทำไร่อยู่ และนายเทียนบัณฑิตเป็นนักบวช พระยาดังลงที่นั่น ทำนาไร่ ทำอุปัฏฐากก่อ
 กำแพงเมืองโดยรอบ ก่อพระมหาธาตุตามที่พระยาศรีธรรมาโคกราชทำไว้แต่ก่อน กล่าวถึงผขาว
 อริยพงษ์อยู่เมืองหงสาวดี พาพระบดไปถวายพระบาทในเมืองลังกา ถูกพายุเรือแตกถูกซัดขึ้นที่ปาก
 พนัง พระยาให้ผขาวไปนิมนต์พระเถระมาจากหงสาวดีสองรูป คือ มหาปเรียนทศศรีและมหาเถรสัง
 จานุเทพ ทั้งสองรูปทำพระธาตุเสร็จ พระยาให้แต่งสำเภาไปนิมนต์พระสงฆ์เมืองลังกามาเสกพระ
 มหาธาตุ พระยาให้เมืองขึ้น 12 นักษัตรมาทำบุญฉลองพระธาตุ รู้ไปถึงบิดาท้าวอุทองเจ้ากรุงศรี
 อโยธยา ท้าวอุทองได้ยกพลมาตั้งริมแม่น้ำ มีพระราชสารถึงพระยา พระยาก็กยกพลไป ทัพหน้าสอง
 ฝ่ายรบกัน ไพร่พลเกิดล้มตายมาก พระยาได้ครีครองถึงบุญที่เคยทำมามากมาย การทำศึกให้คนตาย
 เป็นเวร จึงขอเป็นไมตรีกับท้าวอุทอง พระยาถึงแก่กรรมเมื่อศักราช 1200 ปี พระยาจันทกานูเป็นเจ้า
 เมือง พระยาพงษ์สุราเป็นพระยาจันทกานู ตั้งฝ่ายทักษิณพระมหาธาตุเป็นเมืองพระเวียง ต่อมา
 ท้าวศรีธรรมาโคกราชถึงแก่กรรม พระยาจันทกานูเป็นเจ้าเมือง เมืองชวบกพลมาทางเรือ แต่รบ

เอาเมืองไม่ได้ ส่วนพระมหาเถรสังฆาญเทพจากนครป่าหมากมาขอที่ตั้งอาราม ชื่อวัดศพนิมิต ต่อมา
 ไปสร้างวัดหัวท้าย ในบ้านพะเดียนเกิดเด็กที่กล้าหาญชื่อพังพการ พระยาเอนเด็กเป็นบุตร ชาว
 ยกทัพเรือมารบ พระยาให้พังพการเป็นทหารออกรบ พังพการฆ่าพวกชวามากมายจนหนีไปหมด
 พระยาจึงแบ่งเมืองให้พังพการ พระยาถึงแก่กรรม เกิดไข้ทำ ผู้คนหนีไปอยู่ในภูเขา เมืองร้างอยู่นาน
 ลำดับต่อมาได้กล่าวถึงบุคคลสำคัญจากเมืองต่าง ๆ ที่ได้ค้นพบเจดีย์เดิมเป็นระยะ ๆ จนเรื่องนี้ทราบ
 ถึงพระเจ้าอยู่หัวในกรุงศรีอยุธยา จึงให้นิมนต์ปเรียนทศศรีชาวหงสาวดีออกไปแต่งพระบรมธาตุ
 โดยพระสงฆ์จากเมืองต่าง ๆ มาช่วยกัน เมื่อศักราชได้ 1815 ปี มีพระบรมราชโองการให้นายศรีทนต์
 ลูกชายของขุนอินทราแห่งเมืองลานตากากินเมืองนครศรีธรรมราช ให้มีการบูรณะพระมหาธาตุ ให้
 ญาติโยมพระสงฆ์เป็นตระกูลข้าพระ ทำระเบียงล้อมพระธาตุและกำแพงล้อมพระระเบียง มีการ
 กัลปนาที่ดินสำหรับอารามเมื่อมหาศักราช 1550 ปี โดยมีการระบุนรายละเอียดของที่ดินเหล่านั้นไว้
 อย่างชัดเจน ศักราช 1861 ให้ข้าหลวงออกมาเป็นศรีมหาราชา ได้บูรณะศาสนสถานหลายแห่ง
 ศักราช 1919 ให้หลวงศรีวรวงษ์มาเป็นเจ้าเมือง มีการทำวิหารและก่อพระพุทธรูป มีการถวายข้า
 พระ มีการอุทิศถวายที่นา ต่อมาหลวงพิเรนทรเทพมาเป็นเจ้าเมือง สึกอารุยกมาตีเมือง เมื่อศักราช
 2039 ให้พระยาพลเทพมาเป็นเจ้าเมือง ทำกำแพง เมื่อศักราช 2141 ให้พระยาศรีธรรมราชชะเคชะมา
 เป็นเจ้าเมือง อุชงคณะให้ลักปหม่าหนาเป็นแม่ทัพเรือมารบ เมื่อศักราช 2144 ให้พระรามราชท้ายน้ำ
 มาเป็นเจ้าเมือง ให้ขุดด้านตะวันออก ตั้งแต่ลำน้ำท่าวังมาออกลำน้ำฝ่ายทักษิณ เมื่อศักราช 2171 สึกอุ
 ชงคณะยกมา มีการตั้งค่ายคูทางเหนือ ข้างศึกเผาวัดท่าโพธิ์ พระยาถึงแก่กรรม เมื่อศักราช 2197 ให้
 พระยาบริบาลพลราช เจ้าเมืองตะนาวศรีมาเป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช เสด็จไชยยกยัทธิบริวารกรม
 พานูเจ้าพระยานครศรีธรรมราช

ผลงานการวิจัยดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่า ในพัฒนาการอันยาวนานของประวัติศาสตร์พุทธ
 ศาสนาในคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทยนั้น พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและวัดพระ
 มหาธาตุวรมหาวิหารได้มีบทบาทอย่างโดดเด่น โดยเฉพาะในช่วงเวลาดั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 17-
 18 เป็นต้นมา โดยได้ดำรงอยู่ในฐานะของศูนย์กลางแห่งพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมอีกหลาย
 สาขาของคาบสมุทรแห่งนี้ และบทบาทดังกล่าวได้ดำรงอยู่อย่างสืบเนื่องและมีการสืบต่อลงมาตราบ
 จนกระทั่งปัจจุบันนี้ ศาสนสถานแห่งนี้จึงเป็นศาสนสถานที่มีความสำคัญมากที่สุดของคาบสมุทร
 แห่งนี้อย่างต่อเนื่องกันมาทุกสมัย

ในขณะเดียวกัน ในปี พ.ศ. 2544 ปรีชา นุ่นสุข ได้เขียนวิทยานิพนธ์ เพื่อเสนอต่อภาค
 วิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง "ประวัติศาสตร์

นครศรีธรรมราช : พัฒนาการของรัฐบนคาบสมุทรไทยในพุทธศตวรรษที่ 11-19⁴ มีเนื้อหาส่วนที่กล่าวถึงพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ดังนี้ ในช่วงที่พระพุทธศาสนา นิกายลังกาวงศ์ได้ รุ่งโรจน์ขึ้นในดินแดนแห่งนี้ในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 17-19 นั้น เป็นช่วงที่รัฐตามพรลิงค์กำลังคลี่คลายไปสู่ชื่อใหม่อีกชื่อหนึ่ง คือ “ศรีธรรมราช” หรือ “นครศรีธรรมราช” และมีราชวงศ์สำคัญคือ ราชวงศ์ศรีธรรมมาโคกราช ซึ่งเป็นราชวงศ์ที่ได้สถาปนาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางแห่งความศักดิ์สิทธิ์ของรัฐ โดยยังคงใช้ “สภาพภูมิประเทศที่ศักดิ์สิทธิ์” ของหาดทรายแก้วเป็นศูนย์กลางแห่งความศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกันกับที่ศาสนาพราหมณ์ ลัทธิไสวณิกายได้เคยใช้มาก่อนหน้านี้ รวมทั้งได้มีการสถาปนาพระบรมธาตุเจดีย์องค์นี้ขึ้นในบริเวณที่ใกล้เคียงกันกับที่เทวาลัยที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดตั้งอยู่อีกด้วย นอกจากนี้จะสร้างศูนย์รวมแห่งความศักดิ์สิทธิ์ของรัฐ ดังกล่าวขึ้นแล้ว ราชวงศ์นี้ยังได้สถาปนาระบบเมืองขึ้น 12 นครขึ้นมาด้วย โดยเมืองขึ้นเหล่านี้ตั้งอยู่รายล้อมศูนย์กลาง คือ เมืองนครศรีธรรมราช ในทำนองเดียวกันกับการสถาปนาระบบกลุ่ม มณฑลในระบกก่อนหน้านี้ โดยเมืองดังกล่าว ได้แก่ ปังชวดเมืองสายถือตราหนู ฉลูเมืองตานีถือตราวัว ขาลเมืองกะตันตันถือตราเสือ เถาะเมืองปะหังถือตรากระต่าย มะโรงเมืองไทรถือตรางูใหญ่ มะเส็งเมืองพัทลุงถือตรางูเล็ก มะเมียวเมืองตรังถือตราม้า มะเมมเมืองชุมพรถือตราแพะ วอกเมืองปันไทยสมอถือตราวานร ระกาเมืองสะอูเลาถือตราไก่ จอมเมืองกะแก้วกลางถือตราสุนัข กุนเมืองกระถือตราสุกร โดยเมืองเหล่านี้มีหน้าที่สำคัญ คือ การสร้างและทำนุบำรุงพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช เอกสาร โบราณ ประเพณีตำนานประวัติศาสตร์ที่ค้นพบเป็นจำนวนมากได้แสดงให้เห็นว่า เมืองเหล่านี้ได้มีบทบาทอย่างสำคัญในการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและศาสนสถานอื่น ๆ ในบริเวณใกล้เคียง การทำนุบำรุงรักษาศาสนสถานเหล่านั้น การแสดงความซื่อสัตย์จงรักภักดี ต่อราชวงศ์ศรีธรรมมาโคกราช และการเข้าร่วมในพิธีกรรมที่สำคัญในเทศกาลที่สำคัญของราชวงศ์และพุทธศาสนา จึงส่งผลให้ระบบความเชื่อและศิลปกรรมที่สำคัญของนิกายลังกาวงศ์แพร่กระจายและถ่ายโอนไปยังเมืองต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว หลายเมืองยังคงปรากฏสัญลักษณ์ที่ศักดิ์สิทธิ์ของรัฐ คือ สลุปทรงลังกา ซึ่งเป็นสลุปที่ได้มีการถ่ายแบบมาจากพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช พร้อมกับ การสร้างตำนานเกี่ยวกับสถานที่ต่าง ๆ ในท้องถิ่น เพื่อให้สถานที่เหล่านั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ โดยตำนานนั้นได้ผูกให้สถานที่เหล่านั้นไปร้อยรัดกันเข้าอย่างแนบแน่นกับเรื่องราวของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นสัญลักษณ์อันศักดิ์สิทธิ์แห่งรัฐ

⁴ ปรีชา นุ่นสุข, “ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช : พัฒนาการของรัฐบนคาบสมุทรไทยใน พุทธศตวรรษที่ 11-19” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 1 - 598.

ส่วนฉันทนา เชื้อสถาปนศิริ ได้เสนอวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ศึกษาบทบาทและผลกระทบ จากบทบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช”⁵ ต่อมหาวิทยาลัยทักษิณ และจากการศึกษามีข้อสรุปดังนี้ บทบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ผลจากการศึกษาผู้วิจัยมีความเห็นว่าบทบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารที่มีต่อสังคมมากที่สุด คือ บทบาทด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนา และบทบาทด้านอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ด้วยเหตุผล ดังต่อไปนี้ บทบาทด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการที่วัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร ได้รับความศรัทธาจากพุทธศาสนิกชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนั้น เป็นผลมาจากการ ดำเนินงานต่าง ๆ ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ที่เป็นการส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยเหตุผลดัง นี้ การดำเนินงานของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโสกราช มีความสำคัญ ต่อการส่งเสริมพระพุทธศาสนา เนื่องจากเป็นสถานศึกษาเพื่อผลิตบัณฑิตที่มีความรู้ในหลักธรรมคำ สอนทางพระพุทธศาสนา และความเป็นผู้นำที่ดี ส่งผลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อสังคม และ สร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนให้มากขึ้น และการดำเนินงานในการเผยแผ่พระพุทธ ศาสนาโดยพระธรรมทูตเป็นการดำเนินงานเพื่อการส่งเสริมพระพุทธศาสนาโดยตรง พระธรรมทูต ต้องมีความสามารถในการแสดงธรรมเทศนา เข้าใจในปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบัน คิดหา แนวทางแก้ไขอย่างมีสติ และพระธรรมทูตจะต้องเป็นสื่อกลาง ในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง วัดกับชุมชนเพื่อความสงบสุขในสังคม และบทบาทด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ผู้วิจัยมีความ เห็นว่าวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีบทบาทสำคัญต่อสังคมเป็นอย่างมาก เนื่องจากวัดพระ มหาธาตุวรมหาวิหารเป็นที่ประดิษฐานศาสนสถานและศาสนวัตถุที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ คู่ บ้านคูเมืองของนครศรีธรรมราช ประกอบด้วยการจัดประเพณีที่สำคัญทางพุทธศาสนาดังราย ละเอียดดังนี้ การอนุรักษ์ศิลปกรรมไทย เริ่มจากการสร้าง การบูรณะซ่อมแซม และการดูแลรักษา เช่น พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช เป็นต้น เป็นศาสนสถานที่สำคัญ ซึ่งบรรพบุรุษพระบรม สารีริกธาตุ พุทธศาสนิกชนให้ความเลื่อมใสศรัทธามาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน จึงทำให้เกิดการ อนุรักษ์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชไว้ เพื่อเป็นประโยชน์ต่ออนุชน ในการศึกษาความรู้ทาง ด้านประวัติศาสตร์และรูปแบบของศิลปกรรมไทย และเพื่อแสดงถึงรากฐานของพระพุทธศาสนาที่ คงอยู่ในสังคมไทย และการอนุรักษ์ประเพณีและพิธีกรรม วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารได้จัดงาน ประเพณีและพิธีกรรมต่อเนื่องกันเป็นประจำทุกปี เช่น ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุและประเพณีวันสารท

⁵ ฉันทนา เชื้อสถาปนศิริ. “ศึกษาบทบาทและผลกระทบจากบทบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา ไทยคดีศึกษามหาวิทยาลัยทักษิณ, 2544), หน้า 1 - 206.

เดือนสิบ เป็นต้น โดยมีพุทธศาสนิกชนเข้าร่วมงานประเพณีเป็นจำนวนมาก แสดงถึงความศรัทธาที่มีต่อวัดแห่งนี้อย่างไม่เสื่อมคลาย อีกทั้งได้สร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชน จากการเข้าร่วมงานประเพณีดังกล่าว และผลกระทบจากบทบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ที่มีผลกระทบมากที่สุด คือผลกระทบจากบทบาทด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนา ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ และผลกระทบด้านการท่องเที่ยว ด้วยเหตุผลดังนี้ ผลกระทบด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยมีความเห็นว่าผลกระทบจากบทบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ที่มีผลกระทบมากที่สุดน่าจะมาจากด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และด้านการส่งเสริมการศึกษาของสงฆ์ ด้วยเหตุผลดังนี้ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารได้ส่งพระธรรมทูตที่มีความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อแสดงธรรมเทศนาให้แก่พุทธศาสนิกชน จึงเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและสามารถลดความห่างเหินระหว่างวัดและชุมชน และด้านการส่งเสริมการศึกษาของสงฆ์ โดยการจัดตั้งสำนักเรียนพระปริยัติธรรมวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช ทำให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาหลักสูตรพระปริยัติธรรมไปจนถึงการศึกษาของสงฆ์ในระดับอุดมศึกษา จึงเป็นการสร้างโอกาสทางการศึกษาให้แก่ผู้เรียนสามารถเลือกศึกษาตามความสนใจของตนเอง สำหรับผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ผลจากการศึกษาผู้วิจัยมีความเห็นว่าผลกระทบจากบทบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารที่มีผลกระทบด้านเศรษฐกิจมากที่สุด คือ ทำให้เกิดธุรกิจร้านค้าจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองและผลกระทบด้านเศรษฐกิจรองลงมา คือ ทำให้เกิดอาชีพของคนในท้องถิ่น ด้วยเหตุผลดังนี้ คือ ทำให้เกิดธุรกิจร้านค้าจำหน่ายสินค้าพื้นเมือง ทั้งนี้ สืบเนื่องจากความเชื่อที่ประชาชนมีต่อพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช และความงดงามของโบราณสถาน โบราณวัตถุ ภายในวัด ทำให้ประชาชนนิยมเยี่ยมชมวัดแห่งนี้ ซึ่งในแต่ละวันจะมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเดินทางมา โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลงานประเพณี เพื่อนมัสการพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช เมื่อเดินทางกลับจึงนิยมซื้อสินค้าพื้นเมืองจากร้านค้าภายในวัดไว้เป็นที่ระลึก จึงทำให้มีผลต่อการสร้างอาชีพให้แก่คนในท้องถิ่น เช่น การผลิตสินค้าหัตถกรรม เป็นต้น ส่วนผลกระทบด้านการท่องเที่ยว ผู้วิจัยเห็นว่าผลกระทบของวัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร ที่มีผลกระทบด้านการท่องเที่ยวมากที่สุด คือทำให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณสถานด้วยเหตุผลดังนี้ คือวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมีศาสนสถานต่าง ๆ ที่มีความสำคัญ เช่น พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช พระวิหารหลวง วิหารพระทรงม้า วิหารเขียน และวิหารโพธิ์ลังกา เป็นต้น โดยเฉพาะพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซึ่งมีความสวยงาม เป็นที่เคารพบูชาของผู้คนจากทั่วสารทิศ สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวมากมายที่เข้ามาชม

2. เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยววัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ในปี พ.ศ. 2527 ในจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้มีการจัดการสัมมนาการพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดนครศรีธรรมราช ในหัวข้อ “ทำอย่างไรจะให้นครศรีธรรมราชเป็นจุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวภายใน 3 ปี”⁶ มีจุดหมายของการสัมมนาเพื่อให้มีนักท่องเที่ยวเข้าสู่จังหวัดนครศรีธรรมราช ให้มีจำนวนมากขึ้น โดยเร่งด่วน โดยมีผู้เกี่ยวข้องเข้าสัมมนาเป็นจำนวนมาก โดยมีวิทยากรที่สำคัญ คือ นายบัญญัติ บรรทัดฐาน รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี นายเอกสิทธิ์ประศาสน์ ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช พันเอกสมชาย หิรัญกิจ ผู้ว่าการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย นายเสรี วังสไพจิตร รองผู้ว่าการ ททท. ฝ่ายวางแผนและพัฒนา นายธรรมศักดิ์ โรจนสุนทร ผู้อำนวยการฝ่ายวางแผนโครงการและพัฒนา ททท. นายภราเดช พัชฌวิเชียร หัวหน้ากองพัฒนาการท่องเที่ยว ททท. นางสาวนวลตา เดชะโกศยะ ผู้อำนวยการฝ่ายส่งเสริมการตลาด ททท. นายอมรศักดิ์ พิมลมนมัย ผู้อำนวยการกองเผยแพร่การตลาด ททท. นายไชยวัฒน์ เหลืองอมรเลิศ นางสุจิตรา มงคลกิติ นายชนวัฒน์ ลีละพันธ์ โดยสรุปใจความสำคัญในการสัมมนาได้ว่า จังหวัดนครศรีธรรมราชมีแหล่งท่องเที่ยวมากมาย และมีทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศาสนา รวมไปถึงแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติมากมาย แต่การท่องเที่ยวของจังหวัดนครศรีธรรมราช ไม่เพียงพอเท่าที่ควร จึงสมควรได้รับการพิจารณาดำเนินการทางด้านการปรับปรุงและพัฒนา โดยดำเนินการทางด้านปรับปรุงและพัฒนาทรัพยากรทางการท่องเที่ยว และเสริมกำลังทางด้านกิจกรรมการตลาด เพื่อสนับสนุนให้จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยวโดยเร่งด่วน

ในการสัมมนาดังกล่าว มีช่วงที่กล่าวถึงสิ่งที่ควรปรับปรุงเพื่อให้วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สมบูรณ์ขึ้น เช่น ในส่วนพิพิธภัณฑ์สถานของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารนั้น ไม่มีการจัดระบบ ไม่ได้สื่อความหมาย ไม่ได้มีการให้คนเข้าใจเป็นเรื่องราว วางเหมือนเป็นห้องเก็บของ ควรจะมีการหยิบแต่ละชิ้นขึ้นมา มีการสื่อความหมาย มีการชี้ถึงประวัติความเป็นมา มีการสนับสนุนด้วยรูปภาพ ด้วยเรื่องราว มีเสียงประกอบ มีการให้แสงที่ถูกต้อง ต้องถ่ายทอดไปยังนักท่องเที่ยว ให้เกิดความสนใจ ส่วนในด้านสถานที่นั้น ต้องปรับปรุงภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ในวิหารคดยังมีวิหารต่าง ๆ ที่สามารถจะจูงใจให้นักท่องเที่ยวเข้าไปชมและมี

⁶ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, สัมมนาพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดนครศรีธรรมราช ทำอย่างไรจะให้นครศรีธรรมราชเป็นจุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวภายใน 3 ปี ณ โรงแรมไทยโอเตล จังหวัดนครศรีธรรมราช วันที่ 1 - 2 กันยายน 2527. (กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2527), หน้า 1 -

ความสำคัญอยู่มากมาย เช่น พระวิหารสามจอม พระวิหารพระแอด เป็นต้น ส่วนต้นไม้ในวัด ต้นไม้ รกร้าง ไม่มีการปลูกสร้างกิ่งสาengkānกันเลย ปล่อยกันรกรงร้าง ภายในบริเวณพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช ต้นไม้ต่าง ๆ ก็ยังไม่ค่อยดูแลกันเท่าที่ควร ปลูกกันตามยถากรรม คือ มีดินอะไรดี ก็ปลูกกันไป จริง ๆ แล้วต้องจัดสวนให้สอดคล้องกับโบราณสถาน ส่วนผังบริเวณของเดิม นั้นปะปนกัน ส่วนหนึ่งเป็นเพราะวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารสร้างกันมาซ้ำซ้อนหลายยุคสมัย เพราะว่าเป็นปูชนียสถานที่เป็นที่นับถือกันมา อีกส่วนหนึ่งเป็นการที่คนสมัยปัจจุบันนี้กว่าคนโบราณทำผิด ก็เลยไปเที่ยวตัดแปลงแก้ไข เป็นต้นว่า คิดประตูเหล็กยึด ซึ่งน่าจะอยู่ตามร้านขายของชำเข้าไป ส่วนร้านขายอาหารเครื่องดื่ม ซึ่งไม่น่าจะอยู่ในบริเวณสังฆาวาสของวัด บคบังมุ่มมองกันสาด ก็ไม่เหมาะที่จะใช้เป็นวัสดุ สิ่งเหล่านี้เป็นต้น ที่เป็นปัญหาใหญ่ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารแห่งนี้

นับตั้งแต่ระยะเวลาดังกล่าวเป็นต้นมา ได้มีความพยายามที่จะพัฒนาศักยภาพทางการท่องเที่ยวของนครศรีธรรมราชมาอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่เดียวกันได้มีความพยายามที่จะฟื้นฟูโบราณสถานที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในนครศรีธรรมราช เพื่อใช้เป็นทรัพยากรที่สำคัญรองรับการท่องเที่ยวดังกล่าว โดยโบราณสถานที่มีความสนใจเป็นพิเศษ คือ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ซึ่งเป็นศูนย์รวมแห่งศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของชาติ ซึ่งมักจะได้รับการพิจารณาให้พัฒนาอุทยานหรือให้สัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นกับศิลปวัฒนธรรมของชุมชนเมืองแก่นครศรีธรรมราช

ในปี พ.ศ. 2539 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้จัดทำโครงการจัดทำแผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองแก่นครศรีธรรมราช⁷ โดยสภาพแวดล้อมเมืองแก่นี้ รวมไปถึงบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และชุมชนบริเวณรายรอบด้วย รายงานดังกล่าวได้ครอบคลุมเรื่องเกี่ยวกับจังหวัดนครศรีธรรมราชหลายด้าน โดยกล่าวถึงสภาพภูมิศาสตร์ สาธารณูปโภค วัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ การท่องเที่ยว และกล่าวถึงชุมชนเมืองแก่นครศรีธรรมราชในด้านสภาพภูมิศาสตร์ ผังเมืองนครศรีธรรมราช ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ การท่องเที่ยว การใช้ประโยชน์ที่ดิน การคมนาคมและขนส่ง สถาปัตยกรรม ที่โล่ง โครงสร้างจินตภาพ ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม การทำลายแหล่งศิลปกรรม กรรมสิทธิ์ที่ดิน แผนพัฒนาฉบับต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเมืองนครศรีธรรมราช รวมทั้งการวิเคราะห์ความสำคัญและศักยภาพของเมืองนครศรีธรรมราช โดยได้กล่าวในเรื่องการวิเคราะห์ความสำคัญและศักยภาพด้านวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจ การวิเคราะห์ความสำคัญ และศักยภาพด้านกายภาพ การวิเคราะห์ความเหมาะสมในการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมบริเวณเมืองโบราณ ครอบคลุมไปถึงการกำหนด

⁷ มหาวิทยาลัยศิลปากร, รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการจัดทำแผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองแก่นครศรีธรรมราช (กรุงเทพมหานคร : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, 2539), หน้า 16 - 553.

นโยบาย เป้าหมาย และมาตรการในการพัฒนาเมืองแก่นนครศรีธรรมราช ในด้านนโยบาย เป้าหมาย มาตรการ ตลอดจนการกำหนดแนวทางการพัฒนาและการอนุรักษ์เมืองแก่นนครศรีธรรมราช การกำหนดกรอบการพัฒนาเมืองแก่นนครศรีธรรมราช หลักการสำหรับพัฒนาเมืองแก่นนครศรีธรรมราช วิธีการพัฒนาเมืองแก่นนครศรีธรรมราช การกำหนดผังแม่บทชุมชนเมืองแก่นนครศรีธรรมราช รวมทั้ง แนวความคิดในการวางผังแม่บท ข้อเสนอแนะในการวางผังแม่บท รายละเอียดของผังแม่บท มาตรการกำกับผังแม่บท ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม การกำหนดแผนงานและโครงการอนุรักษ์ปรับปรุง สภาพแวดล้อมเมืองแก่นนครศรีธรรมราช การกำหนดแผนงานระดับเมือง แผนงานระดับบริเวณ มาตรการบริหารแผน การประสานแผน องค์ประกอบของแผน และมีการสรุปแผนการจัดการ อนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองแก่นนครศรีธรรมราช ผลงานนี้จึงเป็นงานที่ทำให้ทราบรายละเอียดของชุมชนเมืองแก่นนครศรีธรรมราช และทำให้ทราบความสัมพันธ์ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร กับชุมชนรอบๆ ที่มีส่วนเอื้อหนุนการท่องเที่ยวของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารด้วย

ในส่วนที่เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารนั้น ผลงานนี้ได้แสดงให้เห็นว่ามีพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นปูชนียสถานที่สำคัญที่สุดของภาคใต้ตั้งเด่นเป็นศูนย์กลาง ภายในวัดนี้ นอกจากพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชแล้ว ยังมีโบราณสถานที่สำคัญอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก ผังบริเวณวัดมีการแบ่งพื้นที่เป็นสัดส่วน มีเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสชัดเจน มีพื้นที่ประกอบกิจกรรมการค้า และกิจกรรมของชุมชนในบริเวณที่โล่งหน้าวัดด้วย แม้ว่าในปัจจุบันสภาพของโบราณสถานภายในวัดจะอยู่ในเกณฑ์ดีพอควร แต่ต้องดูแลให้ดียิ่งขึ้นเท่าเทียมกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซึ่งได้รับการบูรณะในช่วงปลายปี พ.ศ. 2536 เพื่อให้วัดนี้อยู่ในสภาพดีโดยรวม มิใช่มีสภาพดีเฉพาะจุดที่มุ่งเน้นเฉพาะองค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชเพียงแห่งเดียว ควรจะมีการปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในบริเวณวัดด้วย โดยเฉพาะการปรับปรุงภูมิสถาปัตยกรรม การจัดระเบียบบริเวณขายสินค้า และการรักษาความสะอาด เป็นต้น

สำหรับแนวคิด ทฤษฎี หรือหลักการที่นำมาใช้ในการปรับปรุงพัฒนานั้น ผลงานนี้ได้พิจารณาเห็นว่าให้มีการพัฒนาเพื่อส่งเสริมให้วัดนี้เป็นที่หมายตาที่มีความสง่างามและโดดเด่นของเมือง ให้มีการปรับปรุงภูมิทัศน์และบรรยากาศภายในวัดให้มีความสงบร่มรื่น ให้มีการปรับปรุงทางเท้าให้เชื่อมต่อกับลานกิจกรรมภายในบริเวณวัด และปรับปรุงทางเท้าให้เชื่อมต่อกับพื้นที่นอกวัด โดยให้มีรูปแบบที่เหมาะสมกับการใช้งานและมีความสวยงาม และให้บูรณะอาคารสิ่งก่อสร้างภายในบริเวณวัดให้มีสภาพมั่นคง แข็งแรง และสมบูรณ์ตามรูปแบบเดิม โดยมีรายละเอียดในการดำเนินงานดังนี้ คือ โยกย้ายต้นไม้ซึ่งปลูกกีดขวางบนทางเท้าริมถนนราชดำเนิน เนื่องจากทางเท้าริมถนนราชดำเนินช่วงนี้ค่อนข้างแคบ ควบคุมการติดตั้งป้ายโฆษณาทุกชนิดริมรั้ววัด เพื่อป้องกันการ

บดบังโบราณสถาน และปัญหาสภาพแวดล้อมทางด้านมลพิษ (Visual Pollution) ปรับปรุง รูปแบบและตำแหน่งป้ายชื่อวัดทางด้านถนนราชดำเนิน และตำแหน่งป้ายบอกประวัติความเป็นมาของ วัดบริเวณใกล้เคียงกับประตูทางเข้าหลักด้านถนนราชดำเนิน กำหนดขอบเขตพื้นที่สำหรับกิจกรรมการค้าในบริเวณวัดให้ชัดเจนและเป็นระเบียบเรียบร้อย ดูแลรักษาไม้ยืนต้นในบริเวณวัดด้านถนนราชดำเนิน และปลูกไม้ยืนต้นเพิ่มเติม เพื่อเป็นแนวแบ่งเขตพื้นที่สำหรับกิจกรรมการค้า พื้นที่สงฆาวาส และพื้นที่พระวิหารหลวง เปลี่ยนแปลงรูปแบบทางเท้าด้านหน้าพระวิหารหลวง จากรูปแบบเดิม ซึ่งเป็นเส้นโค้งให้เป็นเส้นตรง และเชื่อมทางเท้าจากถนนพระบรมธาตุผ่านบริเวณด้านข้างพระวิหารหลวงตรงไปยังประตูวัดด้านถนนราชดำเนิน โดยผิวพื้นทางเท้าด้วยกระเบื้องดินเผา ส่วนพื้นที่โล่งระหว่างทางเท้าและพื้นที่โล่งบริเวณอื่น ๆ ให้ปลูกหญ้าหรือพืชคลุมดิน เพื่อลดแสงสะท้อน บูรณะระเบียบคด พระวิหารหลวง และstuppabrigarให้อยู่ในสภาพมั่นคงและสมบูรณ์ตามรูปแบบเดิม ปรับเปลี่ยนวัสดุปูพื้นทางเท้าในบริเวณที่ล้อมรอบด้วยระเบียบคด จากเดิมซึ่งใช้หินแกรนิตสีดำมาเป็นกระเบื้องดินเผา และย้ายไม้กระถางซึ่งตกแต่งบริเวณฐานstuppabrigarที่เรียกว่าstuppabrigarหรือเจดีย์รายออกไปให้หมด ดูแลรักษาไม้พุ่ม ซึ่งปลูกเป็นแนวล้อมรอบระเบียบคดด้านนอก และจัดระบบการให้แสงสว่างยามค่ำคืนภายในบริเวณวัด ในการดำเนินการดังกล่าวนี้ เนื่องจากวัดนี้เป็นศาสนสถานที่สำคัญและเป็นศูนย์รวมของท้องถิ่น การปรับปรุงจึงควรจะมีการจัดทำอย่างเป็นระเบียบแบบแผน โดยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วม มากกว่าจะปล่อยให้หน้าตาเฉพาะของวัดแต่เพียงฝ่ายเดียว

นอกจากนี้ให้มีการปรับปรุงสภาพแวดล้อมบริเวณคอนเทเนอของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารด้วย เนื่องจากพื้นที่ช่วงนี้เป็นส่วนต่อเนื่องกับวัดนี้ โดยทางด้านทิศเหนือมีอาคารสถานที่ที่สำคัญตั้งอยู่เป็ระยะ ๆ ส่วนใหญ่เป็นสถาปัตยกรรม แต่มีอาคารพาณิชย์ อาคารที่พักอาศัย และศาสนสถานรวมอยู่ด้วย พื้นที่ช่วงนี้ต่อเนื่องกับบริเวณที่เป็นสัญลักษณ์เป็นที่หมายตาของเมือง คือพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช พื้นที่ช่วงนี้จึงสำคัญรองลงมาจากพื้นที่วัดแห่งนี้ จึงต้องมีการจัดระเบียบอาคาร ควบคุมความสูงของอาคาร รูปลักษณะอาคาร ป้ายโฆษณา เสาไฟฟ้า ไม้ให้บังหรือข่มความงามขององค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช พร้อมทั้งปรับปรุงพื้นที่ให้เปิดโล่งในบางจุด เพื่อเน้นพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชให้ปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น โดยมีแนวคิด ทฤษฎี หรือหลักการที่สำคัญในการปรับปรุงดังนี้ คือ ปรับปรุงพื้นที่บริเวณนี้ให้มีศักยภาพในการเป็นสิ่งบ่งบอกความสำคัญของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ถัดไป รักษาความที่หมายตาของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชไม่ให้มีสิ่งใดมาบดบังและบูรณะอาคารสิ่งก่อสร้างที่สำคัญในบริเวณนี้ให้มีสภาพมั่นคง แข็งแรง สมบูรณ์ และมีรูปแบบที่เหมาะสม โดยมีรายละเอียดในการดำเนินงานดังนี้ คือ ให้อื้อหอนาฬิกาออก แล้วปรับปรุงพื้นที่เป็น

ที่โล่ง ให้โยกย้ายศูนย์บริการสาธารณสุขของเทศบาลออกไปจากพื้นที่เดิม แล้วปรับปรุงพื้นที่เป็นสวนสาธารณะ ให้ปรับปรุงรูปแบบสถาปัตยกรรมศาลพระเสื้อเมือง และรูปแบบป้ายแสดงสถานที่ให้เหมาะสม ให้ปรับปรุงรูปแบบประตูกาลเจ้าทับทิม และให้ควบคุมความสูงของอาคารริมถนนราชดำเนินและถนนพระบรมธาตุทั้งสองฟาก ตลอดจนการปลูกต้นไม้ริมถนน และการควบคุมการประกอบกิจกรรมในบริเวณนี้

ส่วนบริเวณอื่น ๆ อีกหลายบริเวณ นอกจากบริเวณด้านทิศเหนือของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารที่กล่าวมา ซึ่งเป็นบริเวณที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ก็เป็นบริเวณที่มีความจำเป็นต้องปรับปรุงเช่นเดียวกัน กล่าวคือ

บริเวณตั้งแต่ทางตอนใต้ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารไปจนถึงแนวกำแพงเมือง ซึ่งเป็นบริเวณที่มีศาสนสถานตั้งอยู่แห่งหนึ่ง คือ วัดหน้าพระลาน อันเป็นวัดเก่าแก่ที่มีบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ตั้งอยู่และมีพระพุทธรูปสำริดในตระกูลช่างนครศรีธรรมราชประดิษฐานอยู่หลายองค์ อาทิ พระพุทธรูปที่มีการจารึกไว้ที่ฐานว่าสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2240 เป็นต้น ในปัจจุบันวัดนี้มีอาคารหลายหลังที่อยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมและมีรูปแบบไม่เหมาะสมหลายหลัง จึงมีความจำเป็นที่จะต้องบูรณะอาคารเหล่านั้น รวมทั้งการปรับปรุงสภาพภูมิสถาปัตยกรรมด้วย โดยการปรับปรุงบริเวณนี้ให้มีส่วนส่งเสริมความสำคัญของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียง รวมทั้งการปรับปรุงสภาพแวดล้อมและองค์ประกอบอื่น ๆ ในบริเวณวัดหน้าพระลาน เพื่อการสร้างจินตภาพของการตั้งอยู่ในบริเวณเมืองโบราณ เช่น การดูแลรักษาอาคาร ที่โล่ง และพืชพันธุ์ในบริเวณวัด การซ่อมแซมหลังคาวิหารโถง การจัดระเบียบที่ตั้งบัวสำหรับบรรจุอัฐิ และการควบคุมความสูงของอาคารริมถนนราชดำเนินและถนนชลวิถีให้มีความสูงรวมไม่เกิน 12 เมตร เป็นต้น

บริเวณวัดสวนป่าและฐานพระสยาม ตั้งอยู่ในบริเวณทิศตะวันตกเฉียงเหนือของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร วัดสวนป่าเป็นวัดที่เก่าแก่แห่งหนึ่ง อาคารในวัดยังอยู่ในสภาพดี แต่ควรจะมีการควบคุมความสูงและรูปลักษณะของอาคาร เพื่อไม่ให้ข่มบริเวณที่โล่งในบริเวณหอนาฬิกา ส่วนฐานพระสยามเป็นเทวาลัยที่เก่าแก่มากในศาสนาพราหมณ์แห่งหนึ่ง แต่ชำรุดทรุดโทรมจนเหลือเฉพาะส่วนฐาน มีศิวลึงค์และโยนิ ซึ่งเป็นรูปเคารพที่ศักดิ์สิทธิ์ประดิษฐานอยู่ ในบริเวณนี้มีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการปรับปรุงหลายประการ เช่น การดูแลรักษาไม้ยืนต้น พืชคลุมดิน และสภาพที่โล่งในวัดสวนป่าให้มีระเบียบและสะอาด การเปลี่ยนสีรั้ววัดนี้ไม่ให้มีสีฉูดฉาดขัดแย้งกับการเป็นสถานที่สำหรับการประกอบกิจกรรมทางศาสนา การควบคุมความสูงของอาคารในบริเวณวัด และบริเวณใกล้เคียงให้มีความสูงรวมไม่เกิน 12 เมตร การบูรณะส่วนฐานและบริเวณคูหาที่ประดิษฐานศิวลึงค์ของฐานพระสยาม การปลูกต้นไม้แสดงแนวเขตโบราณสถานของฐานพระสยาม พร้อมทั้งการ

ปลูกไม้ประดับ การปลูกหญ้า การปรับปรุงทางเท้าทางด้านหน้าให้เชื่อมต่อกับทางเท้ารอบโบราณสถาน โดยใช้กระเบื้องดินเผา การสร้างรั้วและประตูทางเข้าทางด้านหน้า โดยให้รั้วแนวรั้วให้ลึกเข้าไปจากแนวเขตที่ดิน การปรับแต่งบริเวณด้านหน้าโดยการปลูกพืชคลุมดิน การทำป้ายบอกประวัติของโบราณสถาน และการควบคุมความสูงของอาคารในบริเวณนี้ให้มีความสูงรวมไม่เกิน 12 เมตร เป็นต้น

3. สรุปความคิดเห็นของผู้วิจัย

จากผลการศึกษาค้นคว้า วิจัย และพัฒนาที่เกี่ยวข้องกันกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราชที่ได้กล่าวมาได้แสดงให้เห็นว่า เอกสารประเภทแรกคือ เอกสารที่เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ได้ก่อให้เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดสำคัญแห่งนี้อย่างกว้างขวาง โดยสามารถที่จะจัดแบ่งออกได้เป็นหลายประเด็นดังนี้ คือ

- 1) ประวัติวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
  - (1) การสร้างศาสนสถาน
  - (2) การบูรณะศาสนสถาน
  - (3) ผู้สร้างศาสนสถาน
  - (4) ผู้บูรณะศาสนสถาน
  - (5) พัฒนาการของชื่อวัด
  - (6) พระเถระที่รับภาระในการดูแลพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช
  - (7) การเกิดเขตสังฆาวาสในวัด
  - (8) การตั้งโรงเรียนภายในวัด
- 2) โบราณสถานและสถาปัตยกรรมที่สำคัญภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
  - (1) พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช
  - (2) วิหารพระทรงม้า
  - (3) วิหารเขียน
  - (4) วิหารโพธิ์ลังกา
  - (5) วิหารสามจอม (วิหารพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช)
  - (6) วิหารพระแลด (วิหารพระกัจจายนะ)
  - (7) วิหารทับเกษตร (พระระเบียงดินธาตุ)
  - (8) วิหารคด (พระระเบียงหรือพระด่าน)
  - (9) วิหารธรรมศาลา

- (10) วิหารหลวง
  - (11) สถูป (เจดีย์บริวาร) รอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช
  - (12) วิหารโพธิ์พระเดิม
  - (13) มณฑปพระพุทธบาท
  - (14) ศาลาศรีพุทธิสาร
  - (15) พระศรีมหาโพธิ์
  - (16) ประดูเขาวราช
- 3) โบราณวัตถุและประติมากรรมที่สำคัญภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
- (1) ประติมากรรมปูนปั้นพุทธประวัติตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ (ออกบวช) หรือพระทรงม้าในวิหารพระทรงม้า
  - (2) พระพุทธรูปปางมารวิชัย หรือพระประธานในวิหารเขียน
  - (3) พระพุทธรูปทรงเครื่องปางห้ามญาติ 2 องค์ ในวิหารเขียน
  - (4) โบราณวัตถุในพิพิธภัณฑ์สถานในวิหารเขียนและวิหารโพธิ์ลังกา เช่น พระพุทธรูป เทวรูป พระพิมพ์ ดันไม้เงิน ดันไม้ทอง ถ้วยชาม เครื่องลายคราม สร้อย แหวน ต่างหู เข็มขัด กำไล และปิ่นปักผม เป็นต้น
  - (5) ศิลาจารึกในวิหารโพธิ์ลังกา
  - (6) พระพุทธไสยาสน์ในวิหารโพธิ์ลังกา
  - (7) พระธรณีบีบมวยผมหน้าวิหารสามจอม
  - (8) พระเจ้าศรีธรรมมาโสกราช หรือพระประธานในวิหารสามจอม
  - (9) พระกัจจายนะ (พระแอด) หรือพระประธานในวิหารพระแอด
  - (10) พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ในวิหารทับเกษตร
  - (11) ชุ่มเรือนแก้วในวิหารทับเกษตร
  - (12) ชุ่มหัวช้างในวิหารทับเกษตร
  - (13) พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ในวิหารกค (พระระเบียง)
  - (14) พระธรรมศาลา หรือพระประธานปางมารวิชัย ในวิหารธรรมศาลา
  - (15) พระชนกุมาร อยู่ทางด้านหน้าของวิหารธรรมศาลา
  - (16) เจ้าหญิงเหมขาลา อยู่ทางด้านหลังของวิหารธรรมศาลา
  - (17) ภาพสลักพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ หรือหน้าบันวิหารหลวงด้านทิศตะวันตก
- วอก
- (18) ภาพสลักพระนารายณ์ทรงครุฑ หรือหน้าบันวิหารหลวงด้านทิศตะวันตก

(19) ภาพสลักทวารบาล หรือบานประตูขึ้นสู่ลานประทักษิณของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ในวิหารพระทรงม้า

(20) พระศรีศากยมนีศรีธรรมราช หรือพระประธานปางมารวิชัยในวิหารหลวง

(21) พระพุทธรูปในมณฑปพระพุทธรูป

(22) พระพุทธไสยาสน์ในวิหาร โปธิ์พระเดิม

4) คำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช

5) ประเพณีที่เกี่ยวข้องกันกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

(1) ประเพณีให้ทานไฟ

(2) ประเพณีกวนมธุปายาสยา

(3) ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ

(4) ประเพณีตักบาตรรูปเทียน

(5) ประเพณีสวดค่าน

(6) พิธีไล่แม่มด

(7) ประเพณีสารทเดือนสิบ

6) รูปแบบทางศิลปะของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

7) บทบาทของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

8) บทบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

9) วิชาการของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ภายใต้สภาพภูมิประเทศอันศักดิ์สิทธิ์

10) ความสัมพันธ์ระหว่างพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารกับพัฒนาการของรัฐนครศรีธรรมราช

11) ความสัมพันธ์ระหว่างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์บนคาบสมุทรไทยกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

12) การสร้างตำนานของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์บนคาบสมุทรไทยให้ผูกพันกับตำนานพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

ส่วนเอกสารประเภทที่สอง คือ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยววัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารนั้น ได้มีการศึกษาและเสนอแนะแนวทางในการปรับปรุงพัฒนาสถานแห่งนี้ไว้อย่างกว้างขวางเช่นเดียวกัน โดยสามารถที่จะแยกแยะออกได้เป็นหลายระดับ ดังนี้ คือ

1) การพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

(1) การจัดระบบในการจัดแสดงโบราณวัตถุ

- (2) การสื่อความหมายเกี่ยวกับโบราณวัตถุ
  - (3) การอธิบายเรื่องราวของโบราณวัตถุ
  - (4) การแสดงที่มาของโบราณวัตถุ
  - (5) การใช้ภาพประกอบการจัดแสดงโบราณวัตถุ
  - (6) การคัดเลือกโบราณวัตถุที่นำมาจัดแสดง
  - (7) การใช้เสียงประกอบการจัดแสดงโบราณวัตถุ
  - (8) การให้แสงที่ถูกต้องในการจัดแสดงโบราณวัตถุ
  - (9) การสร้างแรงจูงใจในการเข้าชมพิพิธภัณฑ์สถาน
- 2) การปรับปรุงศาสนสถานต่าง ๆ ภายในระเบียบให้เหมาะสมและจูงใจในการเข้าชม โดยเฉพาะวิหารต่าง ๆ ที่มีความสำคัญ
- (1) วิหารสามจอม
  - (2) วิหารพระแอด
- 3) การตัดแต่งต้นไม้ภายในวัดให้สวยงาม
- (1) การตัดแต่งกิ่งก้านต้นไม้ใหญ่
  - (2) การปลูกต้นไม้ประดับขนาดเล็ก โดยการเอาใจใส่ดูแล ปลูกให้เป็นระเบียบ และไม่กระทบต่อโบราณสถาน
- 4) การดูแลผังบริเวณภายในวัดให้คงสภาพเดิม
  - 5) การหลีกเลี่ยงการตัดแปลงแก้ไขโบราณสถาน
    - (1) การติดตั้งประตูเหล็กที่ไม่เหมาะสม
    - (2) การบดบังมุมมองโบราณสถาน
    - (3) การติดตั้งกันสาดที่ไม่เหมาะสม
  - 6) การปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในวัด
    - (1) การปรับปรุงภูมิสถาปัตยกรรม
    - (2) การจัดระเบียบบริเวณขายสินค้า
    - (3) การรักษาความสะอาด
  - 7) การปรับปรุงภูมิทัศน์และบรรยากาศภายในวัดให้มีความร่มรื่น
  - 8) การปรับปรุงทางเท้าในบริเวณระเบียบให้เชื่อมต่อกับลานกิจกรรมภายในบริเวณวัด
  - 9) การปรับปรุงทางเท้าในบริเวณวัดให้เชื่อมต่อกับพื้นที่นอกวัด โดยให้มีรูปแบบที่เหมาะสมกับการใช้งานและสวยงาม

10) การบูรณะอาคารสิ่งก่อสร้างภายในวัดให้อยู่ในสภาพมั่นคง แข็งแรง และสมบูรณ์ตามรูปแบบเดิม

11) การโยกย้ายต้นไม้ที่ปลูกกีดขวางบนทางเท้าริมถนนราชดำเนิน ซึ่งเป็นช่วงที่ทางเท้าแคบ

12) การควบคุมการติดตั้งป้ายโฆษณาทุกชนิดริมรั้ววัด เพื่อไม่ให้บังโบสถ์และมณฑป และมีปัญหาสภาพแวดล้อมด้านมลพิษ (Visual Pollution)

13) การปรับปรุงรูปแบบและตำแหน่งป้ายชื่อวัดทางด้านถนนราชดำเนิน และตำแหน่งป้ายบอกประวัติของวัดบริเวณประตูทางเข้าหลักด้านถนนราชดำเนิน

14) การกำหนดขอบเขตพื้นที่สำหรับกิจกรรมการค้าในบริเวณวัดให้ชัดเจนและเป็นระเบียบ

15) การดูแลรักษาไม้ยืนต้นในบริเวณวัดด้านถนนราชดำเนิน

16) การปลูกไม้ยืนต้นเพิ่มเติม เพื่อเป็นแนวแบ่งเขตพื้นที่สำหรับกิจกรรมการค้า พื้นที่สังฆาวาส และพื้นที่วิหารหลวง

17) การเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางเท้าด้านหน้าพระวิหารหลวง จากรูปแบบเดิม ซึ่งเป็นเส้นโค้งให้เป็นเส้นตรง

18) การเชื่อมทางเท้าจากถนนพระบรมธาตุผ่านบริเวณด้านข้างวิหารหลวงตรงไปยังประตูวัดด้านถนนราชดำเนิน โดยปลูกกระเบื้องดินเผา ส่วนที่โล่งระหว่างทางเท้าและที่โล่งบริเวณอื่น ๆ ให้ปลูกหญ้าหรือพืชคลุมดิน เพื่อลดแสงสะท้อน

19) การบูรณะระเบียงคค วิหารหลวง และสถาปัตยกรรมให้มีสภาพมั่นคงและสมบูรณ์ตามรูปแบบเดิม

20) การเปลี่ยนวัสดุปูพื้นทางเท้าในบริเวณที่ล้อมรอบด้วยระเบียงคคจากเดิมเป็นกระเบื้องดินเผา

21) การย้ายไม้กระดางออกไปจากบริเวณฐานสถาปัตยกรรม

22) การดูแลรักษาไม้พุ่ม ซึ่งปลูกเป็นแนวล้อมรอบระเบียงคคด้านนอก

23) การจัดระบบการให้แสงสว่างยามค่ำคืนภายในบริเวณวัด

24) การปรับปรุงสภาพแวดล้อมบริเวณโดยรอบวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

(1) บริเวณตอนเหนือของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

(2) บริเวณตั้งแต่ทางตอนใต้ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ไปจนถึงแนวกำแพง

มือ

(3) บริเวณวัดสวนป่าและฐานพระสยาม

จากผลงานการศึกษาค้นคว้า และวิจัยที่กล่าวมาได้แสดงให้เห็นว่า ผลงานที่ได้ก่อให้เกิดความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นผลงานที่มีขอบเขตหรือประเด็นเนื้อหากว้างขวางมาก เนื้อหาเหล่านี้บางส่วนสามารถที่จะนำมาใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาองค์ความรู้สำหรับการวิจัย เรื่อง “โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช” ได้ แม้ว่าจะยังไม่ครบถ้วนสมบูรณ์และกระจัดกระจายมากก็ตาม ดังนั้น ในงานวิจัยนี้จึงมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาองค์ความรู้ดังกล่าวขึ้นมาใหม่ เพื่อให้มีความถูกต้อง ครบถ้วน และเหมาะสมสำหรับการเผยแพร่ โดยดำเนินการดังนี้ คือ

1) การเก็บรวบรวมข้อมูล มีความจำเป็นที่จะต้องเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งประเภทข้อมูลเอกสาร ประเภทโบราณวัตถุสถาน และประเภทจารีตบอกล่า ซึ่งในระยะหลังนี้ได้มีการค้นหาข้อมูลประเภทโบราณวัตถุสถานเพิ่มเติมขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะโบราณวัตถุสถาน que แสดงให้เห็นพัฒนาการในช่วงต้นของศาสนสถานแห่งนี้

2) การคัดเลือกข้อมูล เนื่องจากข้อมูลที่จัดหาได้ในขณะนี้ มีความจำเป็นที่จะต้องคัดเลือก เพื่อนำไปใช้ให้เหมาะสมกับเนื้อหาในประเด็นที่ศึกษา ไม่ก่อให้เกิดความสับสนและขาดความน่าเชื่อถือ

3) การประเมินคุณค่าของข้อมูล เนื่องจากข้อมูลที่จัดหาได้มีความหลากหลาย จึงมีความจำเป็นที่จะต้องนำข้อมูลเหล่านั้นมาตรวจสอบร่วมกัน

4) การตีความ เป็นการนำหลักฐานข้อมูลในการศึกษา โดยการวิพากษ์ วิจาร์ณ และแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อมูลที่ได้อมาอย่างครบถ้วนและตรงกันกับประเด็นเนื้อหาที่ศึกษา

5) การเรียบเรียง เป็นการเรียบเรียงองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารขึ้นมาใหม่ โดยอาศัยข้อมูลที่ได้มาเป็นหลักฐานในการอธิบาย การวิพากษ์ การวิจาร์ณ การแสดงความคิดเห็น และการหาข้อสรุป โดยการเรียบเรียงดังกล่าวนี้มีเนื้อหาที่ครอบคลุมประเด็นที่สำคัญหลายประเด็นที่ยังเป็นองค์ความรู้ที่ยังไม่สมบูรณ์เพียงพอที่จะใช้ในการเผยแพร่ตาม โครงการวิจัยในครั้งนี้ อาทิ

- (1) สภาพทางภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
- (2) ประวัติและพัฒนาการของชุมชนโบราณหรือเมืองโบราณนครศรีธรรมราช
- (3) ประวัติและพัฒนาการของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
- (4) ประวัติและพัฒนาการของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช
- (5) โบราณวัตถุสถานที่สำคัญภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร (ศึกษาในด้านประวัติ พัฒนาการ รูปแบบทางศิลปะ และความสำคัญ)

(6) พิพิธภัณฑสถานของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร (ศึกษาในด้านประวัติ พัฒนาการ โบราณวัตถุที่สำคัญ และคุณค่า)

(7) บทบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

นอกจากนี้ องค์กรความรู้ที่จะเรียบเรียงขึ้นมาใหม่นี้ จะต้องมีความเหมาะสมสำหรับการเผยแพร่ตามโครงการนี้ ซึ่งอาจจะจำเป็นต้องจัดทำขึ้นหลายสำนวน เพื่อประโยชน์ของนักท่องเที่ยวแต่ละกลุ่ม ซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งด้านระดับการศึกษา อาชีพ ภาษา ศาสนา และวัฒนธรรมอื่น ๆ อันจะเป็นการเอื้ออำนวยให้นักท่องเที่ยวแต่ละกลุ่มได้รับองค์ความรู้ที่ตนเองพึงปรารถนา และขจัดปัญหาที่สำคัญที่นักท่องเที่ยวทุกกลุ่มได้สะท้อนให้เห็นตรงกันมา โดยตลอดว่าตนเองขาดองค์ความรู้เกี่ยวกับศาสนสถานแห่งนี้

สำหรับสภาพปัญหาในด้านการบริหารจัดการนั้น ยังคงมีหลากหลายประการที่มีความยืดเยื้ออย่างยาวนาน และเป็นปัญหาที่มีความสัมพันธ์กันระหว่างปัญหาด้านอาคารสถานที่และปัญหาในทางวิชาการ คือ ปัญหาของพิพิธภัณฑสถานของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ซึ่งมีโบราณวัตถุสถานที่มีคุณค่าเหลือคณานับและมีจำนวนมากมาขมมหาศาล แต่ไม่ได้มีการจัดระบบและสื่อความหมาย จึงส่งผลให้นักท่องเที่ยวทั้งหมดสะท้อนให้เห็นตรงกันว่าได้รับประโยชน์น้อย และเรียกร้องให้มีการปรับปรุงโดยเร่งด่วน

นอกจากนี้ยังมีประเด็นปัญหาที่สัมพันธ์กันกับการจัดการท่องเที่ยวอีกหลายประเด็นที่มีความจำเป็นต้องศึกษาวิจัยอย่างจริงจังและรอบคอบ โดยเฉพาะการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณาสภาพปัญหาและร่วมกันแก้ปัญหา อันเป็นแนวทางที่แตกต่างกันออกไปจากที่เคยกระทำกันมา รวมทั้งการแสวงหาและพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของศาสนสถานแห่งนี้ ซึ่งไม่เคยมีมาก่อนด้วย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัย เรื่อง “โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช” มีขอบเขตในการวิจัยดังนี้ คือ

1.1 การศึกษาและรวบรวมสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการสื่อความหมายให้กับนักท่องเที่ยว

1.2 การทบทวนสภาพปัญหาการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในระยะเวลาที่ผ่านมา พร้อมกันกับการหามาตรการในการแก้ปัญหาพร้อมกันระหว่างชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

1.3 การจัดหาข้อมูลสำหรับการวางแผนพัฒนาระบบมาตรฐานการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินการตามโครงการวิจัยในระยะต่อไป

2. พื้นที่ในการวิจัย

2.1 วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ถนนราชดำเนิน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

2.2 ชุมชนในเขตเมืองโบราณนครศรีธรรมราช อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

2.3 ชุมชนในเขตเทศบาลนครนครศรีธรรมราช อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

3. กลุ่มคนเป้าหมาย นักวิจัย และคณะผู้ร่วมวิจัย

3.1 นักวิจัยและคณะผู้ร่วมวิจัย

3.1.1 นักวิจัย : นางพยุร นุ่นสุข คุณวุฒิปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (ศศ.บ.ไทยคดีศึกษา) อาชีวะรับราชการ ตำแหน่งอาจารย์ 2 ระดับ 7 สถานที่ทำงาน โรงเรียนกัลยาณีศรีธรรมราช ถนนราชดำเนิน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช 80000 หัวหน้าโครงการวิจัย

3.1.2 คณะผู้ร่วมวิจัย :

1) พระมหาประเสริฐ ธีรสโก (จันทร์จรัส) คุณวุฒิปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม (ศศ.ม. การจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม) ตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักงาน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโสกราช วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช 80000

2) นายห้อง วัฒนสมัย คุณวุฒิมัธยมศึกษา ตำแหน่งหัวหน้าสำนักงาน จัดผลประโยชน์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช 80000

3) นางสาววรรณสิริ นุ่นสุข คุณวุฒิปริญญาศิลปบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบนิเทศศิลป์ (สป.บ. การออกแบบนิเทศศิลป์), ประกาศนียบัตรการอบรมหลักสูตรวิชาการ มัคคุเทศก์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและมหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2542, กำลังศึกษาต่อหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (ศศ.บ. ไทยคดีศึกษา) ณ สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช 80280

3.1.3 ที่ปรึกษาการวิจัย : พระราชธรรมสุทธิ เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโสกราช วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช 80000

3.2 กลุ่มคนที่ร่วมดำเนินการ

3.2.1 สำนักงานจัดผลประโยชน์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.2.2 คณะเจ้าหน้าที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.2.3 กลุ่มผู้ขายสินค้าภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.3 คณะวิทยากรหรือผู้มีส่วนร่วมในการเสริมความรู้หรือประสบการณ์

3.3.1 รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ข้าราชการบำนาญ ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพมหานคร

3.3.2 รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา นุ่นสุข ประธานคณะกรรมการบริหารโปรแกรม วิชาวัฒนธรรมศึกษา และประธานคณะกรรมการบริหารโปรแกรมวิชาไทยคดีศึกษา (ระดับบัณฑิตศึกษา) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.3.3 ผู้ช่วยศาสตราจารย์สินชัย กระบวนแสง ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพมหานคร

3.4 ผู้สนับสนุนหรือองค์กรสนับสนุน

3.4.1 นายบรรยง นันทโรจนพร ผู้จัดการบริษัทนครอินทร์การท่องเที่ยว จำกัด นครศรีธรรมราช

3.4.2 สมาคมธุรกิจการท่องเที่ยว จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.4.3 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคใต้เขต 2 สนามหน้าเมือง นครศรีธรรมราช ถนนราชดำเนิน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.4.4 โปรแกรมวิชาวัฒนธรรมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.4.5 เทศบาลนครนครศรีธรรมราช อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.4.6 สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดนครศรีธรรมราช อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.4.7 สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.4.8 กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ

3.4.9 อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.4.10 จังหวัดนครศรีธรรมราช

4. แหล่งข้อมูลและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 ประเภทของข้อมูล

4.1.1 ข้อมูลเอกสาร ประกอบด้วยผลงานการศึกษาค้นคว้าและวิจัยและบันทึกในระยะเวลาที่ผ่านมาทุกชนิด เช่น บทความ รายงานการวิจัย ผลงานการศึกษาค้นคว้า และเอกสารประเภทจดหมายเหตุและตำนานประวัติศาสตร์ที่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ตลอดจนจารึกและจารึกที่มีการสลักไว้บนวัสดุประเภทอื่น ๆ เช่น จารึกบนแผ่นทองจากปลียอดของพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช จารึกบนระฆังสำริด และจารึกบนฐานพระพุทธรูปสำริด เป็นต้น

4.1.2 โบราณวัตถุ ประกอบด้วยโบราณวัตถุนานาชาติที่ค้นพบในแหล่งโบราณคดีวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและแหล่งโบราณคดีที่เกี่ยวข้อง เช่น พระพุทธรูป เสมา เครื่องมือเครื่องใช้ และชิ้นส่วนสถาปัตยกรรม เป็นต้น รวมทั้งโบราณวัตถุที่ได้มีการเคลื่อนย้ายจากแหล่งโบราณคดีแห่งอื่นมาเก็บรักษาไว้ในแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ และ โบราณวัตถุนานาชาติที่พุทธศาสน

นิกรชนได้มีการนำมาถวายพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช เพื่อเป็นพุทธบูชาอย่างสืบเนื่องกันมา ด้วยระยะเวลาอันยาวนาน

4.1.3 โบราณสถาน ประกอบด้วยสถาปัตยกรรมหลายประเภท ส่วนใหญ่เป็น โบราณสถานที่เนื่องในพุทธศาสนา เช่น สถูป โบสถ์ วิหาร ระเบียง และศาลา เป็นต้น

4.1.4 ข้อมูลมุขปาฐะหรือจารีตบอกล่า ประกอบด้วยข้อมูลที่ได้มาจากการบอกล่า การให้สัมภาษณ์ การแสดงความคิดเห็น และการประชุม เป็นต้น ของบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การวิจัย

4.2 วิธีการรวบรวมข้อมูล

การวิจัยตามโครงการนี้ได้อาศัยวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการประสมประสาน กันของวิธีการวิจัยหลายวิธี เช่น วิธีการวิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical Research) วิธีการวิจัย ภาค สนาม (Field Research) และวิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR-Participatory Action Research) เป็นต้น โดยแต่ละวิธีได้มีการประยุกต์ใช้ในบริบทที่เหมาะสม กล่าวคือ

4.2.1 ในกรณีของการเก็บข้อมูลประเภทข้อมูลเอกสาร ได้อาศัยวิธีการวิจัยทาง ประวัติศาสตร์เป็นหลัก โดยการสำรวจเอกสารที่เกี่ยวข้องจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งในส่วนของหอสมุด และแหล่งที่เก็บรวบรวมเอกสาร โบราณที่ยังไม่ได้มีการตีพิมพ์ แล้วศึกษาและเก็บรวบรวมเอกสาร เหล่านั้นในรูปของการถ่ายเอกสาร การคัดลอก และการบันทึกสาระสำคัญ เป็นต้น

4.2.2 ในกรณีของการเก็บรวบรวมข้อมูลประเภทโบราณวัตถุและโบราณสถาน ได้อาศัยวิธีการวิจัยภาคสนามเป็นหลัก โดยใช้วิธีการสำรวจทางโบราณคดี (Archaeological Survey) ในแหล่งอันเป็นที่ตั้งของโบราณวัตถุ สถานที่เกี่ยวข้องในการวิจัย และเก็บรวบรวมข้อมูลจากการ สำรวจดังกล่าวโดยวิธีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร บันทึกภาพ และภาพเขียนอย่างละเอียดตาม หลักวิชา

4.2.3 ในกรณีของข้อมูลมุขปาฐะหรือจารีตบอกล่า ได้อาศัยวิธีการวิจัยปฏิบัติ การแบบมีส่วนร่วมเป็นหลัก โดยการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรและบันทึกโดยใช้แถบบันทึกเสียง ทั้งในส่วนของการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยตรง เช่น การจัดเวทีร่วมกับชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่ เกี่ยวข้อง เพื่อทบทวนสภาพปัญหาการจัดการท่องเที่ยวในระยะที่ผ่านมา และเพื่อแสวงหาแนวทาง ในการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดแห่งนี้ ตลอดจนการประชุม การ สัมมนา และการสัมภาษณ์ เป็นต้น และการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยอ้อมจากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม ในการวิจัย

5. การวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล

ด้วยเหตุที่การวิจัยนี้ได้อาศัยข้อมูลหลายประเภท รวมทั้งได้อาศัยวิธีการเก็บรวบรวม ข้อมูลด้วยวิธีการที่หลากหลาย ดังได้กล่าวมา ดังนั้น ในการวิเคราะห์ข้อมูลจึงต้องมีการประสมประสานด้วยวิธีการต่าง ๆ หลายวิธีเช่นเดียวกัน อาทิ

5.1 ในกรณีของข้อมูลประเภทข้อมูลเอกสาร จะมีการประเมินค่าของเอกสาร แล้วนำมาตีความและเรียบเรียง พร้อมด้วยการตรวจสอบร่วมกันกับหลักฐานทางโบราณคดี การอธิบาย การวิพากษ์ การวิจารณ์ การแสดงความคิดเห็น และการหาข้อสรุป

5.2 ในกรณีของข้อมูลประเภทโบราณวัตถุและโบราณสถาน จะมีการจัดจำแนกประเภทของโบราณวัตถุและโบราณสถานออกตามรูปแบบทางศิลปะและการกำหนดอายุสมัย โดยการศึกษาเปรียบเทียบโดยอาศัยรูปแบบทางศิลปะเป็นหลัก แล้วมีการตีความและเรียบเรียง พร้อมด้วยการตรวจสอบร่วมกันกับหลักฐานเอกสาร การอธิบาย การวิพากษ์ การวิจารณ์ การแสดงความคิดเห็น และการหาข้อสรุป

5.3 ในกรณีของข้อมูลประเภทข้อมูลมุขปาฐะหรือจารีตบอกเล่า จะมีการจัดกระทำข้อมูล แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ร่วมกันกับข้อมูลที่ได้มาด้วยวิธีอื่น ๆ เช่น จากข้อมูลประเภทข้อมูลเอกสาร และข้อมูลที่ได้มาจากการสำรวจในเชิงปริมาณ เป็นต้น แล้วมีการเรียบเรียงเป็นฉบับร่าง นำเข้าสู่กระบวนการสัมมนาทางวิชาการหลาย ๆ ครั้ง รวมทั้งการพิจารณาของผู้ทรงคุณวุฒิ

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การดำเนินการวิจัยในระยะแรกของปีแรกของโครงการวิจัย เรื่อง "โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมืองจังหวัดนครศรีธรรมราช" ได้ก่อให้เกิดผลที่สำคัญหลายประการ กล่าวคือ

1. การเกิดผลขึ้นตามวัตถุประสงค์หรือความรู้ใหม่ที่ได้รับ

1.1 การเกิดความรู้สำหรับการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ผลจากการศึกษารวบรวมจากการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในการวิจัยครั้งนี้ ได้ก่อให้เกิดความรู้ที่เกิดขึ้นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งมีอยู่ 3 ประการ คือ ประการแรก ได้เกิดความรู้เกี่ยวกับสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ประการที่สอง ได้เกิดความรู้เกี่ยวกับสภาพปัญหาของการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในระยะเวลาที่ผ่านมา และมาตรการในการแก้ปัญหาาร่วมกันระหว่างชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และประการที่สาม ได้เกิดความรู้เกี่ยวกับข้อมูลในการวางแผนพัฒนาระบบมาตรฐานการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร โดยองค์ความรู้ทั้งสามประการนั้นสามารถที่จะกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้ คือ

1) ความรู้เกี่ยวกับสถานภาพองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ในปัจจุบันนี้สถานภาพองค์ความรู้ดังกล่าวยังอยู่ในลักษณะที่มีควมกระจัดกระจาย ยังไม่ได้มีการรวบรวมอย่างเป็นระบบ ผู้เกี่ยวข้องส่วนใหญ่โดยเฉพาะกลุ่มผู้จาริกแสวงบุญ นักท่องเที่ยว นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไปยังไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ ด้วยเหตุนี้ ชุมชนจึงเรียกร้องต้องการที่จะให้มีการรวบรวมองค์ความรู้ดังกล่าวอย่างเป็นระบบตามหลักวิชา แล้วนำมาเผยแพร่อย่างเป็นระบบด้วยสื่อที่หลากหลาย ทั้งภายในและภายนอกศาสนสถานแห่งนี้ รวมทั้งการอบรมมัคคุเทศก์ที่มีความรู้ความเข้าใจในองค์ความรู้ดังกล่าวเป็นอย่างดี เพื่อให้เป็นผู้นำชมภายในศาสนสถานแห่งนี้ สำหรับองค์ความรู้ดังกล่าวที่เป็นที่ต้องการของชุมชนมากประกอบด้วยประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ คือ

- (1) ประวัติพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช
- (2) ประวัติวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
- (3) โบราณสถานและสถาปัตยกรรมที่สำคัญ
- (4) โบราณวัตถุและประติมากรรมที่สำคัญ
- (5) ดำเนินพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช
- (6) ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
- (7) รูปแบบทางศิลปะของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช
- (8) บทบาทของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช
- (9) บทบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
- (10) รูปแบบทางศิลปะของโบราณสถานภายในวัด
- (11) รูปแบบทางศิลปะของโบราณวัตถุภายในวัด
- (12) รายละเอียดของโบราณวัตถุและศิลปวัตถุภายในพิพิธภัณฑสถานของวัด
- (13) วิวัฒนาการของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารภายใต้สภาพภูมิประเทศอันศักดิ์สิทธิ์
- (14) ความสัมพันธ์ระหว่างพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารกับพัฒนาการของรัฐนครศรีธรรมราช
- (15) ความสัมพันธ์ระหว่างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์บนคาบสมุทรไทยกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช
- (16) การสร้างดำเนินของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์บนคาบสมุทรไทยให้ผูกพันกับดำเนินพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช

จากการศึกษาค้นคว้าและวิจัยในระยะเวลาที่ผ่านมา ได้ปรากฏองค์ความรู้ที่แสดงให้เห็นว่า ในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 ศาสนสถานที่ตั้งอยู่ในพุทธศาสนาที่เรียกว่า "วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร" ได้พัฒนาขึ้นในบริเวณสถานที่ที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่า "หาดทรายแก้ว" โดยมีสัญลักษณ์ที่ศักดิ์สิทธิ์สูงสุดอย่างหนึ่งในพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลาง คือ สถูปเจดีย์ที่เรียกว่า "พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช" ซึ่งเป็นสถูปที่มีการสร้างขึ้นโดยได้รับอิทธิพลจากศิลปะลังกาหรือศิลปะศรีลังกา ซึ่งหลังไหลเข้ามายังรัฐนครศรีธรรมราช ในฐานะที่รัฐนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาจากศรีลังกาที่เรียกว่าลัทธิลังกาวงศ์หรือนิกายลังกาวงศ์แห่งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

¹ ปรีชา นุ่นสุข, "ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช : พัฒนาการของรัฐบนคาบสมุทรไทยในพุทธศตวรรษที่ 11-19" (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 406 - 455.

ศาสนสถานแห่งนี้ นอกจากจะเป็นศูนย์กลางที่มีความศักดิ์สิทธิ์ที่สุดของเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นราชธานีของรัตนนครศรีธรรมราชแล้ว ยังเป็นศูนย์กลางที่มีความศักดิ์สิทธิ์ที่สุดของรัฐแห่งนี้ด้วย จึงได้ปรากฏว่าระบบความเชื่อเกี่ยวกับศาสนสถานศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ได้แพร่กระจายไปยังเมืองบริวารของเมืองนครศรีธรรมราชที่เรียกว่า "เมืองสิบสองนักษัตร" ทั่วทั้งคาบสมุทรมลายู²

แม้ว่านับตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา รัตนนครศรีธรรมราชจะได้รับผลกระทบจากอำนาจทางการเมืองการปกครองของรัฐอยุธยา ซึ่งสถาปนาขึ้นในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก็ตาม แต่ศาสนสถานศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ก็ยังคงดำรงความสำคัญสืบต่อมา โดยได้รับการทะนุบำรุงจากพระมหากษัตริย์ คณะสงฆ์ พุทธศาสนิกชน และประชาชนทุกหมู่เหล่า ทั้งภายในและภายนอกคาบสมุทรมลายูมาโดยตลอด ส่งผลให้ศาสนสถานแห่งนี้ดำรงความสำคัญสืบต่อมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้³

ด้วยเหตุที่ศาสนสถานแห่งนี้ดำรงความสำคัญอย่างสืบเนื่องมาอย่างยาวนาน ได้ส่งผลให้มีการสร้างเสริมศาสนสถานและรูปเคารพในพุทธศาสนาเพิ่มเติมมากยิ่งขึ้น โดยลำดับ ในที่สุดพระอารามแห่งนี้ก็ได้กลายเป็นศูนย์รวมแห่งศิลปกรรมและศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญที่สุดของคาบสมุทรมลายู ดังนั้น นอกจากศาสนสถานแห่งนี้จะดำรงอยู่ในฐานะของศูนย์รวมแห่งการจาริกแสวงบุญของพุทธศาสนิกชนจากทั่วโลกแล้ว ยังดำรงอยู่ในฐานะของศูนย์กลางแห่งการหลั่งไหลมาเพื่อการศึกษาเรียนรู้ของมวลมนุษยชาติจากทุกมุมโลกอีกด้วย

2) ความรู้เกี่ยวกับสภาพปัญหาของการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ในระยะที่ผ่านมา ในปัจจุบันนี้สภาพปัญหาดังกล่าวบางปัญหา เป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากประเด็นแรก คือ การขาดองค์ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถานแห่งนี้ และบางปัญหาเป็นประเด็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากการบริหารจัดการด้านกายภาพและการบริหารองค์กร ซึ่งสามารถที่จะประมวลสภาพปัญหาดังกล่าวได้ดังนี้ คือ

(1) การขาดแคลนการสื่อสารเกี่ยวกับองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ทั้งภายในและภายนอกวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

(2) การบริการขั้นพื้นฐานบางส่วนยังไม่มีมาตรฐานเพียงพอ เช่น การทำป้ายบอกทาง การจัดเก็บรองเท้า การบริการข้อมูลพื้นฐาน และการบริการห้องน้ำ เป็นต้น

(3) การปรับปรุงสภาพแวดล้อมในบริเวณเขตพุทธาวาส และสังฆาวาส บางส่วน ยังไม่มีความเหมาะสม

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน.

(4) การขาดแคลนมัคคุเทศก์ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

(5) การจัดพิพิธภัณฑ์สถานของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ยังไม่มีระบบและมาตรฐานตามหลักวิชา

(6) การจัดจำหน่ายสินค้าของร้านค้าในบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ยังไม่มีมาตรฐานในบางด้าน

3) ความรู้เกี่ยวกับข้อมูลในการวางแผนพัฒนาระบบมาตรฐานการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้สามารถที่จะประมวลข้อมูลสำหรับการวางแผนพัฒนาระบบมาตรฐานการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร โดยข้อมูลเหล่านั้นสามารถที่จะจัดหมวดหมู่ในลักษณะของ "แผนงาน" ต่อเนื่องได้ ดังนี้ คือ

- (1) แผนงานจัดทำหนังสือและสื่อเผยแพร่องค์ความรู้
- (2) แผนงานจัดทำป้ายศาสนสถานภายในเขตพุทธาวาส
- (3) แผนงานปรับปรุงระบบบริการขั้นพื้นฐาน
- (4) แผนงานปรับปรุงสภาพแวดล้อมเขตพุทธาวาส
- (5) แผนงานปรับปรุงสภาพแวดล้อมเขตสังฆาวาส
- (6) แผนงานจัดที่พักสำหรับมัคคุเทศก์
- (7) แผนงานปรับปรุงพิพิธภัณฑ์สถาน
- (8) แผนงานการอบรมมัคคุเทศก์
- (9) แผนงานปรับปรุงระบบบริหาร
- (10) แผนงานปรับปรุงและควบคุมมาตรฐานสินค้าและร้านค้า

1.2 การตรวจสอบข้อมูล

ในการดำเนินการวิจัยตามโครงการนี้ ได้อาศัยวิธีการหลายวิธีในการหาตัวชี้วัดหรือวิธีการตรวจสอบข้อมูลความจริง รวมทั้งอาศัยเครื่องมือหลายอย่างในการตรวจสอบดังกล่าว ซึ่งในการตรวจสอบในครั้งนี้มีขั้นตอนที่สำคัญหลายขั้นตอน กล่าวคือ

1) การตรวจสอบความรู้เกี่ยวกับสภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ได้ดำเนินการโดยอาศัยกระบวนการที่สำคัญดังนี้ คือ ได้รวบรวมองค์ความรู้จากเอกสารต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างกันอย่างหลากหลาย ทั้งในด้านอายุ ประเภท และจุดมุ่งหมายของการเขียน ซึ่งเอกสารเหล่านั้นแต่ละรายการมีความแตกต่างกันในด้านเนื้อหาสาระและความสมบูรณ์

จึงมีความจำเป็นที่จะต้องนำเอกสารเหล่านั้นมาพิจารณาตรวจสอบร่วมกัน แล้วจัดระบบข้อมูลอย่างเป็นระบบ หลังจากนั้นจึงนำข้อมูลหรือองค์ความรู้ที่ได้มาจากเอกสารเหล่านั้น ไปตรวจสอบร่วมกันกับหลักฐานทางโบราณคดีประเภท โบราณวัตถุและโบราณสถานที่ได้รับการกล่าวถึงในเอกสารเหล่านั้น หรือมีส่วนเกี่ยวข้องกันกับเรื่องราวที่ได้มีการกล่าวถึงในเอกสาร ในขณะที่เดียวกันก็นำไปตรวจสอบร่วมกันกับศิลาจารึกหรือจารึกที่เกี่ยวข้อง และตรวจสอบร่วมกันกับข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์หรือจารีตบอกล่าที่เกี่ยวข้องกันกับองค์ความรู้เหล่านั้น ซึ่งจารีตบอกล่าที่เป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารนี้ เป็นองค์ความรู้ที่ปรากฏการแพร่กระจายในบริเวณที่กว้างขวางมาก คือ ปรากฏในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์แทบทุกแห่งของคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทย จากการอาศัยเครื่องมือ วิธีการ ขั้นตอน และกระบวนการในการตรวจสอบดังกล่าวนี้ ทำให้สามารถค้นพบองค์ความรู้ที่มีความน่าเชื่อถือหรือเที่ยงตรงมาก

2) การตรวจสอบความรู้เกี่ยวกับสภาพปัญหาของการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ได้ดำเนินการโดยการรวบรวมสภาพปัญหาในระยะเวลาที่ผ่านมาที่ปรากฏอยู่ในเอกสารทั้งหมด แล้วนำเอกสารเหล่านั้นมาตรวจสอบข้อมูลร่วมกัน จากนั้นนำข้อมูลเหล่านั้นไปตรวจสอบกับข้อมูลจากการศึกษาภาคสนาม โดยการตรวจสอบว่าประเด็นใดได้รับการแก้ไขไปเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ประเด็นใดยังคงอยู่ ในขณะที่เดียวกันก็จัดกิจกรรมประเภทเวทีชุมชนกับกลุ่มประชากรกลุ่มต่าง ๆ และการสัมภาษณ์ เพื่อรวบรวมประเด็นปัญหาที่เป็นอยู่ทั้งหมด แล้วประมวลปัญหาเหล่านั้นเข้าสู่การพิจารณาของคณะผู้วิจัย นักวิชาการ และผู้เกี่ยวข้อง และนำเสนอในการสัมมนาทางวิชาการ

3) การตรวจสอบความรู้เกี่ยวกับข้อมูลในการวางแผนพัฒนาระบบมาตรฐานการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ได้ดำเนินการโดยการรวบรวมความรู้ดังกล่าวที่ปรากฏอยู่ในเอกสารทั้งหมด แล้วนำข้อมูลที่ปรากฏอยู่ในเอกสารเหล่านั้นทั้งหมดมาตรวจสอบร่วมกัน หลังจากนั้นนำข้อมูลเหล่านั้นไปตรวจสอบร่วมกันกับข้อมูลที่ได้มาจากการศึกษาภาคสนาม โดยการตรวจสอบสภาพความเป็นจริงจากการสังเกตและการสัมภาษณ์ในพื้นที่ศึกษา ในขณะที่เดียวกันก็จัดกิจกรรมประเภทเวทีชุมชนกับกลุ่มประชากรกลุ่มต่าง ๆ เพื่อการรวบรวมและตรวจสอบข้อมูลในการวางแผนพัฒนาระบบมาตรฐานดังกล่าว แล้วประมวลความรู้เหล่านั้นเข้าสู่การพิจารณาของคณะผู้วิจัย นักวิชาการ และผู้เกี่ยวข้อง รวมทั้งการนำเสนอในการสัมมนาทางวิชาการ

2. การเกิดจิตสำนึกและปฏิบัติการทางสังคม

การวิจัยตามโครงการนี้ ซึ่งเป็นโครงการในการทำวิจัยเชิงพัฒนา นอกจากจะปรากฏผลการวิจัยตามผลที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย และเป็นความเปลี่ยนแปลงที่ทำให้บุคคล กลุ่มคน ชุมชน และสังคม ได้เกิดจิตสำนึกใหม่ในงานพัฒนาชุมชนแล้ว ยังก่อให้เกิดผลกระทบและความเคลื่อนไหวต่อการพัฒนาชุมชนและสังคมของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องอีกหลายประการ คือ

2.1 จิตสำนึกใหม่และความเคลื่อนไหวของบุคคล กลุ่มคน ชุมชน และสังคม ต่อการพัฒนาชุมชนและสังคม

จากการวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งเป็นการวิจัยที่ได้เน้นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเข้ามาสู่กิจกรรมการพัฒนา กระบวนการเรียนรู้ และการเสริมสร้างศักยภาพในการจัดการทรัพยากร การตัดสินใจ และการควบคุมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อชีวิตของตนเอง ส่งผลให้ชุมชนเกิดจิตสำนึกใหม่ที่เห็นความจำเป็นจะต้องพัฒนาชุมชนเพื่อรองรับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง จึงเกิดความเคลื่อนไหวที่สำคัญนั้นในชุมชน อันเนื่องมาจากการวิจัยในครั้งนี้ คือ ความเคลื่อนไหวในวิชาชีพมัคคุเทศก์ ซึ่งชุมชนไม่ค่อยจะให้ความสำคัญมากนักในระยะที่ผ่านมา โดยความเคลื่อนไหวในครั้งนี้ได้ปรากฏขึ้นในวงกว้างมาก คือ ทั้งในส่วนของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเอง ผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยว และชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช

จิตสำนึกใหม่และความเคลื่อนไหวดังกล่าว เป็นจิตสำนึกที่สะท้อนให้เห็นถึงความตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อชุมชนของตน อันอาจจะเนื่องจากได้ทราบถึงสภาพปัญหาของชุมชนมาโดยตลอด ประารถนาที่จะให้ชุมชนของตนแก้ปัญหาที่ตามแนวทางที่ถูกต้อง และไม่พึ่งประารถนาที่จะให้ปัญหานั้นสืบเนื่องต่อไป

2.2 ประเด็นความเคลื่อนไหวของบุคคลและชุมชน

ความเคลื่อนไหวของชุมชนดังกล่าว สามารถที่จะจัดเป็นประเด็นที่สำคัญที่เสนอต่อผู้วิจัย 3 ประเด็น คือ

1) ขอให้มีการจัดการอบรมมัคคุเทศก์ที่มีความรู้ ความเข้าใจ ในองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารอย่างแท้จริง และสามารถนำชมในบริเวณวัดนี้ได้เป็นอย่างดี

2) ขอให้มีการจัดการอบรมมัคคุเทศก์ที่มีความรู้ ความเข้าใจ และความสามารถดังกล่าวให้กับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารโดยเฉพาะ โดยให้เป็นเจ้าหน้าที่ของวัด ซึ่งกรณีนี้ยังมีแนวคิดกลุ่มย่อยแตกต่างออกไปอีก 2 กลุ่ม คือ

(1) ควรจะให้มัคคุเทศก์ที่มีความรู้ ความเข้าใจ และความสามารถดังกล่าว ไม่ต้องเป็นเจ้าหน้าที่ของวัด แต่ให้เป็นมัคคุเทศก์จากภายนอก

(2) ควรจะให้พระภิกษุสงฆ์เข้ารับการอบรมดังกล่าว แล้วให้เป็นผู้ปฏิบัติภารกิจหลักในการเป็นมัคคุเทศก์ภายในวัดนี้

3) ขอให้มีการจัดศูนย์กลางของมัคคุเทศก์ไว้ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อให้เป็นที่พักและที่สำหรับการติดต่อสื่อสารต่าง ๆ ของกลุ่มมัคคุเทศก์

2.3 การสร้างสรรค์งานในระยะยาว

ความเคลื่อนไหวดังกล่าวนี้ จะนำไปสู่การสร้างสรรค์งานของครอบครัว ชุมชน และสังคมในระยะยาวหลายประการ เพราะเป็นความเคลื่อนไหวที่จะนำมาซึ่งมาตรฐานของวิชาชีพมัคคุเทศก์ ซึ่งเป็นวิชาชีพที่ชุมชนให้ความสนใจน้อยในระยะที่ผ่านมา แต่นับแต่นี้ต่อไปชุมชนจะตระหนักและให้ความสนใจกับวิชาชีพนี้มากยิ่งขึ้น โดยชุมชนได้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมัคคุเทศก์ที่มีมาตรฐานทางวิชาการและวิชาชีพอย่างเพียงพอสำหรับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อันเป็นการแสดงให้เห็นว่าชุมชนต้องการมัคคุเทศก์ที่ผ่านการอบรมอย่างเป็นระบบตามหลักวิชาสำหรับวัดนี้ ซึ่งเป็นการยกระดับมาตรฐานวิชาชีพนี้ขึ้นมาเป็นวิชาชีพที่สำคัญของชุมชน

ความเคลื่อนไหวดังกล่าวนี้ หากจะพิจารณาในระยะยาวจะเห็นได้ว่า เป็นความเคลื่อนไหวเพื่อการพัฒนาสังคมและการสร้างสรรค์งานขึ้นในสังคมครั้งสำคัญ เนื่องจากสามารถที่จะทำนายได้ว่าความเคลื่อนไหวนี้จะนำมาซึ่งปรากฏการณ์ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนอย่างน้อย 4 ประการ คือ

ประการแรก ชุมชนและสังคมจะยอมรับและเล็งเห็นความสำคัญของวิชาชีพมัคคุเทศก์มากยิ่งขึ้นโดยลำดับ อันเป็นการเปิดกว้างให้บุคคลเข้าสู่ตลาดแรงงานได้มากขึ้น

ประการที่สอง ชุมชนและสังคมจะผลักดันให้มีการพัฒนามาตรฐานของวิชาชีพมัคคุเทศก์ยิ่งขึ้น เนื่องจากสิ่งที่ปรากฏในขณะนี้ คือ ชุมชนเรียกร้องให้มีการอบรมมัคคุเทศก์ที่มีความรู้ ความเข้าใจ และสามารถเป็นพิเศษเฉพาะทาง คือ มัคคุเทศก์ที่มีความรู้ ความเข้าใจ และสามารถนำชมภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารได้อย่างแท้จริง อันเป็นการชี้ให้เห็นว่ามัคคุเทศก์ที่ผ่านการศึกษามาโดยทั่ว ๆ ไปไม่อาจจะปฏิบัติภารกิจได้ หากจะปฏิบัติภารกิจภายในวัดนี้ จะต้องศึกษาเรียนรู้หรืออบรมเพิ่มเติมและฝึกประสบการณ์เกี่ยวกับการนำชมภายในวัดนี้โดยเฉพาะ ซึ่งจะทำให้วิชาชีพมัคคุเทศก์ได้รับการยกระดับมาตรฐานให้สูงขึ้น

ในขณะเดียวกัน ความเรียกร้องต้องการมัคคุเทศก์ที่มีความรู้ ความเข้าใจ และสามารถเฉพาะทางในทำนองเดียวกันนี้จะค่อย ๆ ขยายแวดวงออกไปอย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้นในชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช เนื่องจากชุมชนแห่งนี้ เป็นชุมชนที่มีลักษณะพิเศษหรือมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างออกไปจากชุมชนอื่น ๆ หลายประการ โดยเฉพาะเอกลักษณ์ทางด้านศิลปวัฒนธรรม ในฐานะที่เป็นศูนย์กลางทางศิลปวัฒนธรรมของคาบสมุทรลพบุรีอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลาช้านาน

ประการที่สาม แนวโน้มของการยกระดับมาตรฐานวิชาชีพมัคคุเทศก์ของเมืองนครศรีธรรมราชดังกล่าวนี้ จะนำมาซึ่งการยกระดับมาตรฐานและการสร้างงานในวิชาชีพอื่น ๆ ตามมาอีกหลายอาชีพ โดยเฉพาะวิชาชีพที่เกี่ยวข้องเนื่องกันกับธุรกิจการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นธุรกิจที่นับวันจะขยายตัวมากยิ่งขึ้นในชุมชนนี้ เนื่องจากมีทรัพยากรทางการท่องเที่ยวรองรับอยู่เป็นจำนวนมาก ในที่สุดจะกลายเป็นการยกระดับมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนทั้งระบบและการยกระดับมาตรฐานของสังคม

ประการที่สี่ แนวโน้มของการยกระดับมาตรฐานของการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนและการพัฒนาสังคมในลักษณะที่กล่าวนี้ มีความจำเป็นที่จะต้องมีการสร้างหลักสูตรสำหรับการสร้างและพัฒนาทรัพยากรบุคคลขึ้นรองรับการพัฒนาชุมชนของท้องถิ่นและชุมชนอย่างมีระบบและมีระเบียบแบบแผน อันเป็นภารกิจที่สถาบันชั้นสูงในท้องถิ่นต้องเตรียมการและดำเนินการอย่างมีมาตรฐานตามหลักวิชา

2.4 การเกิดผลกระทบที่ไม่พึงประสงค์

จากภาพที่มองจากคณะผู้วิจัยและกลุ่มเป้าหมาย ปรากฏว่าในขณะนี้ยังไม่ปรากฏผลกระทบที่ไม่พึงประสงค์ที่เกิดจากการวิจัยตามโครงการนี้ รวมทั้งไม่ปรากฏความเคลื่อนไหวที่เป็นการต่อต้านการพัฒนาของบุคคลและกลุ่มบุคคล

3. การเกิดกระบวนการจัดการใหม่หรือเกิดกลไกการจัดการที่เข้มแข็งขึ้น

3.1 พัฒนาการของกระบวนการจัดการของชุมชนหรือองค์กรชุมชนต่อการแก้ปัญหา

กระบวนการจัดการของชุมชนหรือองค์กรชุมชนต่อการแก้ปัญหของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารได้เริ่มพัฒนาขึ้นในช่วงระยะเวลาที่ยาวนานมาแล้ว โดยในระยะแรกแห่งการสถาปนาศาสนสถานที่สำคัญแห่งนี้ คือ ในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 17-19 ผู้นำในกระบวนการจัดการในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร คือ ราชวงศ์ศรีธรรมมาโสกราช ผู้ยิ่งใหญ่แห่งรัฐนครศรีธรรมราช และผู้ร่วมในกระบวนการดังกล่าว คือ ประชาชนพลเมืองในเมืองขึ้นทั้งมวลหรือเมืองสิบสองนักษัตรของรัฐนี้และผู้เลื่อมใสศรัทธาจากดินแดนใกล้เคียง ตามความที่ปรากฏอยู่ในเอกสารโบราณที่ค้นพบในขณะนี้

ครั้นในสมัยอยุธยา (พ.ศ. 1893 - 2310) การแก้ปัญหของวัดนี้ โดยเฉพาะการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานและการปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในวัด เป็นพระราชภารกิจของกษัตริย์

⁴ "ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช," ใน ชวน เพชรแก้ว และปรีชา นุ่นสุข, กำแพงเมืองมรดกทางวัฒนธรรมของชาวนคร (สงขลา: โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์, 2520), หน้า 136-153.

แห่งกรุงศรีอยุธยาที่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าเมืองที่ทรงแต่งตั้งให้มาปกครองเมืองนี้เป็นผู้นำในการดำเนินการตามพระราชประสงค์^๕

ล่วงมาถึงสมัยธนบุรี (พ.ศ. 2310 - 2325) สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้เสด็จยกทัพหลวงมาปราบเจ้านครศรีธรรมราช ซึ่งได้ประกาศเอกราชในคราวที่กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเมื่อ พ.ศ. 2310 โดยพระองค์ได้เสด็จมายังนครศรีธรรมราชในปี พ.ศ. 2312 และทรงปราบเจ้านครศรีธรรมราชได้เป็นผลสำเร็จในปีเดียวกัน เมื่อเสร็จศึกแล้วได้ทรงจ้างพวกข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ให้ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถวิหารการเปรียญ และพระระเบียงศาลาในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและอารามใหญ่น้อยหลายอาราม แล้วให้มีกรมสมโภชพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชเป็นเวลาสามวัน รวมทั้งยังโปรดเกล้าฯ ให้ราชบัณฑิตจัดพระไตรปิฎกของเมืองนครศรีธรรมราชลงบรรทุกเรืออัญเชิญเข้าไปยังกรุงธนบุรีทุกคัมภีร์ด้วย^๖

ในสมัยรัตนโกสินทร์ (ตั้งแต่ พ.ศ. 2325 เป็นต้นมา) พระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีทุกพระองค์ ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจในการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเช่นเดียวกันกับที่เคยเป็นมาในสมัยก่อนหน้า^๗ โดยนับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2411 - 2453) เป็นต้นมา ได้ปรากฏหลักฐานว่า การแก้ไขปัญหาด่าง ๆ ภายในวัดนี้ได้ทรงเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นเป็นผู้นำและมีส่วนร่วมมากขึ้น เช่น ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระครูเทพมุณีศรีสุวรรณปาฎมาภิบาล (ปาน) เป็นผู้นำชุมชนในการบูรณะวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในระหว่างปี พ.ศ. 2437 - 2441 เป็นต้น^๘ ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2453 - 2468) พระองค์ทรงเห็นว่าวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจำเป็นที่จะต้องมีการสงฆ์ดูแล จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีเขตสังฆาวาสขึ้นในบริเวณวัดนี้เป็นครั้งแรก และโปรดเกล้าฯ ให้นิมนต์พระสงฆ์จากวัดเพชรจริก ตำบลศาลามีชัย อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช มาเป็นเจ้าอาวาสของวัดนี้เมื่อ พ.ศ. 2458^๙ นับตั้งแต่ระยะเวลาดังกล่าวเป็นต้นมาก็มีเจ้าอาวาสและพระสงฆ์อยู่ประจำในวัดนี้สืบต่อกันมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ และพระสงฆ์ก็มีบทบาทอย่างสำคัญในการเป็นผู้นำของชุมชนในการทำนุบำรุง ดูแลรักษา และแก้ไขปัญหาด่าง ๆ ของศูนย์กลางทางจิตวิญญาณและศิลปวัฒนธรรมของชุมชนแห่งนี้มาโดยตลอด

^๕ เรื่องเดียวกัน.

^๖ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, 2535), หน้า 171-175.

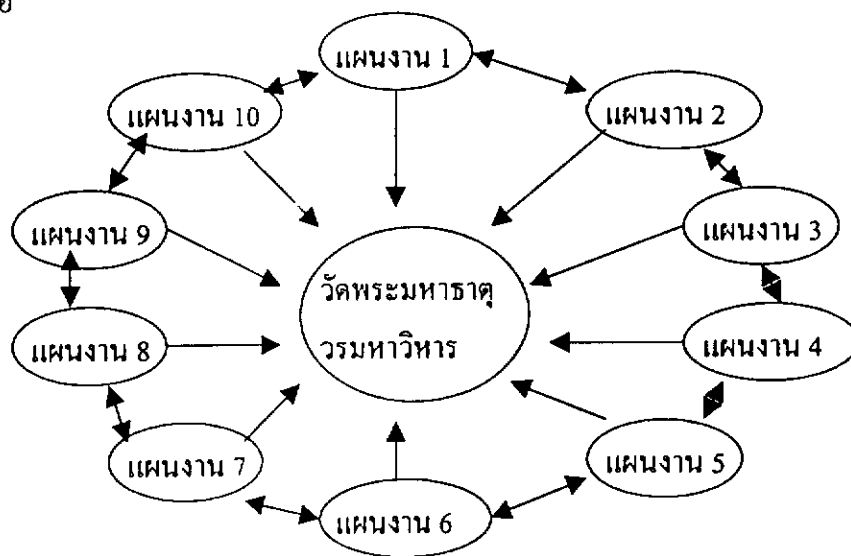
^๗ วิเชียร ณ นคร และคนอื่น ๆ, นครศรีธรรมราช (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2521), หน้า 386-389.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า 443-447.

3.2 รูปแบบ โครงสร้าง และกลไกในการจัดการเพื่อแก้ปัญหา

แม้ว่าวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจะเป็น "โบราณสถาน" ของชาติแห่งหนึ่ง ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535⁹ ก็ตาม แต่รูปแบบ โครงสร้าง และกลไกในการบริหารจัดการเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ก็ยังคงยึดมั่นในประเพณีเดิมเป็นส่วนใหญ่ คือ คณะสงฆ์ยังคงมีบทบาทอย่างสำคัญในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในกรณีที่เป็นปัญหาที่ไม่สำคัญนัก คณะสงฆ์จะดำเนินการแก้ปัญหาโดยอาศัยองค์กรการบริหารภายในตนเอง แต่ถ้าหากเป็นปัญหาที่สำคัญก็จะมีกรรมการหรือองค์กรภายนอกตามแต่กรณีปัญหา โดยการแก้ปัญหาที่สำคัญเหล่านั้น มักจะสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยการประสานความร่วมมือกันระหว่างคณะสงฆ์ องค์กรในท้องถิ่น และประชาชน นอกจากนี้ยังมีปัญหาบางปัญหาที่จะต้องดำเนินการตามบทบัญญัติในพระราชบัญญัติที่กล่าวมาอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการ โบราณวัตถุสถานภายในศาสนสถานแห่งนี้

การบริหารจัดการตามโครงการวิจัยโครงการนี้ เป็นการดำเนินการโดยความร่วมมือกันขององค์กรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนและท้องถิ่น โดยการแบ่งภาระงานกันรับผิดชอบในการแก้ปัญหาและพัฒนางาน ภายใต้การประสานงานกันอย่างใกล้ชิดระหว่างผู้รับผิดชอบทั้งหมด และมีหน่วยงานทั้งหมดในชุมชนเป็นหน่วยสนับสนุน โดยมีโครงสร้างของความสัมพันธ์ในการปฏิบัติการกิจดังนี้ คือ

แผนภูมิที่ 1

แสดงโครงสร้างของความสัมพันธ์ในการปฏิบัติการกิจ

⁹ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2535 ราชกิจจานุเบกษา 109 (5 เมษายน 2535).

3.3 บุคคลหรือกลุ่มคนที่เข้าสู่การพัฒนาระบบการจัดการหรืออยู่ในกลไกการจัดการ กระบวนการในการพัฒนาตามโครงการวิจัยโครงการนี้ จะมีบุคคลหรือกลุ่มคนที่เข้าสู่การพัฒนาระบบการจัดการหรืออยู่ในกลไกการจัดการเป็นจำนวนมาก กล่าวคือ

1. กลุ่มผู้จัดการโครงการ

- (1) คณะนักวิจัย
- (2) คณะวิทยากร

2. กลุ่มผู้รับผิดชอบแผนงานหลัก

- (1) คณะกรรมการวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
- (2) คณะเจ้าหน้าที่ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
- (3) คณะเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากร
- (4) คณะกรรมการสมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวนครศรีธรรมราช
- (5) คณะเจ้าหน้าที่ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
- (6) คณะอาจารย์สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช

3. กลุ่มผู้พัฒนารงานตามแผนงาน

- (1) คณะกรรมการวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
- (2) คณะเจ้าหน้าที่ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
- (3) คณะเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากร
- (4) คณะมัคคุเทศก์
- (5) คณะผู้ประกอบการร้านค้าบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

4. กลุ่มผู้รับการศึกษอบรมเพิ่มเติม

- (1) คณะเจ้าหน้าที่ของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
- (2) คณะพระสงฆ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
- (3) คณะมัคคุเทศก์

3.4 แผนงานหรือทิศทางในการจัดการเพื่อแก้ปัญหา ข้อตกลงร่วม และระเบียบปฏิบัติ

การวิจัยตาม "โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช" นี้ ได้มีการจัดแบ่งแผนงานหลักตามข้อตกลงร่วมของชุมชนเป็น 10 แผนงาน แผนงานเหล่านี้เป็นแผนงานต่อเนื่องสำหรับกรดำเนินงานในระยะต่อไปของโครงการ และแต่ละแผนงานมีผู้รับผิดชอบดังนี้ คือ

แผนงานที่	ชื่อแผนงาน	ผู้รับผิดชอบ
1.	การจัดทำหนังสือ เอกสาร และสื่อเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร	คณะผู้วิจัย
2.	การจัดทำป้ายแสดงรายละเอียดของศาสนสถานในเขตพุทธาวาส	คณะผู้วิจัย, คณะกรรมการวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และกรมศิลปากร
3.	การปรับปรุงระบบบริการขั้นพื้นฐาน	คณะกรรมการวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
4.	การปรับปรุงสภาพแวดล้อมบริเวณเขตพุทธาวาส	คณะผู้วิจัย, คณะกรรมการวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และกรมศิลปากร
5.	การปรับปรุงสภาพแวดล้อมบริเวณเขตสังฆาวาส	คณะผู้วิจัย, คณะกรรมการวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
6.	การจัดบริการที่พักสำหรับมัคคุเทศก์ในเขตสังฆาวาส	คณะผู้วิจัย, คณะกรรมการวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และสมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวนครศรีธรรมราช
7.	การปรับปรุงพิพิธภัณฑ์สถานวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร	คณะผู้วิจัย, คณะกรรมการวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และกรมศิลปากร
8.	การอบรมมัคคุเทศก์สำหรับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร	คณะผู้วิจัย, คณะกรรมการวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
9.	การปรับปรุงระบบการบริหารภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร	คณะผู้วิจัย, คณะกรรมการวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
10.	การปรับปรุงและควบคุมมาตรฐานคุณภาพและราคาของสินค้าของร้านค้าในบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร	คณะผู้วิจัย, คณะกรรมการวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

สำหรับกรณีที่เป็นจำเป็นต้องมีการออกระเบียบปฏิบัติหรือกฎเกณฑ์ใด ๆ ก็ตาม เพื่อให้การบริหารจัดการแผนงานเหล่านี้ แต่ละแผนงานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี คณะผู้วิจัยและหน่วยงานที่รับผิดชอบแต่ละหน่วยงาน จะจัดทำระเบียบปฏิบัติหรือกฎเกณฑ์เหล่านั้นขึ้นมา แล้วนำเสนอต่อที่ประชุมของคณะผู้วิจัย ผู้แทนชุมชน ผู้เกี่ยวข้อง และคณะกรรมการวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อการแก้ไข ปรับปรุง ให้ความเห็นชอบ ประกาศใช้ และควบคุมให้เป็นไปตามระเบียบปฏิบัติ นั้น ตามลำดับ

4. การเกิดการเรียนรู้ของคณะผู้วิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้องต่อการทำงานวิจัยในครั้งนี้

4.1 ประสบการณ์ที่ได้รับเพิ่มขึ้น

จากการวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้องในการวิจัยได้รับประสบการณ์เพิ่มขึ้น จากกระบวนการวิจัยและการพัฒนาศักยภาพของตนเองและคณะทำงานหลายประการ กล่าวคือ ประการแรก คณะผู้วิจัยและผู้เกี่ยวข้องในการวิจัยได้รับความรู้และเป็นระบบหลายด้าน โดยเฉพาะความรู้ที่ได้รับจากวิทยากรที่เป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทางที่นำมาให้ความรู้ในการจัดกิจกรรมประเภทการประชุมเชิงปฏิบัติการหลายครั้งในพื้นที่ศึกษา ประการที่สอง คณะผู้วิจัยและผู้เกี่ยวข้องสามารถประยุกต์ใช้ความรู้ในเชิงสหวิทยาการหรือความรู้จากศาสตร์สาขาต่าง ๆ หลายสาขามาบูรณาการเข้าด้วยกันในผลงานการวิจัยขึ้นเดียวกัน อันเป็นการเพิ่มขีดความสามารถและศักยภาพของผู้ศึกษาและผู้เกี่ยวข้อง และเพิ่มความสมบูรณ์และคุณค่าของผลงานการวิจัย ประการที่สาม คณะผู้วิจัยและผู้เกี่ยวข้องสามารถที่จะแลกเปลี่ยนความรู้ ความเข้าใจ ทัศนคติ และประสบการณ์กับบุคคลและกลุ่มต่าง ๆ ได้อย่างหลากหลาย ทำให้โลกทรรศน์ทางวิชาการกว้างขวางออกไปเป็นอันมาก แม้แต่ระหว่างคณะผู้วิจัยด้วยกันเองก็เป็นไปในทำนองนี้ เพราะต่างก็มาจากต่างสาขา ต่างอาชีพ และต่างประสบการณ์ทั้งสิ้น แต่ทุกคนก็สามารถที่จะมาปฏิบัติงานร่วมกันได้เป็นอย่างดี ประการที่สี่ คณะผู้วิจัยและผู้เกี่ยวข้องสามารถที่จะนำระเบียบวิธีในการวิจัยหลายวิธีมาประยุกต์ใช้ร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพในผลงานการวิจัยขึ้นเดียวกัน อันจะเป็นแนวทางที่เป็นประโยชน์ทางการวิจัยมากแนวทางหนึ่ง

4.2 สิ่งใหม่ที่ทำให้คณะทำงานและผู้เกี่ยวข้องอ่อนแอลง

ในกระบวนการแห่งการวิจัยของโครงการวิจัยในครั้งนี้ สิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นล้วนแล้วแต่ทำให้คณะทำงานและผู้เกี่ยวข้องมีความรู้ความสามารถเพิ่มขึ้น และมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ดี ในกระบวนการแห่งการพัฒนาศักยภาพของผู้ร่วมวิจัยและผู้เกี่ยวข้องนั้น อาจจะทำให้ต้องใช้ระยะเวลายาวนานกว่าที่เคยกำหนดไว้ เนื่องจากในกิจกรรมการวิจัยบางกิจกรรม เช่น กิจกรรมการจัดเวทีชุมชน เป็นต้น จำเป็นที่จะต้องอาศัยความชำนาญของผู้วิจัยเป็นพิเศษ โดย

เฉพาะในการเก็บข้อมูล ซึ่งผู้วิจัยจะต้องชำนาญมาก และต้องสามารถที่จะยืดหยุ่นกำหนดนัดหมาย และแผนงานที่มีโอกาสที่จะเปลี่ยนแปลงได้ง่ายได้อย่างทันท่วงที ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ผู้ร่วมวิจัย และผู้เกี่ยวข้องจะต้องอาศัยระยะเวลาในการฝึกฝนความชำนาญระยะหนึ่ง และสามารถกระทำได้ เป็นผลสำเร็จ หลังจากที่ได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้และการฝึกฝนอย่างพอเพียง

4.3 ข้อเสนอแนะต่อการปรับเปลี่ยนการทำงานวิจัยในลักษณะเดียวกัน

การวิจัยตาม "โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช" นี้ มีข้อเสนอแนะที่สำคัญสำหรับการดำเนินงานวิจัยสามประการ คือ ประการแรก ด้านระเบียบวิธีในการวิจัย การใช้ระเบียบวิธีวิจัยหลายวิธีผสมผสานในงานวิจัยนี้ นับเป็นสิ่งที่มีความเหมาะสมสำหรับหัวข้อวิจัยเรื่องนี้ เพราะมีความจำเป็นต้องใช้ระเบียบวิธีในการวิจัยที่มีความหลากหลาย จึงจะสามารถครอบคลุมขอบเขตเนื้อหาของงานวิจัยได้ และระเบียบวิธีวิจัยแต่ละวิธีที่นำมาใช้ก็มีความเหมาะสมกับเรื่องนี้ เพราะทำให้สามารถหาคำตอบต่าง ๆ ได้ตรงกับประเด็นที่ตั้งไว้ทุกประเด็น แนวทางนี้ จึงเป็นแนวทางที่เหมาะสม สำหรับการศึกษาวิจัยในหัวข้อที่เกี่ยวกับการพัฒนาระบบมาตรฐานการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ที่มีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี อย่างกรณีของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารที่เป็นพื้นที่ศึกษาในครั้งนี้ ประการที่สอง การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีที่มีความศักดิ์สิทธิ์อย่างต่อเนื่องมาด้วยระยะเวลาที่ยาวนาน การศึกษาองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับแหล่งมีความจำเป็นมาก และจำเป็นที่จะต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง โดยเฉพาะนักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี และนักมานุษยวิทยา คณะผู้วิจัยจึงมีความจำเป็นที่จะต้องเตรียมการไว้อย่างชัดเจน และประการสุดท้าย การบริหารจัดการโครงการวิจัยที่มีแผนงานหลักของกิจกรรมหลายแผนงาน มีความจำเป็นต้องเตรียมการแผนงานแต่ละแผนงานไว้อย่างเป็นระบบและแบ่งภาระงานให้กับคณะผู้ร่วมวิจัยและผู้เกี่ยวข้องอย่างแน่ชัด ในส่วนของการให้การศึกษอบรม จำเป็นที่จะต้องมีการเตรียมหลักสูตร เนื้อหา บุคลากร และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในชุมชนอย่างเป็นระบบและชัดเจนเช่นเดียวกัน

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

1. สรุปผลการวิจัย

1.1 สรุปวัตถุประสงค์และขอบเขตการศึกษา

การวิจัย เรื่อง "โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช" มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญในการวิจัยในครั้งนี้สามประการ คือ ประการแรก เพื่อศึกษารวบรวมสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อนำไปใช้ในการสื่อความหมายให้กับนักท่องเที่ยว ประการที่สอง เพื่อทบทวนสภาพปัญหาการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในระยะเวลาที่ผ่านมา พร้อมกับหามาตรการในการแก้ปัญหาพร้อมกันระหว่างชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และ ประการที่สาม เพื่อศึกษารวบรวมข้อมูลในการวางแผนพัฒนาระบบมาตรฐานการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ส่วนขอบเขตของการศึกษานั้น ในขอบเขตด้านพื้นที่เน้นหนักการศึกษาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร โดยมีความเกี่ยวข้องกันกับเมืองโบราณนครศรีธรรมราชอย่างใกล้ชิด เนื่องจากมีพัฒนาการควบคู่กันมา และวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารก็ตั้งอยู่ภายในเมืองโบราณแห่งนี้ ในขอบเขตด้านเนื้อหา เน้นหนักการศึกษาและรวบรวมสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร การทบทวนสภาพปัญหาการจัดการท่องเที่ยวภายในศาสนสถานแห่งนี้ และการจัดหาคำแนะนำข้อมูลสำหรับการวางแผนพัฒนาระบบมาตรฐานการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินการตามโครงการวิจัยระยะต่อไป

1.2 สรุปกิจกรรมและวิธีการเก็บข้อมูล

การวิจัยตามโครงการนี้ ได้อาศัยวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการประสมประสานกันของวิธีการวิจัยหลายวิธี โดยวิธีที่สำคัญ ได้แก่ วิธีการวิจัยทางประวัติศาสตร์ วิธีการวิจัยภาคสนาม และวิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนั้น ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจึงมีวิธีการที่สำคัญหลายวิธี โดยวิธีที่สำคัญ ได้แก่ การเก็บข้อมูลจากเอกสาร การเก็บข้อมูลจากการสำรวจทางโบราณคดี การเก็บข้อมูลจากการจัดเวทีร่วมกับชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ การประชุม การสัมภาษณ์ทางวิชาการ และการสัมภาษณ์ และการเก็บข้อมูลจากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม

1.3 สรุปผลและองค์ประกอบหลักตามผลการวิจัย

ส่วนผลการวิจัยนั้น ได้ปรากฏผลสมตามความมุ่งหมายของการวิจัยในครั้งนี้ทุกประการ โดยสามารถที่จะจัดแบ่งผลการวิจัยในครั้งนี้ออกเป็นสามประเด็น คือ

ประเด็นแรก ได้ค้นพบสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารว่า เป็นสถานภาพองค์ความรู้ที่เป็นที่ต้องการของชุมชนเป็นอย่างมาก แต่ในขณะนี้ยังเป็นองค์ความรู้ที่อยู่ในสภาพที่มีความกระจัดกระจายมาก และบางส่วนยังไม่มีความรู้ครบถ้วนสมบูรณ์หรือมีรายละเอียดอย่างเพียงพอ ยังมีความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดระบบหรือเรียบเรียงขึ้นมาใหม่ จากผลการศึกษาได้แสดงให้เห็นว่าวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารได้รับการสถาปนาขึ้นโดยราชวงศ์ศรีธรรมมาโศกราช ซึ่งเป็นราชวงศ์ที่ปกครองรัฐนครศรีธรรมราชในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 17-19 โดยราชวงศ์นี้ได้สถาปนาสถานแห่งนี้ขึ้นภายในเมืองโบราณนครศรีธรรมราช ซึ่งนอกจากจะใช้เป็นศูนย์กลางแห่งความศักดิ์สิทธิ์ของเมืองโบราณแห่งนี้แล้ว ยังใช้เป็นศูนย์กลางแห่งความศักดิ์สิทธิ์ของรัฐหรือของเมืองบริวารที่ตั้งอยู่ทั่วทั้งคาบสมุทรลพบุรีทั้งสิบสองเมืองที่เรียกว่า "เมืองสิบสองนักษัตร" ด้วย ครั้นราชวงศ์ศรีธรรมมาโศกราชได้เสื่อมอำนาจลงตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา แม้ว่าศาสนสถานแห่งนี้จะซบเซาลงไปมากก็ตาม แต่ศาสนสถานแห่งนี้ก็ยังคงได้รับการเอาใจใส่จากพระมหากษัตริย์ พระสงฆ์ และประชาชนทุกหมู่เหล่ามาโดยลำดับ ส่งผลให้ศาสนสถานแห่งนี้เป็นศูนย์กลางแห่งคาบสมุทรแห่งนี้สืบต่อมา ในปัจจุบันนี้นอกจากศาสนสถานแห่งนี้จะดำรงอยู่ในฐานะของศาสนสถานที่สำคัญที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในพุทธศาสนาของคาบสมุทรแห่งนี้แล้ว ยังดำรงอยู่ในฐานะของศูนย์รวมของศิลปกรรมและศิลปวัฒนธรรมของคาบสมุทรแห่งนี้ด้วย ส่งผลให้ชุมชนต้องการองค์ความรู้เกี่ยวกับศาสนสถานแห่งนี้เป็นอย่างยิ่งทุกกลุ่ม จึงมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาและจัดทำสื่อเกี่ยวกับองค์ความรู้ในประเด็นและแง่มุมต่าง ๆ ของศาสนสถานแห่งนี้โดยเฉพาะแพร่อย่างหลากหลาย ท้าวถึง และจริงจังในแผนงานการวิจัยในระยะต่อไป โดยเฉพาะองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับประวัติวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร, โบราณสถานและสถาปัตยกรรมที่สำคัญภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร, โบราณวัตถุและประติมากรรมที่สำคัญภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร, ดำเนินพระธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช, ประเพณีที่เกี่ยวข้องเนื่องกันกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร, รูปแบบทางศิลปะของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช, บทบาทของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช, บทบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร, วิวัฒนาการของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารภายใต้สภาพภูมิประเทศอันศักดิ์สิทธิ์, ความสัมพันธ์ระหว่างพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารกับพัฒนาการของรัฐนครศรีธรรมราช, ความสัมพันธ์ระหว่างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์บนคาบสมุทรไทยกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช และการสร้างตำนานของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์บนคาบสมุทรไทยให้ผูกพัน

กับตำนานพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช โดยองค์ความรู้ดังกล่าวนี้สามารถที่จะจัดเป็นหมวดหมู่ได้ 7 หมวด คือ หมวดแรก ได้แก่ สถาปัตยกรรมศาสตร์และสภาพแวดล้อมของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร หมวดที่สอง ได้แก่ ประวัติและพัฒนาการของชุมชนโบราณหรือเมืองโบราณนครศรีธรรมราช หมวดที่สาม ได้แก่ ประวัติและพัฒนาการของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร หมวดที่สี่ ประวัติและพัฒนาการของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช หมวดที่ห้า ได้แก่ โบราณวัตถุสถานที่สำคัญภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร (ศึกษาในด้านประวัติ พัฒนาการ รูปแบบทางศิลปะ และความสำคัญ) หมวดที่หก ได้แก่ พิพิธภัณฑสถานของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร (ศึกษาในด้านประวัติ พัฒนาการ โบราณวัตถุที่สำคัญและคุณค่า และแนวทางการจัดระบบ) และหมวดที่เจ็ด ได้แก่ บทบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ประเด็นที่สอง ได้ค้นพบสภาพปัญหาของการจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในระยะเวลาที่ผ่านมา โดยสภาพปัญหาดังกล่าวบางประการ เป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากประเด็นแรก คือ การขาดองค์ความรู้เกี่ยวกับศาสนสถานแห่งนี้ ในปัจจุบันนี้สามารถที่จะประมวลสภาพปัญหาของการจัดการท่องเที่ยวภายในศาสนสถานแห่งนี้ได้ดังนี้ คือ การขาดแคลนการสื่อสารหรือเผยแพร่เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร, การบริการขั้นพื้นฐานบางส่วนยังไม่มีมาตรฐานเพียงพอ, การปรับปรุงสภาพแวดล้อมในบริเวณเขตพุทธาวาสหรือสังฆาวาสบางส่วนยังไม่มี ความเหมาะสม, การขาดแคลนมัคคุเทศก์ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร, การจัดพิพิธภัณฑสถานของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารยังไม่มีระบบและมาตรฐานตามหลักวิชา, และการจัดจำหน่ายสินค้าของร้านค้าในบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารยังไม่มีมาตรฐานในบางร้าน

ประเด็นที่สาม ได้ค้นพบความรู้หรือข้อมูลในการวางแผนพัฒนาระบบมาตรฐานการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ซึ่งเป็นแนวทางที่มีความเหมาะสม สำหรับการดำเนินการดังกล่าว โดยสามารถที่จะจัดระบบหมวดหมู่ของข้อมูลดังกล่าวในลักษณะของ "แผนงาน" ต่อเนื่องได้จำนวน 10 หมวด หรือ 10 แผนงาน คือ แผนงานจัดทำหนังสือและสื่อเผยแพร่องค์ความรู้, แผนงานจัดทำป้ายศาสนสถานภายในเขตพุทธาวาส, แผนงานปรับปรุงระบบบริการขั้นพื้นฐาน, แผนงานปรับปรุงสภาพแวดล้อมเขตพุทธาวาส, แผนงานปรับปรุงสภาพแวดล้อมเขตสังฆาวาส, แผนงานจัดที่พักสำหรับมัคคุเทศก์, แผนงานการปรับปรุงระบบบริหาร และแผนงานการปรับปรุงและควบคุมมาตรฐานสินค้าและร้านค้า ซึ่งแผนงานเหล่านี้เป็นแผนงานหลัก สำหรับการดำเนินงานในระยะต่อไปของโครงการวิจัยโครงการนี้

1.4 สรุปบทเรียนที่สำคัญ

จากผลการวิจัยที่กล่าวมา ได้ปรากฏบทเรียนที่สำคัญจากชุมชน คือ ชุมชนได้ใช้ภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ศาสนสถานที่สำคัญคือพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารขึ้นในบริเวณสภาพภูมิประเทศที่สำคัญภายในรัฐ เพื่อใช้เป็นศูนย์กลางแห่งจิตวิญญาณของมวลชนภายในรัฐ โดยสถาปนาขึ้นในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 แล้วได้มีการทำนุบำรุงอย่างสืบเนื่องกันมาโดยตลอด แม้ว่าสภาพการณ์ทางการเมืองการปกครองในบางช่วงเวลา อาจส่งผลกระทบต่อศาสนสถานแห่งนี้บ้างก็ตาม แต่มวลชนก็ยังคงทำหน้าที่ในการทำนุบำรุงศาสนสถานแห่งนี้อย่างต่อเนื่องกันมาโดยไม่ขาดสาย

ในกระบวนการแห่งการทำนุบำรุงศาสนสถานแห่งนี้ที่กล่าวมา หากเกิดปัญหาใด ๆ ขึ้นกับศาสนสถานแห่งนี้ ชุมชนจะร่วมแรงร่วมใจกันแก้ปัญหาอย่างเต็มกำลัง ส่งผลให้ศาสนสถานแห่งนี้สามารถพัฒนาได้อย่างยืนยาวมาจนกระทั่งปัจจุบัน กระบวนการแห่งการมีส่วนร่วมของชุมชนดังกล่าวนี้ จึงเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญที่สุดในการอนุรักษ์ศาสนสถานแห่งนี้

จากกิจกรรมต่าง ๆ ที่ได้มีการจัดขึ้นในการวิจัยในครั้งนี้ ได้ปรากฏให้เห็นความเข้มแข็งของกระบวนการแห่งการมีส่วนร่วมของชุมชนได้อย่างชัดเจน โดยชุมชนได้มีส่วนร่วมในกระบวนการคิด กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้ กระบวนการรวบรวมสภาพปัญหา และกระบวนการเสนอแนะและพิจารณาแนวทางในการจัดทำแผนพัฒนา สำหรับการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารแห่งนี้อย่างจริงจัง

1.5 สรุปวิธีการหาตัวชี้วัดความสำเร็จ

ด้วยเหตุที่กระบวนการแห่งการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสิ่งที่สำคัญมากสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ ดังได้กล่าวมา จึงได้ให้ความสำคัญกับชุมชนในทุกขั้นตอนของการวิจัย รวมทั้งการตรวจสอบผลการวิจัยและการชี้วัดความสำเร็จของการวิจัย โดยในกระบวนการตรวจสอบผลการวิจัยนั้น ได้กระทำอย่างระมัดระวังตลอดช่วงระยะเวลาแห่งการวิจัย รวมทั้งการประชุมเชิงปฏิบัติการ และการนำเสนอในการสัมมนาทางวิชาการ อันเป็นขั้นตอนที่เปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีโอกาสตรวจสอบผลการวิจัยนี้เป็นระยะ ๆ อย่างมีระบบ

2. อภิปรายผล

2.1 งานวิจัยกับสังคม

งานวิจัยตามโครงการนี้ เป็นงานวิจัยเชิงพัฒนา ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกันกับพลังผลักดันของสังคมในการอนุรักษ์และพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน ภายใต้ "โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัด

นศรศรีธรรมราช" อันเป็นโครงการที่มีการศึกษาอย่างเป็นระบบ โดยการใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการศึกษา ชุมชนจึงมีส่วนร่วมในโครงการทุกขั้นตอน นับตั้งแต่ขั้นตอนการร่วมกิจกรรมในการเก็บรวบรวมข้อมูล การถ่ายทอดองค์ความรู้ของชุมชน การทบทวนสภาพปัญหา การจัดหาข้อมูลสำหรับการวางแผนงาน และการพิจารณาแผนงานในการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร รวมทั้งจะร่วมมือกันดำเนินงาน จนแผนงานดังกล่าวลุล่วงไปด้วยดี

ความร่วมมือของชุมชนดังกล่าวนี้ ชุมชนได้ผนึกกำลังกันเข้าอย่างแข็งแกร่งในรูปของภาคี โดยองค์ประกอบของภาคีดังกล่าวมีทั้งบุคคล กลุ่มคน และหน่วยงานในชุมชน ภาคีดังกล่าวได้มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในการดำเนินงานตามความรู้ ความสามารถ และบทบาทหน้าที่ในสังคมของแต่ละบุคคลหรือแต่ละหน่วยงาน

ความร่วมมือของภาคีในชุมชนในการอนุรักษ์และพัฒนาศาสนสถานที่สำคัญที่สุดคือในพุทธศาสนาแห่งนี้ของชุมชนเช่นนี้ เป็นความร่วมมือที่ชุมชนเคยมีการผนึกกำลังกันมาก่อนแล้วครั้งแล้วครั้งเล่า ตามเหตุการณ์ในแต่ละยุคแต่ละสมัย ตลอดระยะเวลาอันยาวนานแห่งประวัติศาสตร์ของศาสนสถานและชุมชนแห่งนี้ ในฐานะที่เป็นศาสนสถานที่เป็นศูนย์กลางแห่งความศักดิ์สิทธิ์ของรัฐ แม้ว่าในระยะต้นภารกิจดังกล่าวจะเป็นของรัฐเป็นส่วนใหญ่ แต่ในระยะหลังลงมาภารกิจดังกล่าวได้ค่อยๆ ขยายออกมาเป็นภารกิจของกลุ่มต่างๆ ในชุมชนมากยิ่งขึ้นโดยลำดับ จนกระทั่งได้พัฒนาขึ้นเป็นภารกิจของชุมชนโดยตรงอย่างสมบูรณ์ในโครงการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งนอกจากจะเป็นภารกิจแห่งความร่วมมือกันโดยตรงของชุมชนดังกล่าวแล้ว โครงการนี้ยังเป็นโครงการที่ดำเนินการโดยอาศัยกระบวนการอนุรักษ์และพัฒนาที่มีกระบวนการอย่างเป็นระบบและครบวงจร คือ เริ่มตั้งแต่การศึกษาองค์ความรู้เพื่อการทำความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนสถานแห่งนี้ การศึกษาสภาพปัจจุบันของศาสนสถาน การทบทวนสภาพปัญหาของศาสนสถาน การจัดหาข้อมูลเพื่อวางแผนงานในการอนุรักษ์และพัฒนาศาสนสถาน การจัดทำแผนอนุรักษ์และพัฒนาศาสนสถาน และการดำเนินการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของศาสนสถานแห่งนี้ ซึ่งกระบวนการในการอนุรักษ์และพัฒนาดังกล่าวนี้ เป็นความคาดหวังและความต้องการที่จะก้าวไปสู่ความสำเร็จที่มีความสอดคล้องกัน ทั้งของคณะผู้วิจัย ผู้เกี่ยวข้อง และชุมชน

2.2 การศึกษาวิจัยกับแนวความคิดและทฤษฎี

การศึกษาวิจัยตามโครงการนี้ เป็นการวิจัยเชิงพัฒนา ซึ่งได้มีการประยุกต์ใช้วิธีการวิจัยอย่างหลากหลายในงานวิจัยนี้ จึงสามารถศึกษาครอบคลุมประเด็นได้อย่างกว้างขวาง แม้ว่าจะไม่เคยปรากฏผลงานวิจัยในลักษณะนี้มาก่อนในส่วนที่เกี่ยวกับกรณีศึกษาของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารแห่งนี้ก็ตาม แต่ผลงานวิจัยนี้ก็มีความสอดคล้องและเชื่อมโยงกับผลงานการศึกษาและวิจัยที่

เคยมีมาก่อนหน้านี้หลายรายการ กล่าวคือ ประเด็นที่เกี่ยวกับองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหารมีความสอดคล้องกันกับผลงานการศึกษาวิจัยของปรีชา นุ่นสุข จำนวนหลายชิ้น¹ ซึ่ง ผลการศึกษาได้แสดงให้เห็นประวัติและพัฒนาการของศาสนสถานที่สำคัญแห่งนี้ ซึ่งได้รับการ สถาปนาขึ้นในสภาพภูมิประเทศที่สำคัญ คือดอยจอนการสร้างสรรคศิลปกรรมในรูปแบบศิลปะ แบบต่าง ๆ อย่างสืบเนื่องกันมา จนกลายเป็นแหล่งศิลปวัฒนธรรมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของคาบสมุทรม ลายู ในขณะที่เดียวกันผลการวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาของการจัดการท่องเที่ยวภายใน วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารก็มีความสอดคล้องกันบางประการกับผลการวิจัยของมหาวิทยาลัยศิลป ากรในระยะที่ผ่านมา² ซึ่งได้ชี้ให้เห็นว่าสภาพปัญหาทางด้านสภาพแวดล้อม เป็นปัญหาที่สำคัญ สำหรับศาสนสถานแห่งนี้ แม้ว่าบางปัญหาจะได้รับการปรับปรุงแก้ไขไปแล้ว แต่ปัญหาส่วนหนึ่ง ก็ยังคงอยู่ และเป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ นอกจากนี้ยังมีประเด็นปัญหาหลาย ประเด็นที่เป็นประเด็นปัญหาใหม่ที่เกิดขึ้นในการวิจัยครั้งนี้ ส่วนประเด็นที่เกี่ยวกับข้อมูล แนวทาง และแผนงานในการพัฒนาระบบมาตรฐานการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมภายในวัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหารนั้น แม้ว่าจะเป็นผลการค้นพบใหม่จากการวิจัยในครั้งนี้ แต่ก็เคยมีความพยายามที่จะ พัฒนามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527 เป็นอย่างน้อย ถึงแม้ว่าจะเป็นเริ่มต้นโดยภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ก็ ตาม³ ในส่วนของการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณวัตถุสถานนั้น เป็นแนวคิดและแนวทางในการ อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่สอดคล้องกันกับทฤษฎีและหลักวิชาที่ยึดถือร่วมกันทั่วโลก ในการ

¹ ดู ปรีชา นุ่นสุข, "วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร", ใน *รัตนธัมมอนุสรณ์ : ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระรัตนธัมมิ (คนธรรณเถร) (นครศรีธรรมราช : วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร, 2523), หน้า 33-80.*

ดู ปรีชา นุ่นสุข, รายงานการวิจัย เรื่อง ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในคาบสมุทรมหาไค้ของประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการวิจัยการศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ, 2544).

ดู ปรีชา นุ่นสุข, "ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช : พัฒนาการของรัฐบนคาบสมุทรมไทยในพุทธศตวรรษที่ 11-19" (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544).

² ดู มหาวิทยาลัยศิลปากร, รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการจัดทำแผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่านครศรีธรรมราช (กรุงเทพมหานคร : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, 2539).

³ ดู การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, สัมมนาการพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดนครศรีธรรมราช ทำอย่างไรจะให้ นครศรีธรรมราชเป็นจุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวภายใน 3 ปี ณ โรงแรมไทยไฮเต็ล จังหวัดนครศรีธรรมราช วันที่ 1-2 กันยายน 2527 (กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2527).

บริหารจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม (Cultural Resource Management)⁴ โดยได้มีการวางแผนทางร่วมกันในบรรดานานาอารยประเทศ เพื่อให้การอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานเป็นไปตามหลักวิชาอย่างเคร่งครัดในแนวทางเดียวกัน ดังกรณีที่คณะกรรมการว่าด้วยโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ (Le Conseil Supérieur des Antiquités et des Beaux - Arts) ซึ่งเป็นผู้รักษามาตรฐานของการบูรณะโบราณสถานในประเทศอิตาลี และเป็นศูนย์กลางของการพบปะเจรจาทางวิทยาศาสตร์ ศิลปะ และวิชาการ โดยผู้แทนนานาชาติมีความเห็นว่า การบูรณะโบราณสถานเป็นงานหนักและต้องรับผิดชอบมาก เพราะคุณค่าทางศิลปะของโบราณสถานที่ไม่น้อยกว่าคุณค่าของโบราณวัตถุที่เก็บไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นอกจากนี้การบูรณะโบราณสถานยังเพิ่มพูนความรู้ทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ ศิลปะ สถาปัตยกรรม และวิชาการสาขาอื่นอีกด้วย ดังนั้น จากประสบการณ์ของคณะกรรมการชุดนี้ในระยะที่ผ่านมา คณะกรรมการคณะนี้จึงได้มีมติว่าด้วยเรื่องการบูรณะโบราณสถานหรือ "หลักการบูรณะโบราณสถาน ค.ศ. 1931" (Charte de la restauration 1931) เพื่อให้บรรดาประเทศสมาชิกได้ยึดถือปฏิบัติร่วมกันหลายประการ⁵ ซึ่งในแผนงานหลักของการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในครั้งนี้อย่างมีความสอดคล้องกันกับหลักวิชาและมติของคณะกรรมการดังกล่าว รวมทั้งยังเป็นการดำเนินงานภายใต้ระเบียบ ข้อปฏิบัติ และกฎเกณฑ์ที่วางไว้สำหรับการปฏิบัติต่อโบราณสถานแห่งนี้ ตามบทบัญญัติใน "พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535" อย่างเคร่งครัด เพื่อให้โบราณสถานแห่งนี้เป็นโบราณสถานที่ทรงคุณค่าและเป็นทรัพย์สินของแผ่นดินอย่างแท้จริง⁶ รวมทั้งการคุ้มครองมิให้เสื่อมค่าและคงอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี ตาม "พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2518"⁷

⁴ William L. Rathje and Michael B. Schiffer, *Archaeology* (New York : Harcourt Brace Jovanovich, Inc. , 1982), pp. 374 - 379 and 382 - 386.

⁵ ไชศรี ศรีอรุณ, "หลักการบูรณะโบราณสถาน", ใน ปาฐกถาเรื่องสงวนรักษาของโบราณ จุดหมายเหตุเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ครั้นรัชกาลที่ 3 และการซ่อมภาพผนัง เรื่องรามเกียรติ์ที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามในการสมโภชพระนครครบร้อยปี พ.ศ. 2425 (นครหลวงกรุงเทพฯ ธนบุรี : กรมศิลปากร, 2516), หน้า 115 - 117.

⁶ "พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535", *ราชกิจจานุเบกษา* 109 (5 เมษายน 2535).

⁷ "พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2518", ใน *คู่มือปฏิบัติการของหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น* (กรุงเทพมหานคร : O.S. Printing House Co., Ltd., 2530).

และกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน⁸ ก็ได้มีบทบัญญัติหลายมาตราในหมวดที่ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย หน้าที่ของชนชาวไทย และแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ที่ได้กำหนดให้ประชาชนทุกคนหรือชุมชนอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

2.3 สรุปภาพรวมของประเด็นวิจัย แนวความคิด และทฤษฎี

กล่าวโดยสรุปคณะผู้วิจัยและภาควิชาวิจัยมีความเห็นว่า โดยภาพรวมการวิจัยนี้เป็นการวิจัยที่ได้รับความร่วมมืออย่างจริงจังจากชุมชน อันเนื่องมาจากชุมชนได้เล็งเห็นว่าเป็นการวิจัยที่จะส่งผลกระทบต่อหรือก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนอย่างยั่งยืน และชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง พร้อมกับการเปิดกว้างของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายที่จะปฏิบัติงานร่วมกันอย่างเต็มศักยภาพ เพื่อการธำรงไว้ซึ่งความรุ่งโรจน์และมั่นคงของศาสนสถานที่สำคัญที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นศูนย์รวมของผู้คนทุกหมู่เหล่ามาด้วยระยะเวลาอันยาวนาน ในขณะที่เดียวกันจะส่งผลกระทบต่อการพัฒนาในทางเศรษฐกิจของชุมชน อันเป็นพัฒนาการที่จะส่งผลกระทบต่อผู้คนกันกับผลกระทบในการพัฒนาทางสังคมของชุมชนดังที่ได้กล่าวมาอีกทางหนึ่งด้วย นอกจากนี้ การวิจัยนี้ยังค้นพบประเด็นที่มีความจำเป็นสำหรับการดำเนินงานในการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเพิ่มเติมออกไปจากที่คาดหวังไว้อีกหลายประการด้วย

2.4 ข้อจำกัดในการทำวิจัย

ในการวิจัยตามโครงการนี้ นักวิจัยและคณะผู้วิจัยได้อาศัยวิธีการเก็บข้อมูลในการวิจัยหลายวิธีประกอบกัน ดังนั้น วิธีการเก็บข้อมูลบางวิธีอาจจะมีความชำนาญไม่เพียงพอสำหรับในระยะแรก จึงต้องอาศัยการศึกษาเรียนรู้จากวิทยากรอย่างจริงจัง โดยเฉพาะการประชุมเชิงปฏิบัติการภาคสนาม ซึ่งได้รับความอนุเคราะห์จากวิทยากรที่เป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านหลายคน ทำให้การศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับวิธีการเก็บข้อมูลดังกล่าวลุล่วงไปด้วยดี และได้ผลสมตามความมุ่งหมายของโครงการทุกประการ

2.5 การเรียนรู้และศักยภาพที่เพิ่มขึ้นจากการวิจัย

จากกระบวนการในการศึกษาเรียนรู้ในการวิจัยครั้งนี้ ทั้งในส่วนของการบวนการเรียนรู้ในการศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร กระบวนการเรียนรู้ในการกระบวนการวิจัยหรือระเบียบวิธีวิจัย และกระบวนการเรียนรู้จากการจัดกิจกรรมในการดำเนินการ

⁸ "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540", ราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา 114 (11 ตุลาคม 2540).

วิจัย ได้ส่งผลให้คณะผู้วิจัยสามารถพัฒนาความรู้ ความสามารถ ความชำนาญ และศักยภาพทางวิชาการและทางการวิจัยขึ้นเป็นอย่างมาก การวิจัยในครั้งนี้ จึงสร้างประโยชน์ให้กับคณะผู้วิจัยอย่างใหญ่หลวง

2.6 ข้อเท็จจริง (ความหมายและความสำคัญ) ที่พบจากการวิจัย

จากการวิจัยในครั้งนี้ ได้ค้นพบข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับประเด็นที่วิจัย โดยเฉพาะความหมายและความสำคัญขององค์ความรู้เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ได้มีการสั่งสมและสืบทอดมาอย่างยาวนาน จนมีความสลับซับซ้อนและเป็นความกระหายใคร่รู้มากที่สุดประเด็นหนึ่งสำหรับชุมชน เพราะชุมชนประสบความยากลำบากที่จะศึกษาเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง เนื่องจากต้องอาศัยการศึกษาวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งของผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับองค์ความรู้ดังกล่าว นอกจากจะเป็นการสืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับความหมายและความสำคัญของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารของชุมชนแล้ว ยังจะเป็นประโยชน์สำหรับการเผยแพร่องค์ความรู้ดังกล่าวโดยอาศัยสื่อต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวางอีกด้วย

2.7 ความจำเป็นในการวิจัยและข้อเสนอแนะ

โครงการวิจัยในลักษณะนี้ เป็นโครงการวิจัยที่มีความจำเป็นเป็นอย่างยิ่งสำหรับชุมชนที่เป็นที่ตั้งของโบราณสถานที่สำคัญของท้องถิ่นและของชาติ เพราะนอกจากจะเป็นประโยชน์ในทางการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติและของโลกตามหลักวิชาแล้ว ยังเป็นประโยชน์อันประมาณค่าไม่ได้สำหรับการพัฒนาชุมชน ทั้งการพัฒนาทางสังคมและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะส่งผลให้ชุมชนมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งสำหรับสังคม ท้องถิ่น และประเทศชาติ จึงควรจะมีการส่งเสริมการวิจัยในลักษณะนี้อย่างจริงจังและทั่วถึง

แม้ว่าโครงการวิจัยในลักษณะนี้จะเป็นโครงการที่ต้องอาศัยความรู้ความชำนาญของคณะผู้วิจัยเป็นอย่างสูง แต่การประสานและการแสวงหาความร่วมมือจากกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ตลอดจนการอาศัยความช่วยเหลือจากภายนอกอย่างจริงจัง จะส่งผลให้ผู้วิจัยสามารถที่จะบรรลุความสำเร็จในการดำเนินงานได้เป็นอย่างดี

2.8 ความครอบคลุมของผลการวิจัย

จากการเปรียบเทียบผลการวิจัยกับความหมาย ความสำคัญ และแนวคิดทฤษฎีในการวิจัย ในครั้งนี้ปรากฏว่า ผลการวิจัยตามโครงการวิจัยนี้ครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ อย่างครบถ้วนและสมบูรณ์ ตรงตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้สำหรับโครงการวิจัยในระยะแรกของปีแรกของโครงการทุกประการ

2.9 แนวทางการปรับปรุงการแสวงหาความรู้ผ่านการวิจัย

ด้วยเหตุที่องค์ความรู้เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญและแพร่กระจายไปอย่างกว้างขวางทั่วทั้งคาบสมุทรมลายู เนื่องจากเป็นระบบความเชื่อที่แสดงให้เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์ ยิ่งใหญ่ และยาวนานของศาสนสถานแห่งนี้ จึงยังคงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการขยายการวิจัยเกี่ยวกับองค์ความรู้ดังกล่าวให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยขยายออกไปให้ครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของคาบสมุทรมลายู โดยอาจจะศึกษาในประเด็นต่าง ๆ หลายประเด็น และแต่ละประเด็นมีความลึกซึ้งยิ่งขึ้น อันอาจจะเป็นแนวทางให้กระบวนการในการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับศาสนสถานดังกล่าว และประวัติศาสตร์พุทธศาสนาของคาบสมุทรมลายูได้รับการพัฒนาให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น โดยลำดับ

3. ปัญหาที่จะเป็นอุปสรรคต่อความสำเร็จในการวิจัยและพัฒนา

การวิจัยเรื่อง "โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช" เป็นโครงการวิจัยต่อเนื่องสำหรับการวิจัยในระยะแรกในปีแรกของโครงการนี้ ไม่ประสบปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อความสำเร็จในการวิจัยและพัฒนา ทั้งในระดับบุคคล กลุ่มบุคคล ชุมชน สังคม และนโยบาย ทำให้การวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีทุกประการ

อย่างไรก็ดี ในการดำเนินโครงการในระยะต่อไป คือ ในขั้นการปฏิบัติงานหรือดำเนินการตามแผนงานหลักที่วางไว้ อาจจะจำเป็นที่จะต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินการอย่างต่อเนื่องและพอเพียง เนื่องจากภารกิจในแผนงานหลักบางแผนงานมีความจำเป็นที่จะต้องดำเนินงานโดยอาศัยหลักวิชาที่มีความประณีต ถูกต้อง แม่นยำ และมีระบบอย่างแท้จริง รวมทั้งเป็นแผนงานที่ต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้ความชำนาญเฉพาะด้านจากหลายหน่วยงาน โดยเฉพาะแผนงานที่มีความเกี่ยวข้องกับ "โบราณวัตถุ" และ "โบราณสถาน" เช่น แผนงานการปรับปรุงสภาพแวดล้อมเขตพุทธาวาส และแผนงานการปรับปรุงพิพิธภัณฑ์สถาน เป็นต้น

4. ข้อเสนอแนะ

ด้วยเหตุที่การวิจัยเรื่อง "โครงการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช" นี้ ไม่ประสบปัญหาในเชิงของการวิจัยในระยะที่ผ่านมา แต่อาจจะประสบปัญหาความล่าช้าในการพัฒนาหรือการดำเนินการในระยะต่อไปในบางแผนงาน ดังได้กล่าวมา ดังนั้น เพื่อให้การพัฒนาตามโครงการนี้

เป็นไปด้วยดี มีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับหลักวิชา และบรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย จึงควรจะดำเนินการดังนี้ คือ

4.1 การแก้ปัญหา หากแผนงานหลักแผนงานใดที่พิจารณาเห็นว่าอาจจะต้องใช้ระยะเวลาในการพัฒนาอย่างยาวนาน ควรจะแบ่งช่วงระยะเวลาในการพัฒนาออกเป็นช่วง ๆ ตามความเหมาะสมขององค์ประกอบของแผนงานนั้น ๆ โดยเฉพาะด้านศักยภาพและความพร้อมของชุมชนเอง โดยการจัดเรียงลำดับความสำคัญของแผนงานนั้น ๆ ให้เหมาะสมตามหลักวิชาและความจำเป็นเร่งด่วนในการพัฒนา ในขณะที่เดียวกันหากแผนงานนั้น ๆ มีความจำเป็นต้องอาศัยความรู้ ความสามารถ และความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่เกินกำลังของภาคีผู้ร่วมมือในการพัฒนา ก็ควรจะขอความช่วยเหลือจากบุคคลและหน่วยงานในท้องถิ่นหรือในส่วนกลางที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทางในด้านนั้น ๆ

4.2 การนำผลการวิจัยไปสู่การปฏิบัติ แม้ว่าโครงการวิจัยนี้ จะเป็นโครงการวิจัยเชิงพัฒนาที่เน้นให้นักการมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งในส่วนของการวิจัยและการพัฒนา ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัยที่ชุมชนได้มีส่วนร่วมทุกขั้นตอนและยอมรับในการนำผลการวิจัยไปใช้อย่างจริงจังมาแต่ต้นแล้วก็ตาม แต่ในขั้นตอนของการพัฒนา ควรจะมีการประชาสัมพันธ์ผลการวิจัยและแนวทางการพัฒนาให้เป็นที่รับรู้กันอย่างกว้างขวางที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพราะจะส่งผลให้สังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนามากขึ้น จะทำให้บรรลุผลอย่างรวดเร็วและราบรื่นยิ่งขึ้น

4.3 การใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนา แม้ว่าการวิจัยในครั้งนี้จะแสดงให้เห็นว่า ชุมชนมีความพร้อมสำหรับการพัฒนาตามโครงการนี้อย่างแท้จริง โดยผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดได้ตระหนักและเล็งเห็นความจำเป็นในการพัฒนา รวมทั้งได้มีข้อตกลงร่วมกันที่จะผนึกกำลังกันพัฒนาให้เป็นผลสำเร็จก็ตาม แต่การประสานความร่วมมือกันในรูปของการประชุมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อรับทราบผลการดำเนินงาน การแก้ปัญหาที่จะพึงมีร่วมกัน และการแสวงหาภาคีเพิ่มเติมก็ยังคงเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้โครงการพัฒนาบรรลุความสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

บรรณานุกรม

- กองทุนสนับสนุนการวิจัย, สำนักงาน. ประเด็นร่วมในงานวิจัยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. กรุงเทพฯ -
มหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. ทำอย่างไรจะทำให้นครศรีธรรมราชเป็นจุดหมายปลายทาง
การท่องเที่ยวภายใน 3 ปี. กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2527.
- ไชศรี ศรีอรุณ. หลักการบูรณะโบราณสถาน. ใน ปาฐกถาเรื่องสงวนรักษาของโบราณ จดหมาย
เหตุเรื่อง ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ครั้นรัชกาลที่ 3 และการซ่อมภาพผนัง
เรื่องราวเกียรติที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามในการสมโภชพระนครครบร้อยปี พ.ศ.
2425. หน้า 115-117. นครหลวงกรุงเทพฯ ธนบุรี : กรมศิลปากร, 2516.
- ฉันทนา เชื้อสถาปนศิริ. ศึกษาบทบาทและผลกระทบจากบทบาทของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2544.
- ชวน เพชรแก้ว และปรีชา นุ่นสุข. ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช. ใน กำแพงเมือง มรดก
ทางวัฒนธรรมของชาวนคร. หน้า 136 - 153. สงขลา : โรงพิมพ์มิ่งมงคลพิมพ์, 2520.
- ปรีชา นุ่นสุข. ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช : พัฒนาการของรัฐบนคาบสมุทรไทยในพุทธ
ศตวรรษที่ 11 - 19. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติ
ศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- ปรีชา นุ่นสุข. รายงานการวิจัย เรื่อง ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศ
ไทย. กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการวิจัยการศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรม
กระทรวงศึกษาธิการ, 2544.
- ปรีชา นุ่นสุข. วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร. ใน รัตนฉันทมนุสรณ์ : ที่ระลึกในงานพระราชทาน
เพลิงศพพระรัตนฉันทมนุ (คณฐาภรณ์เถร). หน้า 33 - 80. นครศรีธรรมราช : วัดพระ
มหาธาตุวรมหาวิหาร, 2523.
- พชร นุ่นสุข. การเห็นคุณค่าในการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานของเยาวชนอายุ 15 - 17 ปี ในอำเภอ
เมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหา
บัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2543.

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2)

พุทธศักราช 2535. ราชกิจจานุเบกษา 109 (5 เมษายน 2535).

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พุทธศักราช 2518. ใน **คู่มือปฏิบัติ**

การของหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : O.S. Printing House Co., Ltd., 2530.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540. ราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา 114

(11 ตุลาคม 2540).

วิเชียร ฅ นคร และคนอื่น ๆ. นครศรีธรรมราช. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2521.

ศิลปากร, กรม. พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัดดเลข เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. 2535.

ศิลปากร, มหาวิทยาลัย. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการจัดทำแผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุง

สภาพแวดล้อมเมืองแก่นนครศรีธรรมราช. กรุงเทพมหานคร : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, 2539.

Piprelli, Collin. Southern Charm. Sawasdee 29 (December 2000) : 26 - 29.

Rathje, William L., and Schiffer. Michael B. Archaeology. New York : Harcourt Brace Jovanovich, Inc., 1982.

Wyatt, David K. The Crystal Sands : The Chronicles of Nagara Sri Dharrmaraja.

Ithaca : Southeast Asia Program, Cornell University, 1975.

ภาคผนวก

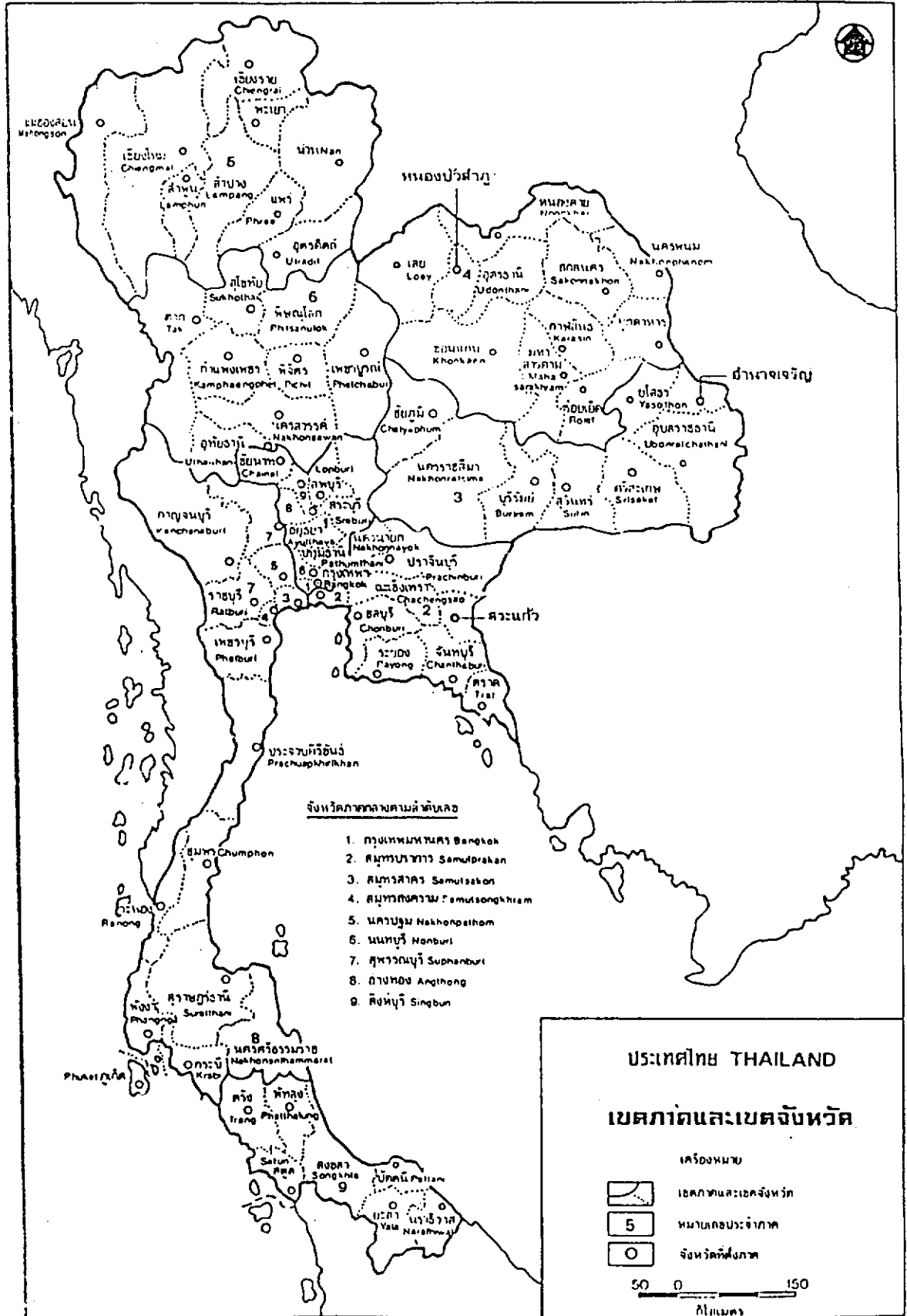
ภาคผนวก ก

แผนที่

แผนที่ หมายเลข 1

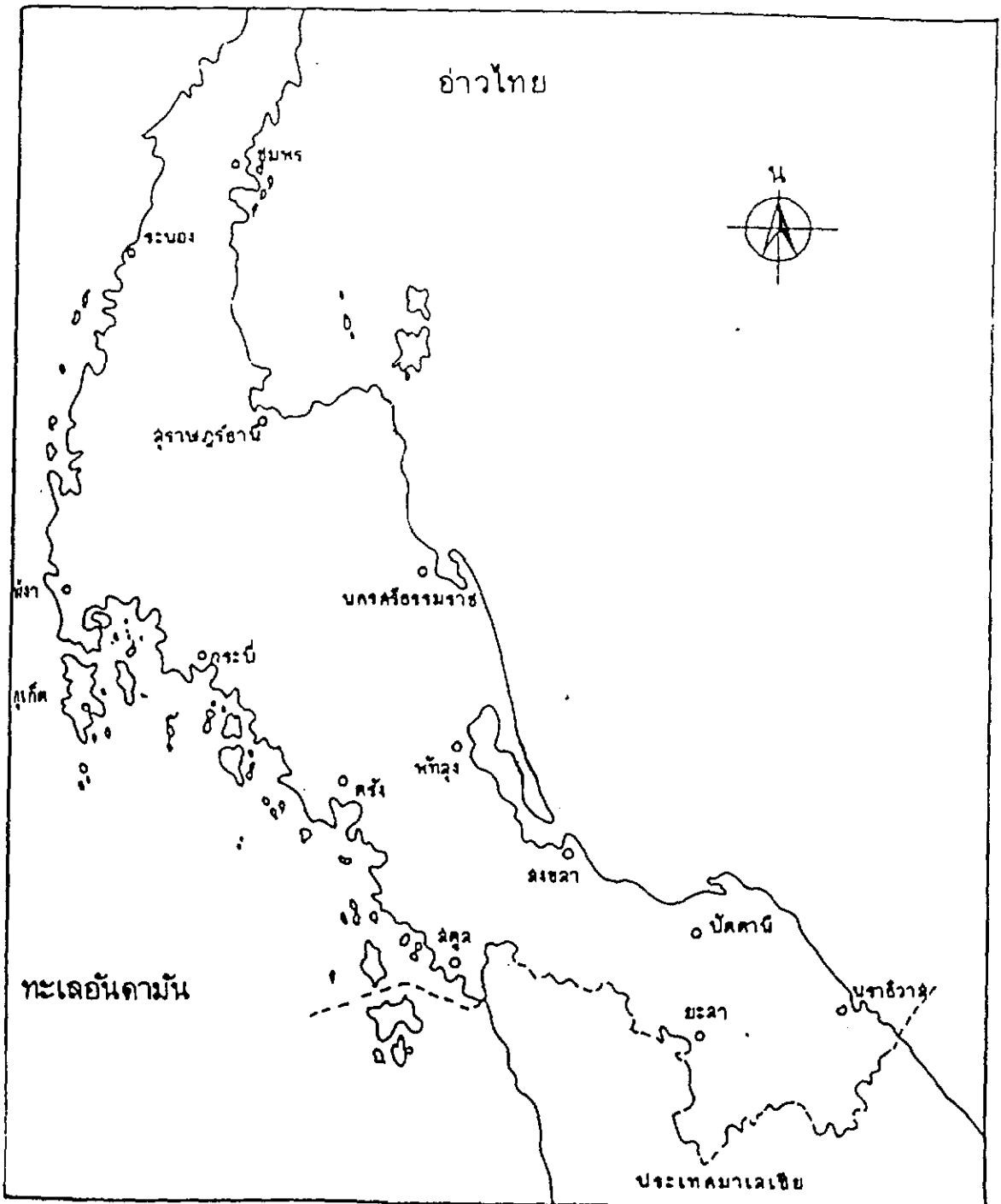
ประเทศไทย

แสดงอาณาเขตของภาคและของจังหวัด

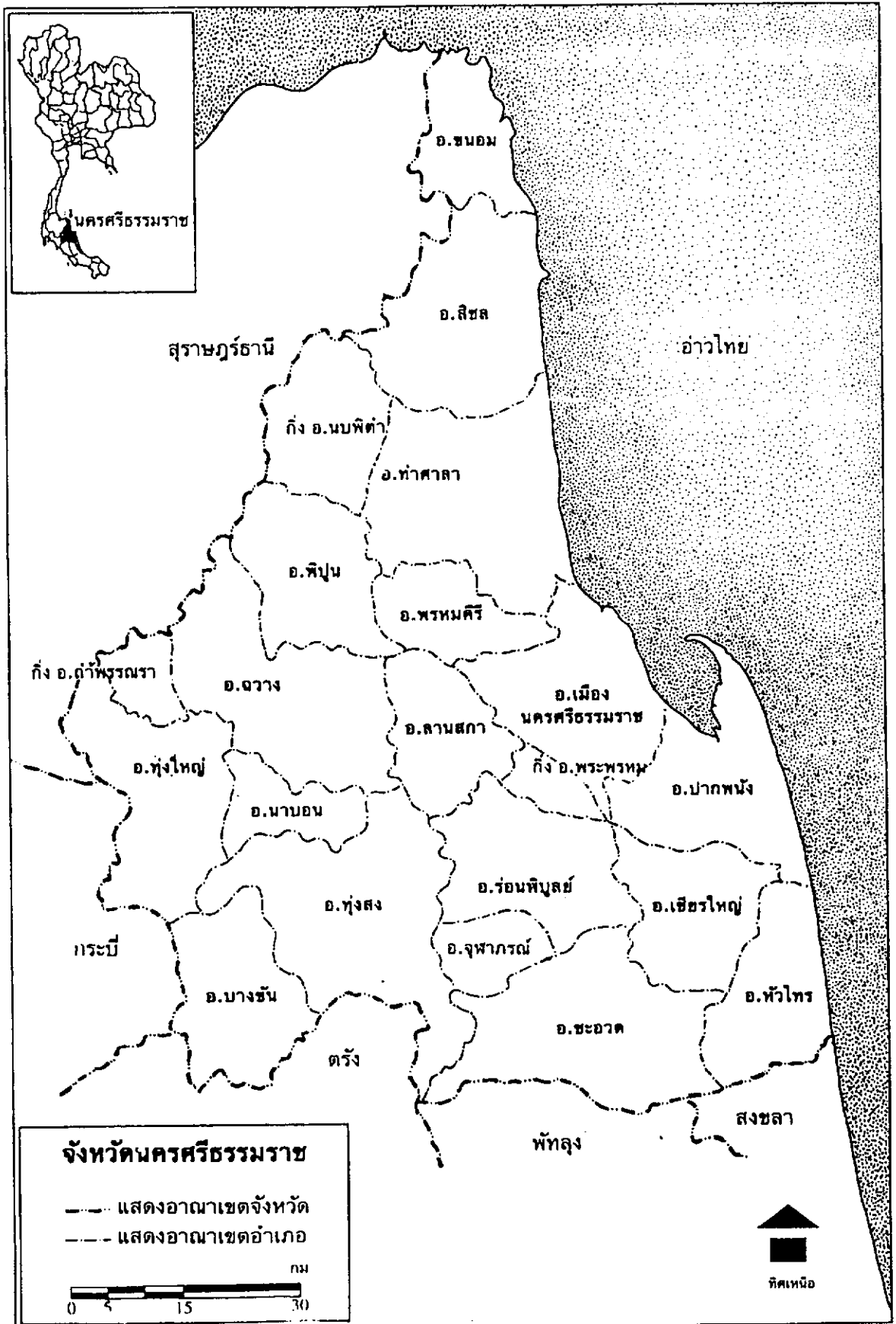

แผนที่ หมายเลข 2
แสดงจังหวัดในภาคใต้ของประเทศไทย

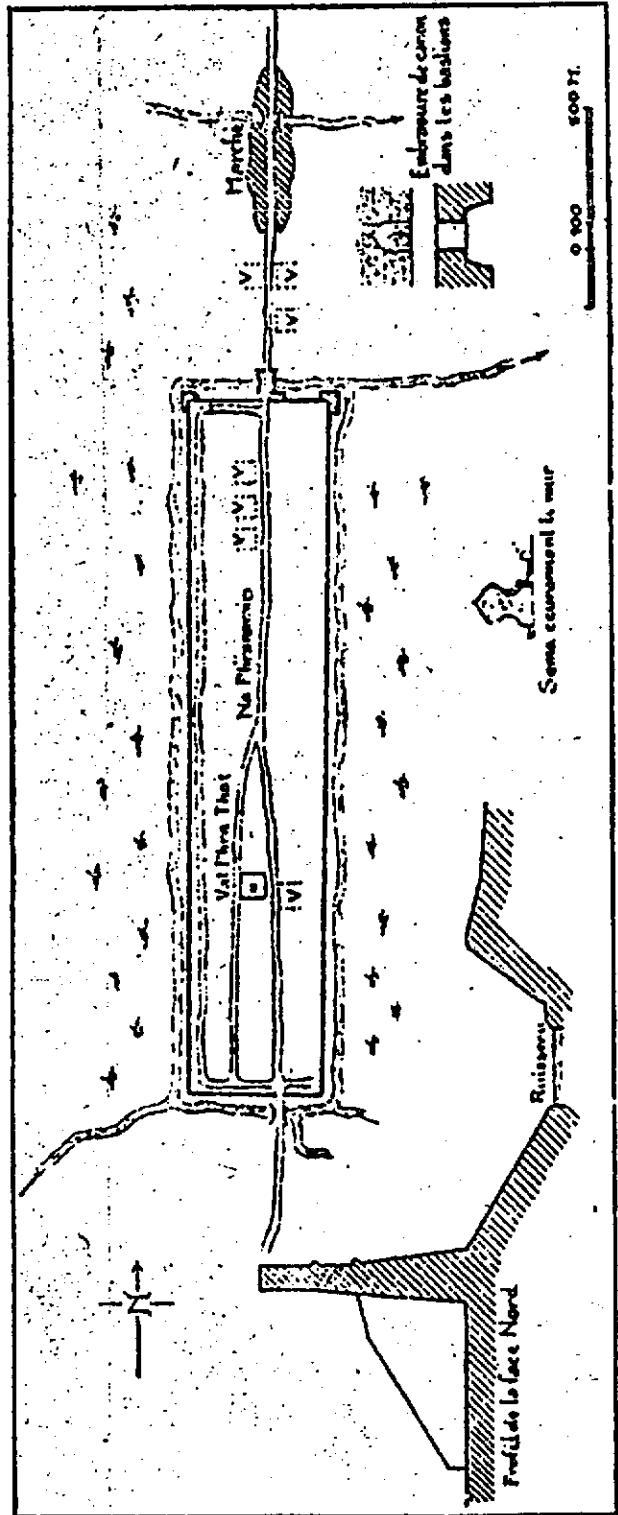
แผนที่ หมายเลข 3

แสดงที่ตั้งและอาณาเขตการปกครองจังหวัดนครศรีธรรมราช

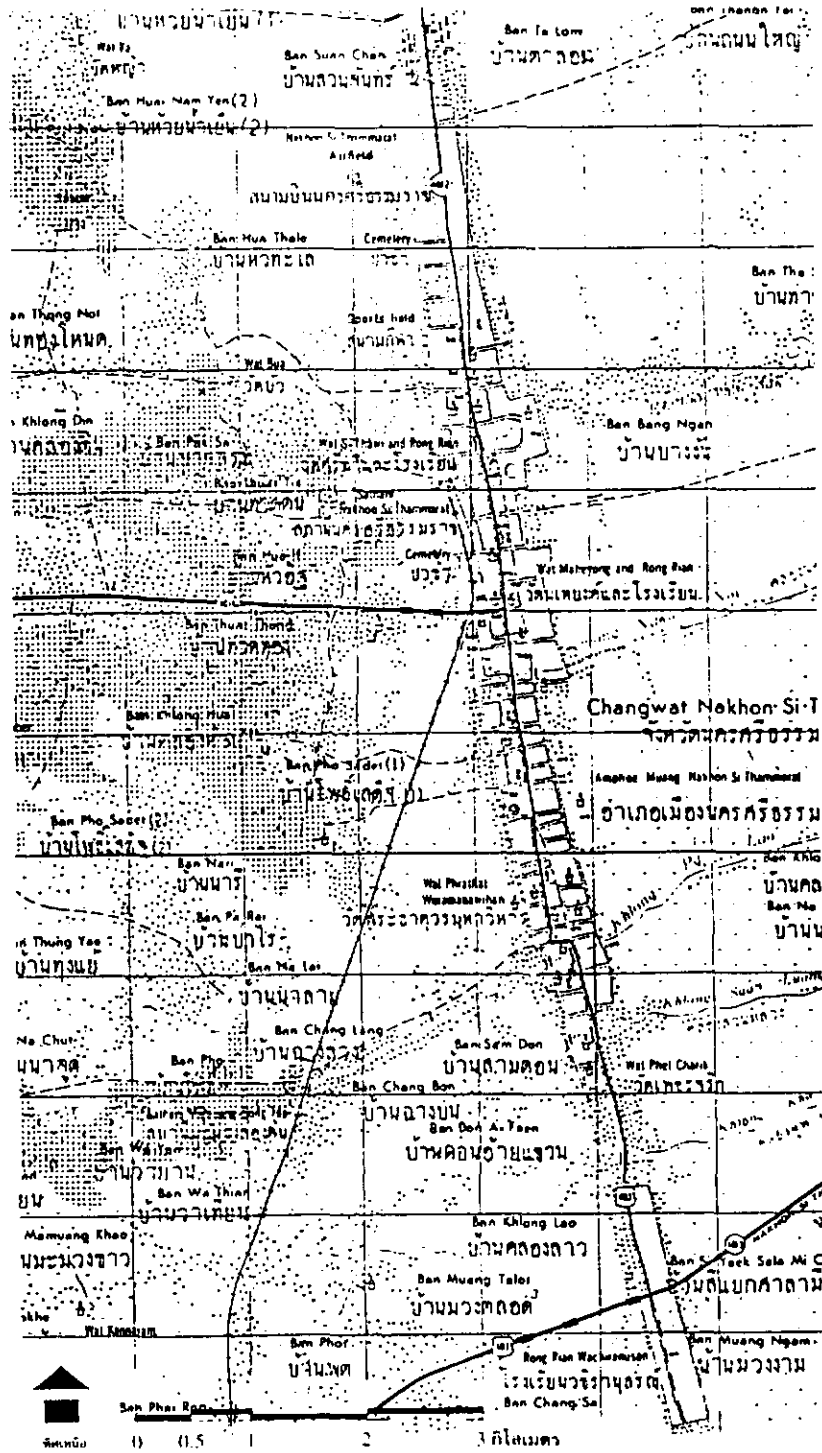
แผนที่ หมายเลข 4

แสดงเมืองนครศรีธรรมราช ของ ม.ล.เดอ ลากองกีแอด พ.ศ. 2455

แผนที่ หมายเลข 5

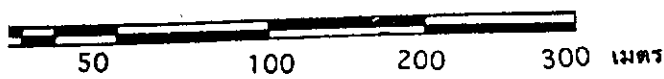
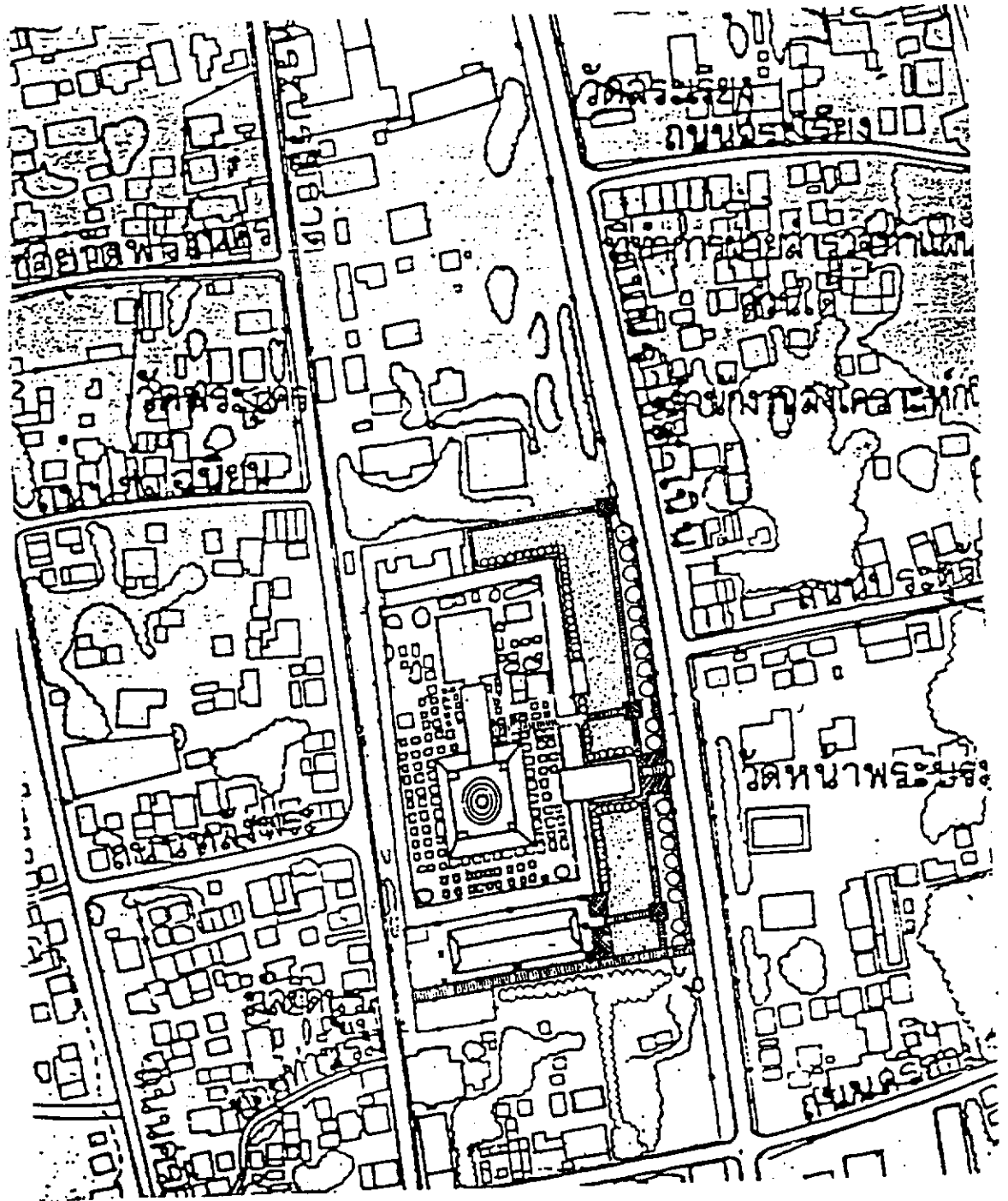
แสดงชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชรวมถึงวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ภาคผนวก ข
แผนผัง

แผนผัง หมายเลข 1

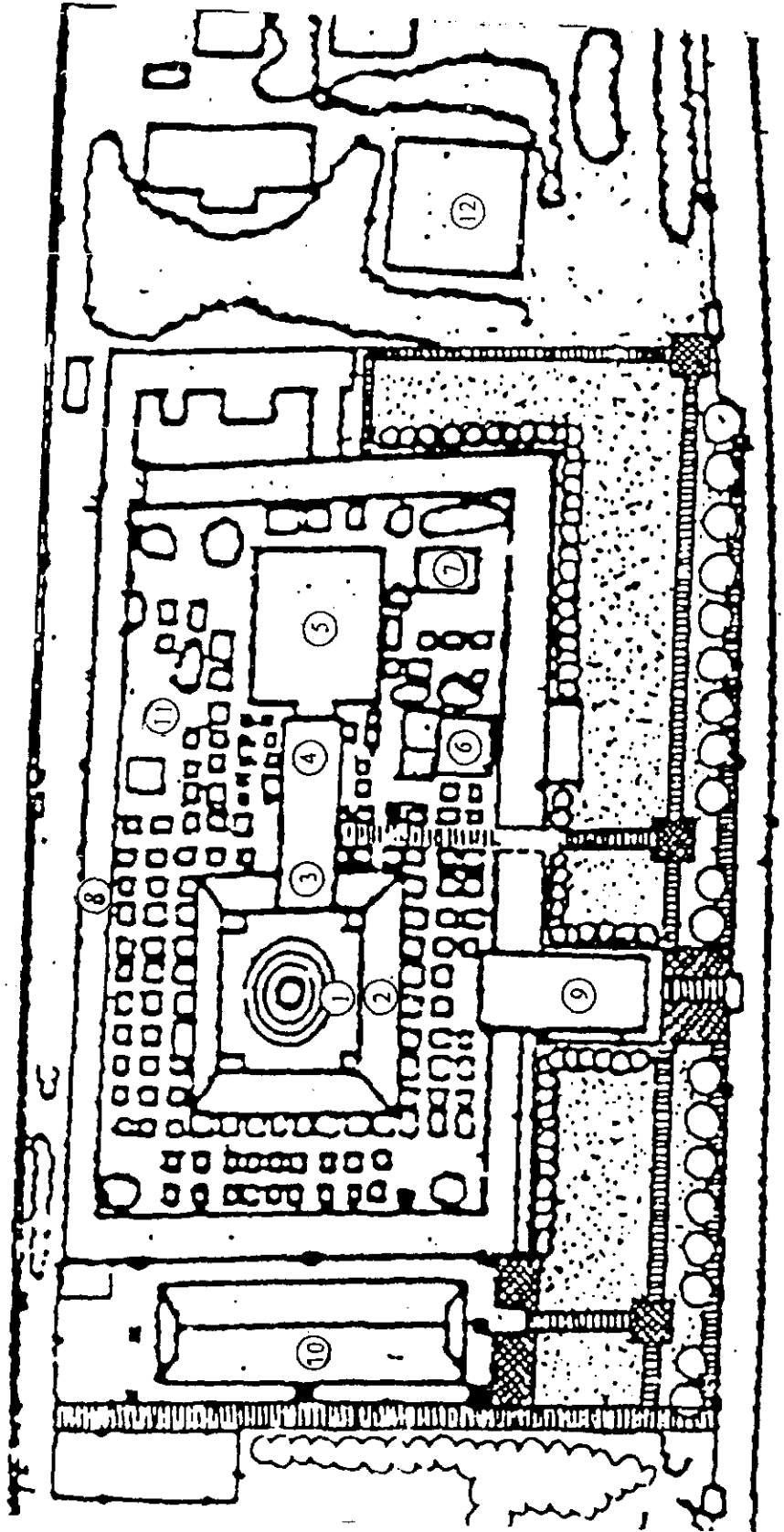
แสดงวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและพื้นที่ใกล้เคียง

- สัญลักษณ์
- ทางเท้า
- ลานปูอิฐ
- พื้นที่ปลูกหญ้า และจัดภูมิทัศน์
- ต้นไม้ยืนต้น
- ต้นไม้พุ่ม

แผนผัง หมายเหตุ 2
แสดงโบราณสถานในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

สัญลักษณ์

- ① พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช
- ② วิหารทับเกษตร
- ③ วิหารพระม้า
- ④ วิหารเขียน
- ⑤ วิหารโพธิ์ลังกา
- ⑥ วิหารสามจอม
- ⑦ วิหารพระแอด
- ⑧ วิหารคด (พระระเบียง)
- ⑨ วิหารธรรมศาลา
- ⑩ วิหารหลวง
- ⑪ สถูปบริวาร
- ⑫ มณฑปพระพุทธบาท

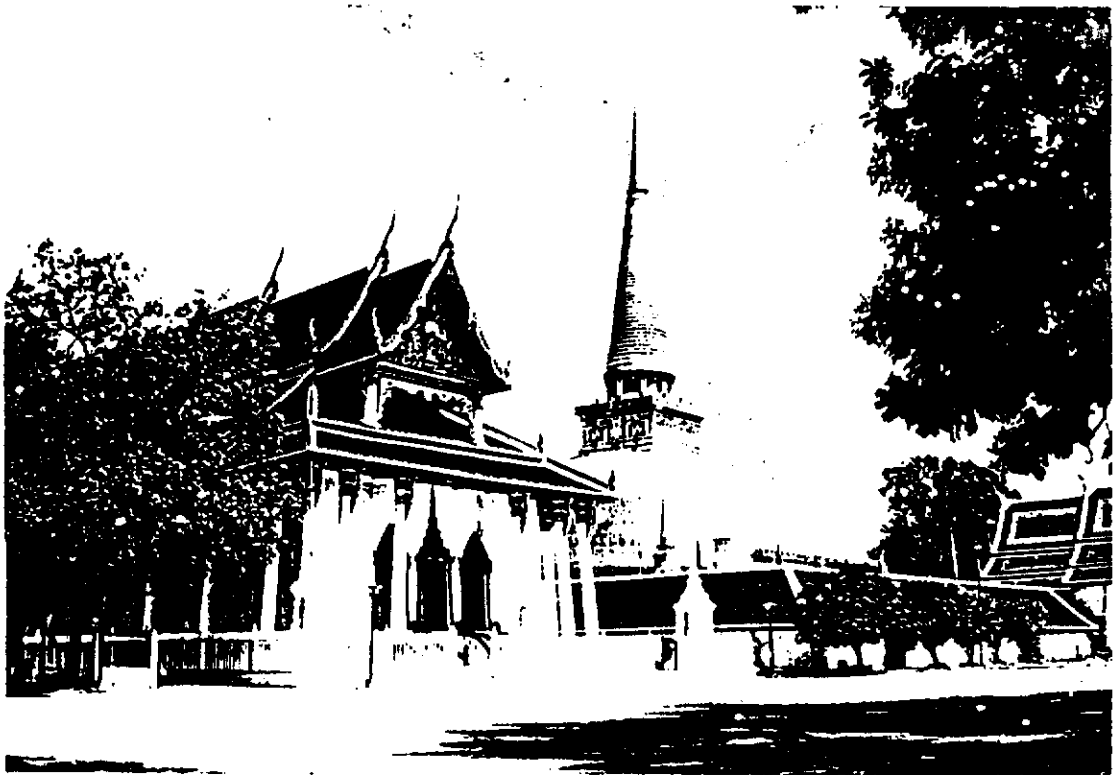

ภาคผนวก ค

ภาพ

ภาพที่ 1

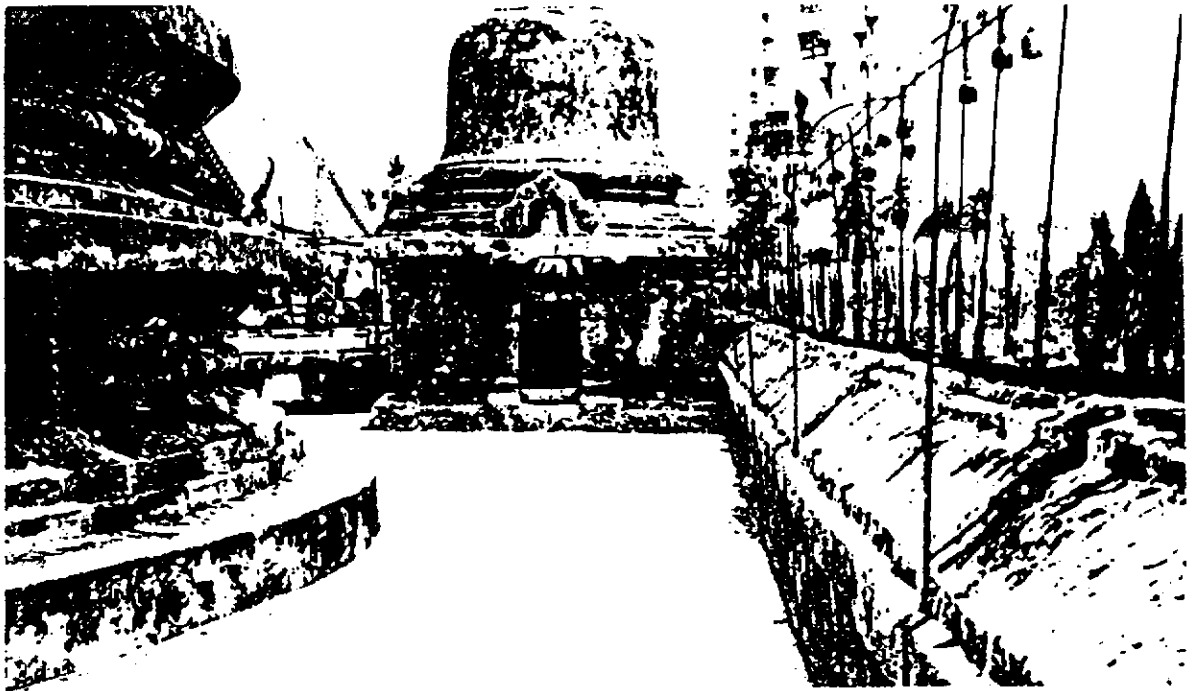
องค์พระบรมธาตุเจดีย์ ด้านซ้ายคือพระวิหารหลวง
วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 2

กำแพงแก้วรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์

ตอนบนของกำแพงมีใบเสมาเรียงรายอยู่ รอบกำแพงประดับด้วยเครื่องสูง
คือฉัตรและบังสุรย์ปักอยู่ มีกระดิ่งและใบโพธิ์ห้อยรอบกำแพง
วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 3

สถูปเจดีย์รอบ ๆ องค์พระบรมธาตุเจดีย์

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 4

สถูปเจดีย์รอบ ๆ องค์พระบรมธาตุเจดีย์

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 5

ภาพแกะสลักที่บานประตูในวิหารพระม้า

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 6

พระประธานปางมารวิชัยแบบอุททอง และพระพุทธรูปยืนในวิหารเขียน
วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 7

ภาพปูนปั้นในวิหารพระม้า

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 8

ภาพปูนปั้นในวิหารพระม้า

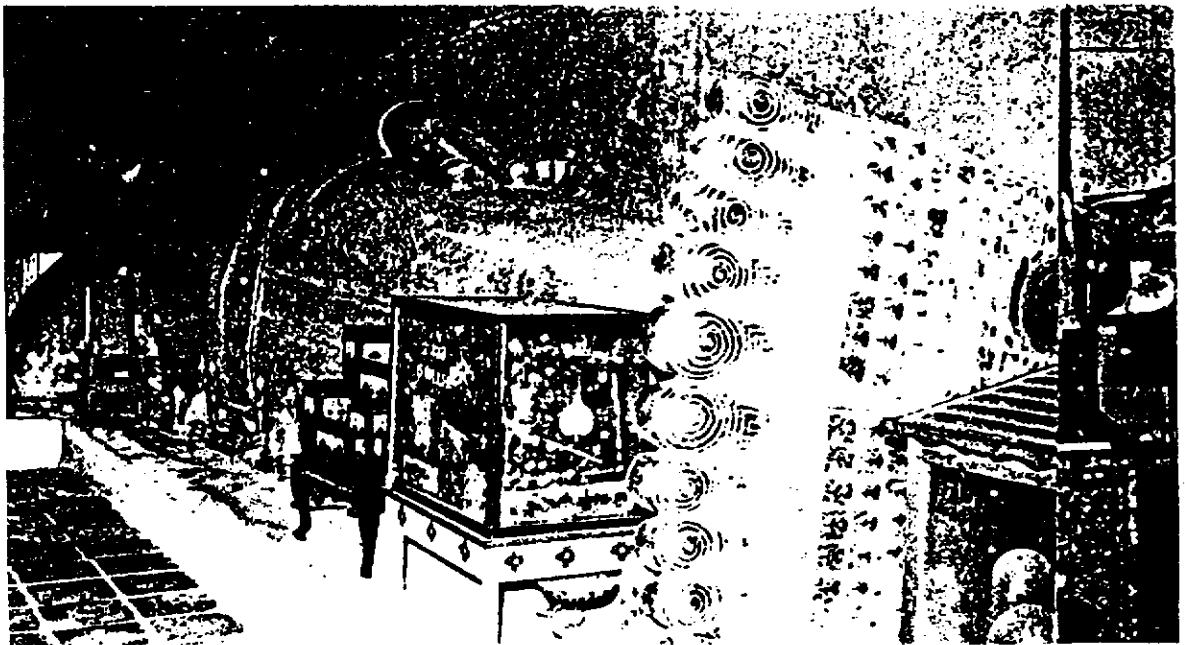
วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 9

พระพุทธรูปไสยาสน์ในวิหารโพธิ์ลังกา

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 10

วิหารโพธิ์ลังกา

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 11

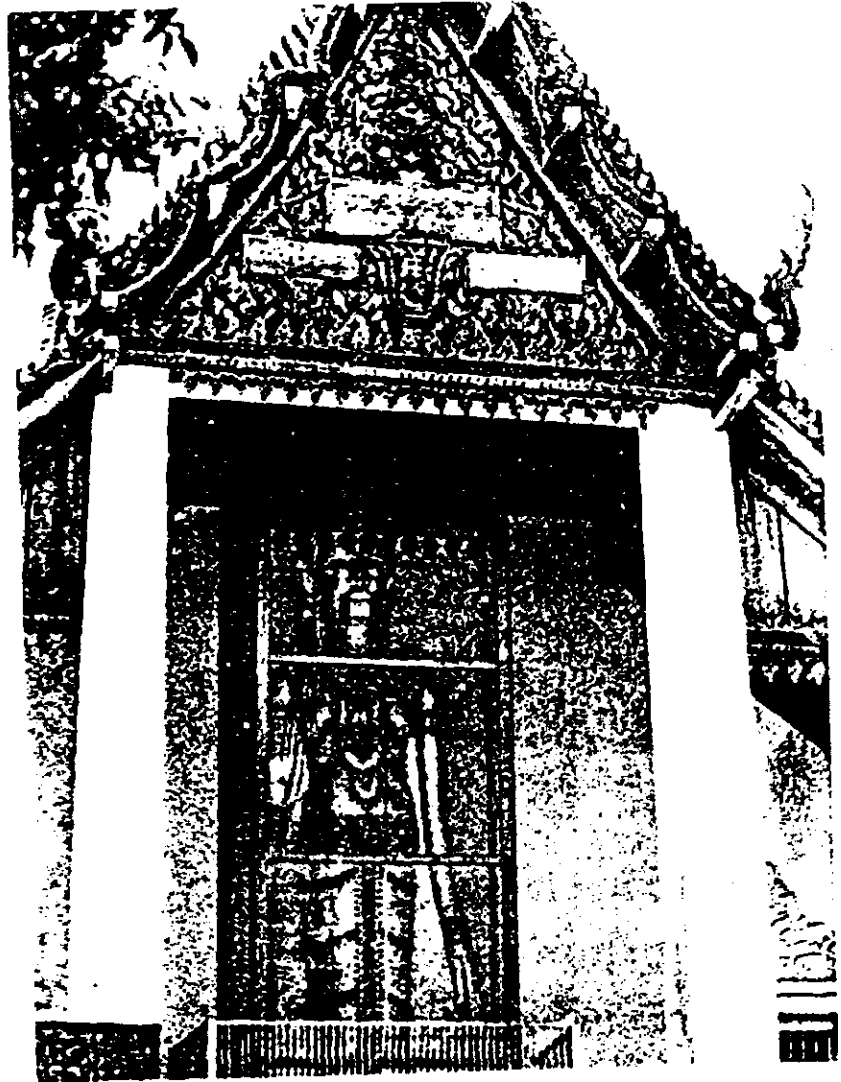
พระแอดในวิหารพระแอด

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 12

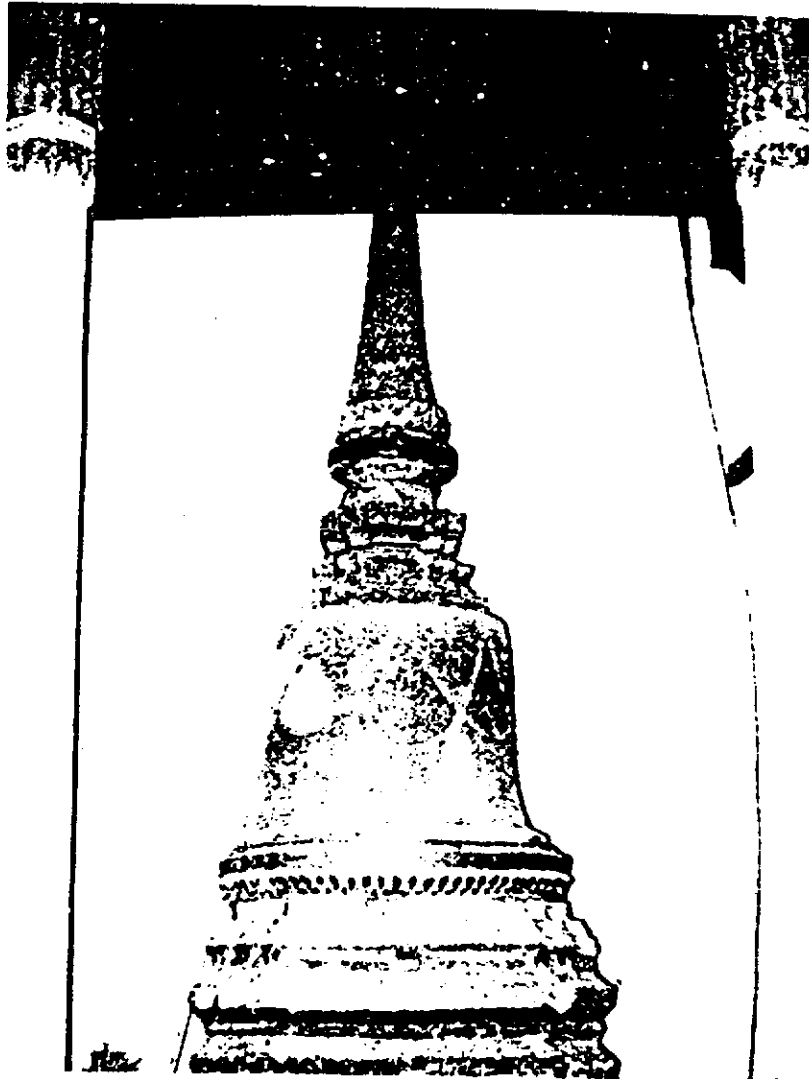
พระชนกุมารหน้าวิหารธรรมศาลา
วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 13

พระเจดีย์สุวรรณคีในวิหารธรรมศาลา

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 14

พระวิหารหลวง

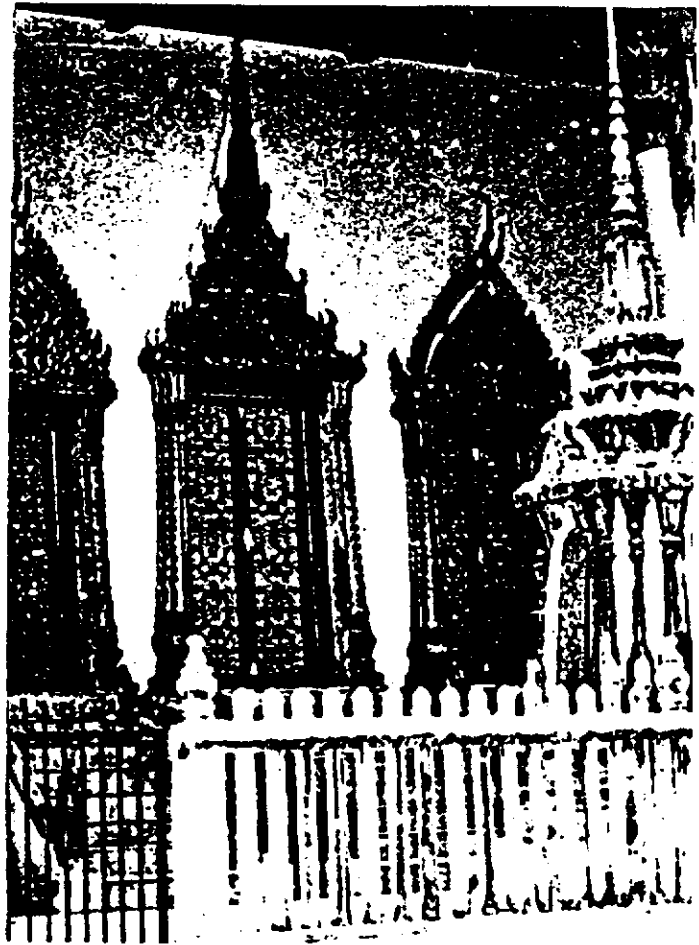
วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 15

ประตูด้านหน้าของพระวิหารหลวง

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 16

พระศรีศากยมุนีศรีธรรมราช

อันเป็นพระประธานในพระวิหารหลวง

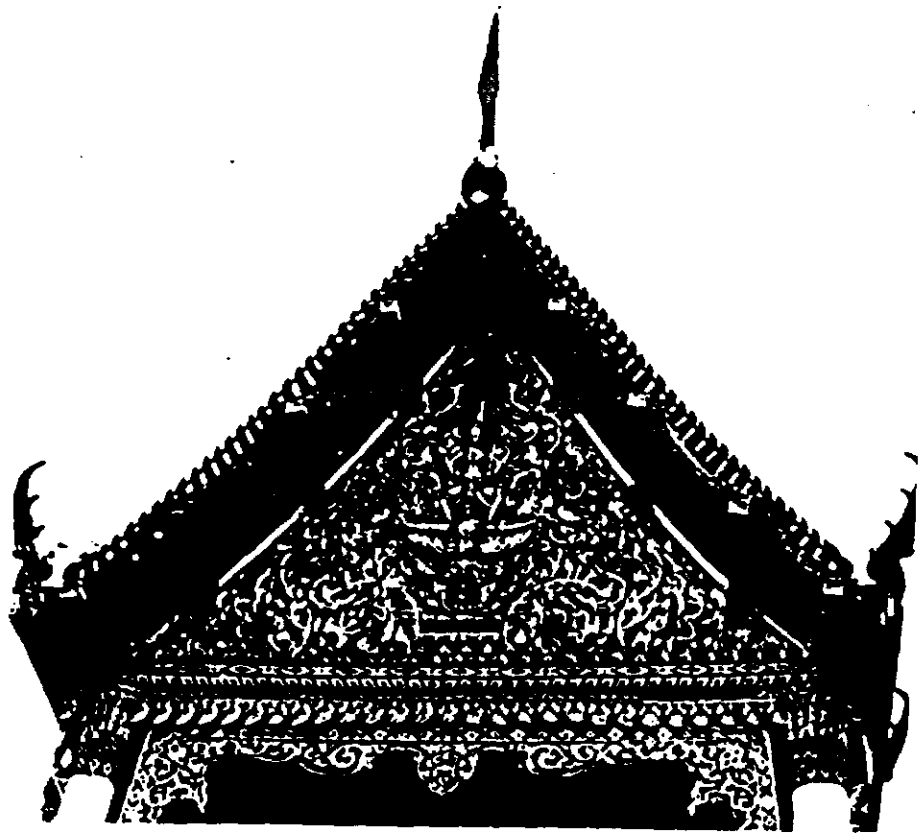
วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 17

หน้าบันด้านหลังของพระวิหารหลวง

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อ่าเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 18

วิหารโพธิ์พระเดิม

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 19

มณฑปพระพุทธบาทจำลอง

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 20

ศาลาตรีพุทธนิสาร

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 21

พระศรีมหาโพธิ์

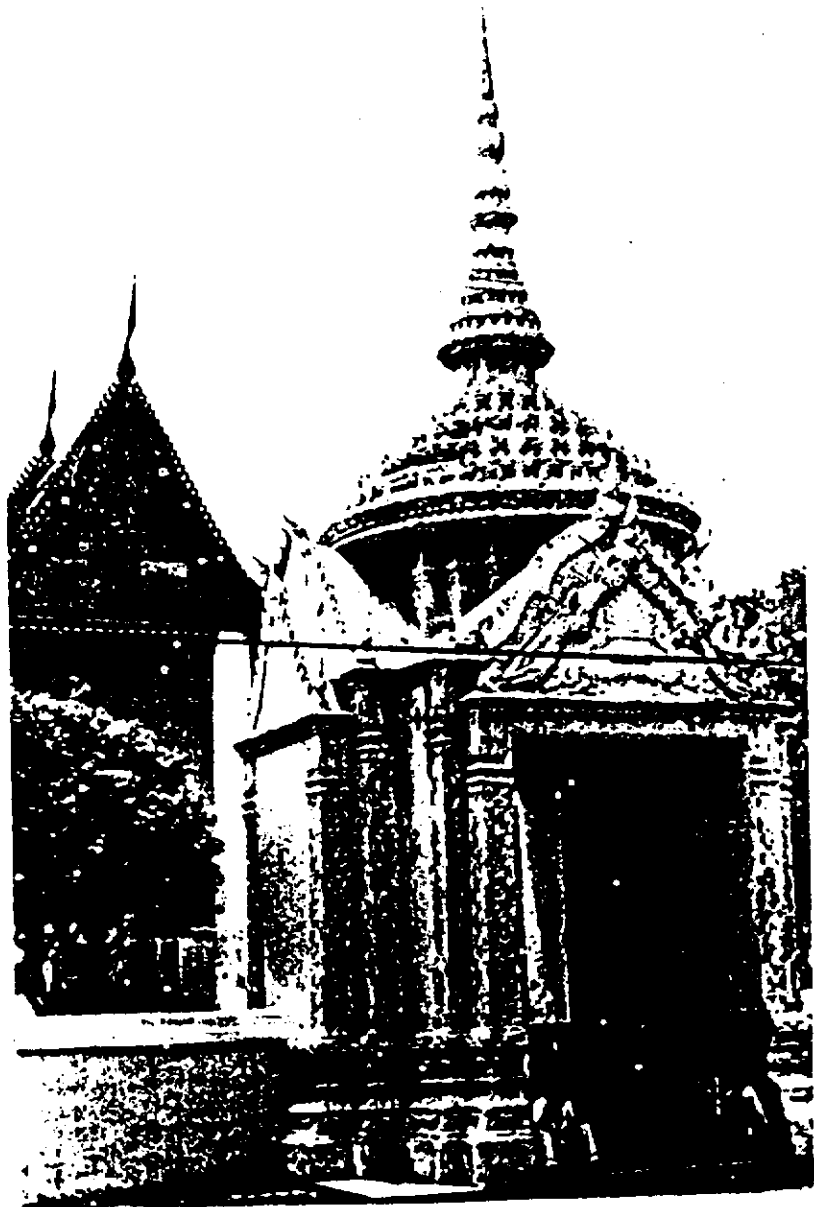
วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช.

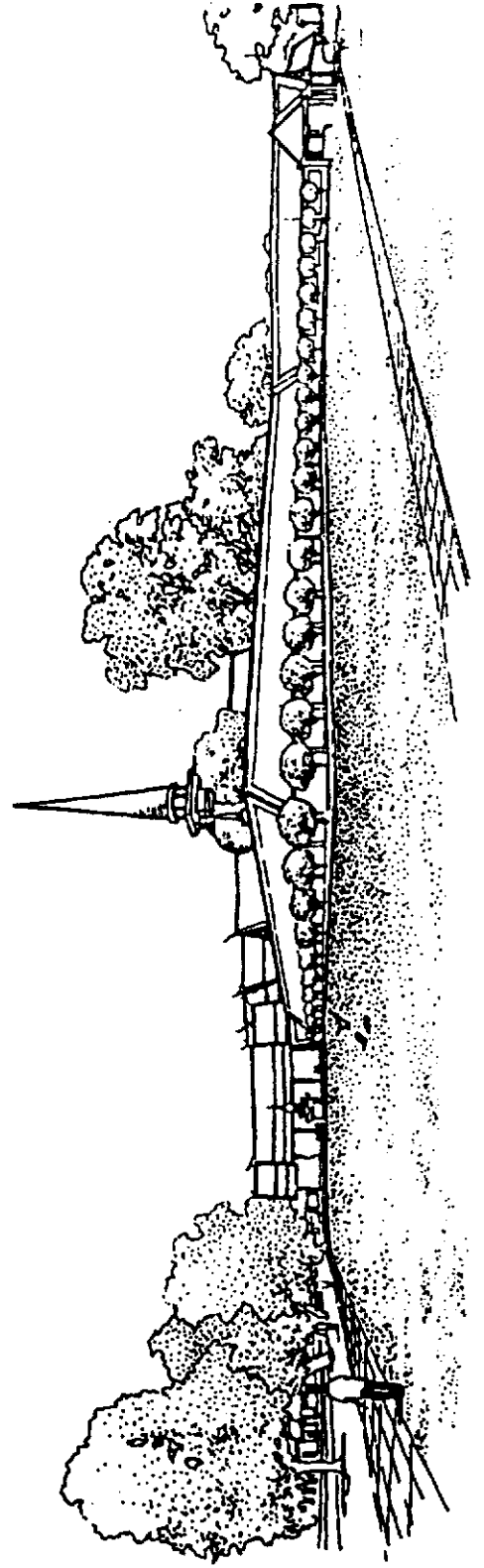
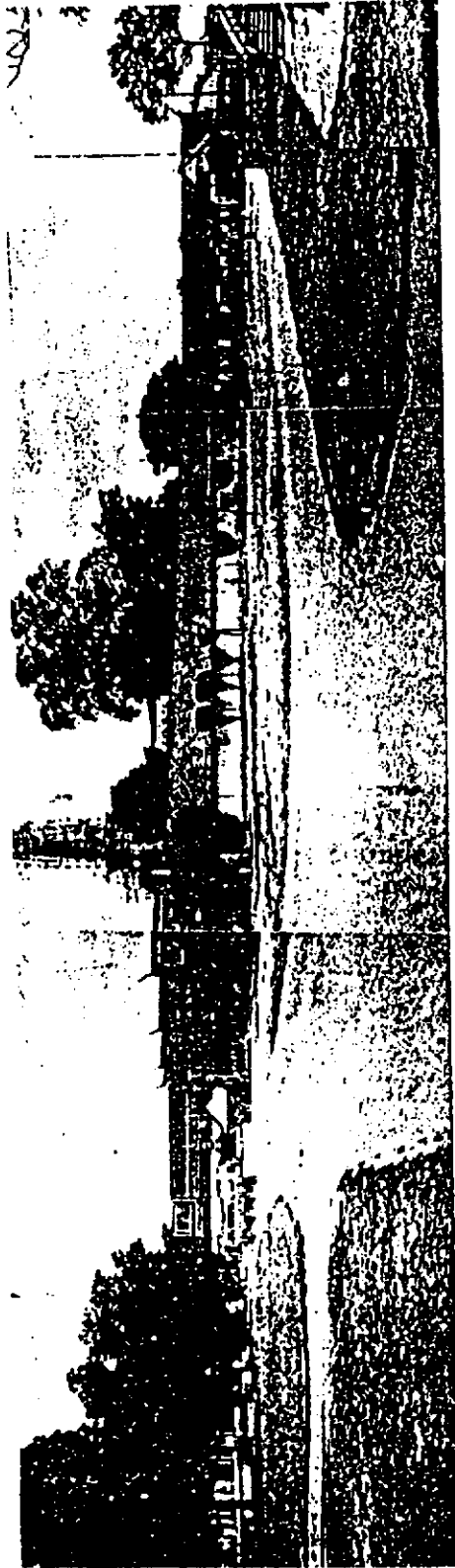
ภาพที่ 22

ประตูเขาวราช

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

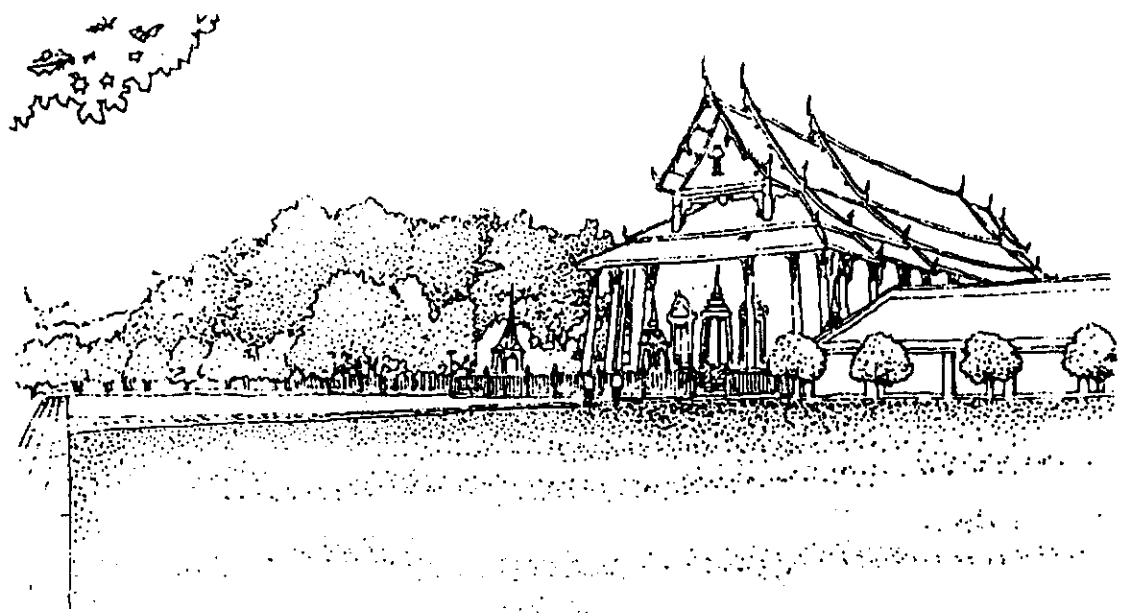
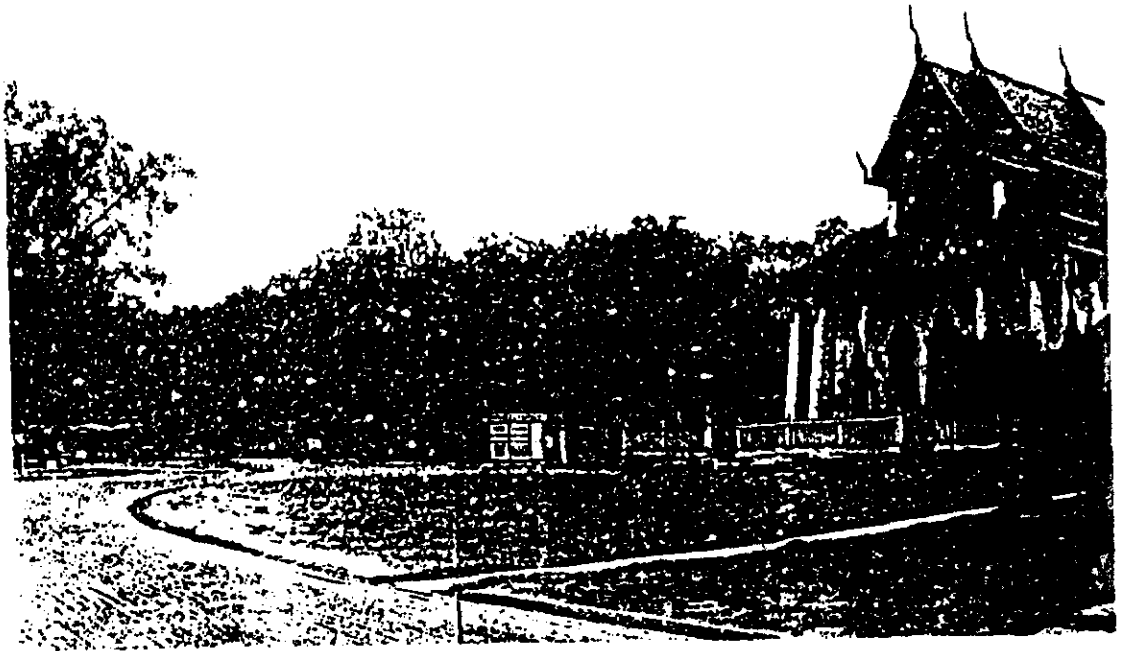
ภาพที่ 23
แนวทางการปรับปรุงพื้นที่ภายในบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

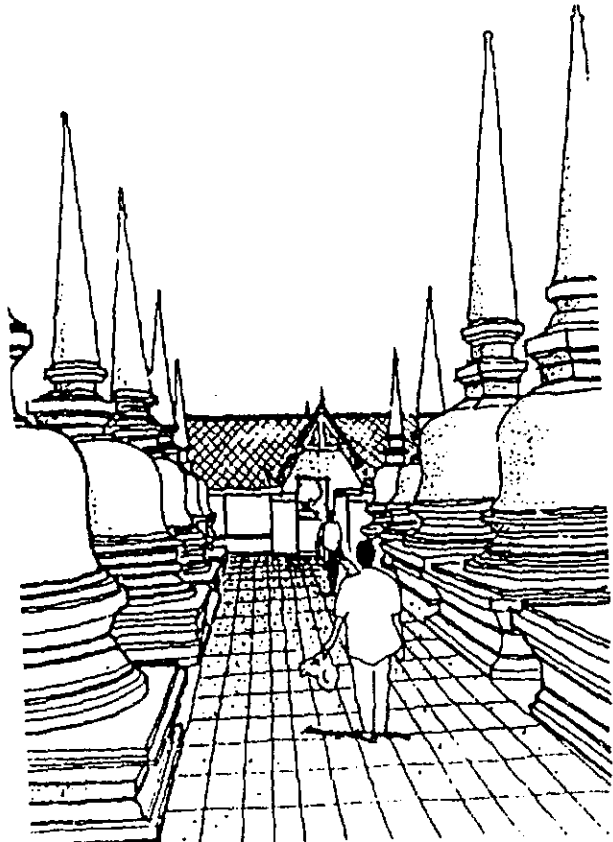
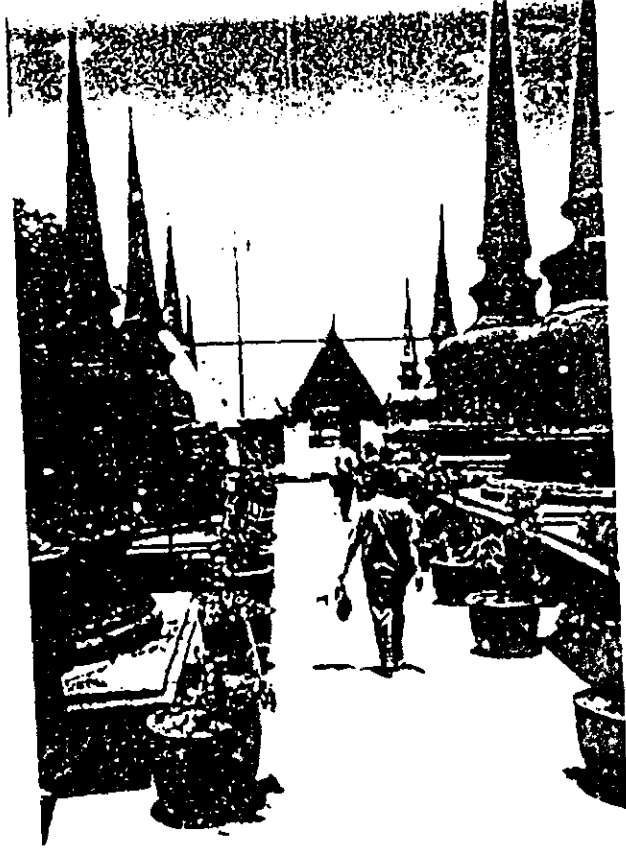

ภาพที่ 24

แนวทางการปรับปรุงสภาพแวดล้อมบริเวณลานด้านหน้าพระวิหารหลวง
วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

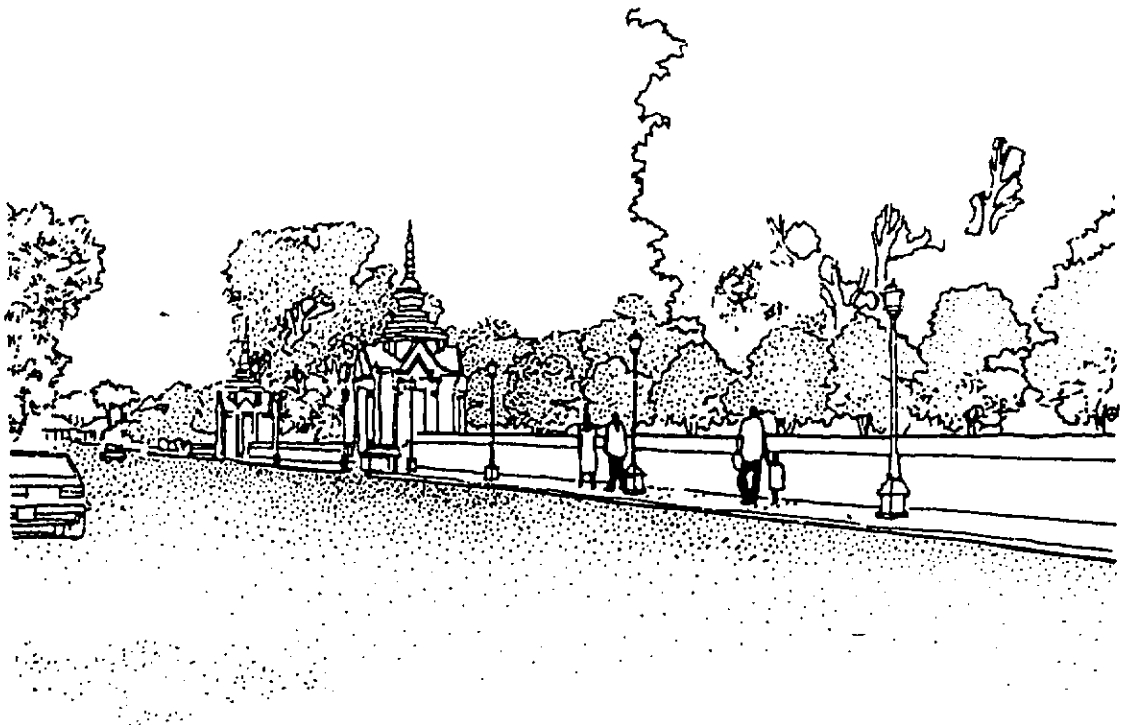
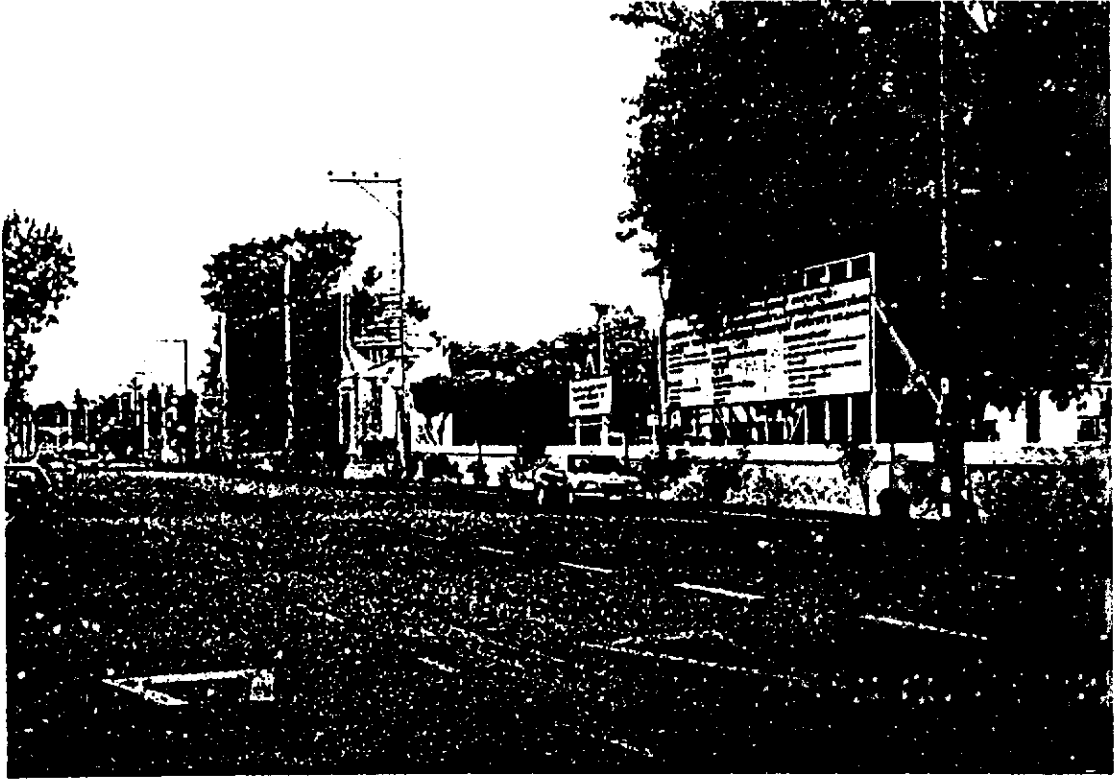

แนวทางการปรับปรุงทางเดินภายในบริเวณสถูปเจดีย์บรีวาร
วัดพระมหาธาตุารมมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 26

แนวทางการปรับปรุงพื้นที่หน้าวัด และทางเท้าริมถนนราชดำเนิน
วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ประวัตินักวิจัย

1. ชื่อ นางพยุร นุ่นสุข
2. การศึกษา ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (ศศ.ม.) มหาวิทยาลัยทักษิณ จังหวัดสงขลา
3. อาชีพ รับราชการ
4. หน่วยงานที่สังกัด โรงเรียนกัลยาณีศรีธรรมราช
ตำบลคลัง
อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช 80000
หมายเลขโทรศัพท์ (075) 356137 ต่อ 124
หมายเลขโทรสาร (075) 341078
5. ประสบการณ์ทางการวิจัย
  - 5.1 พ.ศ. 2539 – ปัจจุบัน เป็นอาจารย์ที่ปรึกษางานวิจัย ด้านปรัชญาและศาสนา พระนักศึกษาระดับปีที่ 4 สาขาศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมโศกราช จังหวัดนครศรีธรรมราช
  - 5.2 พ.ศ. 2540 – ปัจจุบัน เป็นอาจารย์ที่ปรึกษางานด้าน วัฒนธรรมภาคใต้ นักศึกษาระดับปีที่ 4 สาขาวิชาเอก วัฒนธรรมศึกษา สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช
  - 5.3 พ.ศ. 2540 – ปัจจุบัน เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาโครงการ การวิจัยพืชสมุนไพร นักศึกษาระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนกัลยาณีศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช
  - 5.4 พ.ศ. 2540 รายงานการศึกษา เรื่องสารทเดือนสิบ : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านคีรีวง ตำบลท่าโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช
  - 5.5 พ.ศ. 2541 รายงานการศึกษา เรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน ศึกษากรณีบูรณาการพัฒนาศายพันธุ์ใหม่ของ นายบรรยง นันทโรจนافر สงขลา : โปรแกรมวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา

- 5.6 พ.ศ. 2541 รายงานการศึกษา เรื่อง ชื่อบ้านนามเมือง :
กรณีศึกษาอำเภอเฉลิมพระเกียรติ
จังหวัดนครศรีธรรมราช
สงขลา : โปรแกรมวิชาไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา
- 5.7 พ.ศ. 2541 รายงานการวิจัย เรื่องการเห็นคุณค่าในการ
อนุรักษ์โบราณวัตถุสถานของเยาวชนอายุ 15 - 17 ปี
ในอำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช
สงขลา : โปรแกรมวิชาไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา

ประวัตินักวิจัย

1. ชื่อ พระมหาประเสริฐ ธีรสโร (จันทร์จำรัส)
2. การศึกษา ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม (ศศ.ม.)
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
3. อาชีพ รับราชการ
4. หน่วยงานที่สังกัด มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโสภ
วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร นครศรีธรรมราช
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช 80000
หมายเลขโทรศัพท์ (075) 340499
หมายเลขโทรสาร (075) 357698
5. ประสบการณ์ทางการวิจัย
  - 5.1 พ.ศ. 2536 – ปัจจุบัน เป็นวิทยากรอบรมผู้ต้องขัง
ในทัณฑสถาน จังหวัดนครศรีธรรมราช
  - 5.2 พ.ศ. 2539 – ปัจจุบัน เป็นอาจารย์ที่ปรึกษางานวิจัย
ด้านปรัชญาและศาสนา ของนักศึกษา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตศรีธรรมมาโสภราช จังหวัดนครศรีธรรมราช
  - 5.3 พ.ศ. 2539 รายงานการศึกษา เรื่อง การวิเคราะห์การ
ย้ายถิ่นในประเทศไทย เชียงใหม่ : โปรแกรมวิชาภูมิศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
  - 5.4 พ.ศ. 2540 รายงานการศึกษา เรื่อง การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
ในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงใหม่ : โปรแกรมวิชาการจัดการ
มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
จังหวัดเชียงใหม่
  - 5.5 พ.ศ. 2542 งานค้นคว้าอิสระ เรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบ
ความตระหนักของผู้นำชุมชน และพระสังฆาธิการ ที่มี
ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

5.6 พ.ศ. 2540 รายงานการศึกษา เรื่อง มลพิษจากการใช้
รถจักรยานยนต์ในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เชียงใหม่ :
โปรแกรมวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

ประวัตินักวิจัย

1. ชื่อ	นายห้อง วัฒนสมัย
2. การศึกษา	มัธยมศึกษา
3. อาชีพ	ผู้จัดการผลประโยชน์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
4. หน่วยงานที่สังกัด	วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช 80000 หมายเลขโทรศัพท์ (075) 345172

ประวัตินักวิจัย

1. ชื่อ นางสาววรรณสิรี นุ่นสุข
2. การศึกษา
  - 2.1 ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต

สาขาวิชาออกแบบนิเทศศิลป์ (ศป.บ. ออกแบบนิเทศศิลป์)
ภาควิชาออกแบบนิเทศศิลป์ คณะมัณฑนศิลป์
มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพมหานคร
  - 2.2 กำลังศึกษาในระดับปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (ศศ.ม. ไทยคดีศึกษา)
โปรแกรมวิชาไทยคดีศึกษา
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช
จังหวัดนครศรีธรรมราช
3. ประสบการณ์ทางการวิจัย
  - 3.1 พ.ศ. 2540 ได้รับวุฒิบัตรการอบรมหลักสูตรมัคคุเทศก์
พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
กรุงเทพมหานคร ของ ท.ท.ท. และมหาวิทยาลัยศิลปากร
  - 3.2 พ.ศ. 2541 สารนิพนธ์ เรื่อง การเขียนภาพประกอบ
หนังสือเด็ก เรื่อง ตุ๊กตาอาหาร
  - 3.3 พ.ศ. 2541 รายงานการศึกษา เรื่อง ผ้าทอพื้นเมืองใน
จังหวัดนครศรีธรรมราช ของ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพมหานคร
  - 3.4 พ.ศ. 2542 เป็นผู้ช่วยนักวิจัยในรายงานการบูรณะ
กฤหาสน์กุ๊ตั้น อำเภอเมือง จังหวัดสตูล
ของกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ
  - 3.5 พ.ศ. 2543 เป็นผู้ช่วยนักวิจัยในรายงานการบูรณะ
สุสานยะหริ่ง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี
ของกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ
  - 3.6 พ.ศ. 2544 รายงานการศึกษา เรื่อง การศึกษาพัฒนาการ
ของพิพิธภัณฑ์สถานของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช นครศรีธรรมราช :